

Traian ȘTEF

Egy fej fokhagyma

Több mint fél év telt el azóta, hogy a Románia regionális felépítéséről szóló *Memorandum*unkat „elküldtük” (2001. december 8-án). Ez akkor kicsit készületlenül érte a politikai osztályt, a reagálások pedig hisztérikusak voltak. A román és a magyar képviselők egyaránt inkább saját félelmeikre reagáltak, mint a konkrét javaslatra. Azóta a dolgok valamennyire lehiggadtak, és a regionalizálásról gyakran mint szükségszerűségről beszélnek. Sokan mondják: amint az európai jogrend közeledik felénk, mindaddig, amíg az Európai Unióba való integrációt óhajtjuk, alkalmazkodnunk kell közigazgatási formáinkhoz is. Ha nem ma, hát holnap. Ahogy észrevettem, a negatív reagálás most már csak annak a megállapítására szorítkozik, hogy „még nincs itt az ideje”, az emberek nincsenek felkészülve. Ugyanakkor az Erdély-Bánát Liga átvette a *Memorandum*unkban foglalt gondolatokat, mi több, politikailag tovább is viszi őket.

Idén megjelent számban a *Provincia* mindenekelőtt a regionalizmus eszméjét elemezte, de ugyanakkor más modelleket is megvitatt, mint például az olasz modellt. A mi csoportunkat azonban az a vágy hozta létre, hogy Erdély adottságait figyelembe véve tervezünk meg egy ideális régiót (tartományt). Egy román és magyar értelmiségiekből álló csoport létre akarja hozni Románia megfelelő elrendezésének modelljét. Nem akarunk mást, csak megmutatni, hogy Erdélyben a románok és a magyarok nagyon jól megértik egymást akkor, amikor a kultúrával és a jóérzéssel élnek, nem pedig a képmutatással, a zavarkeltéssel és a gyűlölködéssel. És mindenki tekintettel van a másik gyantúrára. Vigyáz arra, hogy válaszolva bizonyos, az általános összefüggéseket érintő, fel nem tett, de feltételezett kérdésekre, megőrizze a bizalom légkörét. Lényegében az őszinte párbeszéd gyakorlásával. A mi modellünk tehát nem politikai, hanem fogalmi modell. Attól kezdve, hogy miként értheti meg legjobban egymást a román és a magyar (akik bárki engedélyével vagy anélkül nagyon jól megvannak egymással), egészen ennek a kapcsolatnak az absztrakciójáig, a tartomány építményének a felvázolásáig.

Ebben az összefüggésben magától értetődik a kérdés: „milyen régiót akarunk” mi együtt, románok és magyarok? Néhány válasz megjelent a *Provincia* előző, 6-7-es összevont számában, ugyanez alatt a cím alatt. Bár ott a fogalmiságra tett erőfeszítés mint szükségszerűség jelenik meg (és szükség is van rá), az én hozzászólásom, olyasvalakie, aki nap mint nap találkozik és beszélget magyarokkal, inkább a közös mindennapokra vonatkozott. Mit tegyünk tehát, hogy mindnyájan jól érezzük magunkat itt, Romániában, Erdélyben, a Körös-vidéken, Biharban, a Székelyföldön? (Ezeket a földrajzi neveket, akárcsak a nemzetiségek nevét, más hazai nevekkkel lehet helyettesíteni.)

Ahogy a *Provincia*ban gyakran megfogalmazódott, Erdély mezején „két központosított és központosító haza” (Molnár Gusztáv) vetélkedik egymással. A magyarországi politikusok részéről kifejezésre jut „a nemzet újraegyesítésének” gondolata „a határok módosítása nélkül”, a román politikusok részéről pedig megfigyelhető a többség adta hatalomból eredő gőg, ami bizonyos, a lehetőségek határán és kényre-kedvre megadott jogokban ölt testet, valamint az Erdély elvesztéséért való félelem. Ilyen körülmények között az én gondom, a román gondja az, hogyan érhetném el, hogy a mellettem levő magyar otthon érezze magát, mert számára az otthon itt van, még akkor is, ha nem túl kényelmes otthon. Azonban gyakran hangoztatják: ez nem a te dolgod, ki-ki a sajátjával. Vagyis a totalitarista gondolkodásmódra jellemző kifejezést ismételve nekem, amely szerint vannak mások, akik gondolkodjanak és döntsenek, nekem nem kell tömni a fejem olyan dolgokon, amelyek nem érintenek közvetlenül. De épp ez a gond: minden, ami körülöttnk történik, közvetlenül érint bennünket, beleértve a szomszéd lelkiállapotát is, nekünk pedig gondolkodnunk kell, és meg kell értenünk a létezését, a kormányon levők feladata pedig az, hogy törvényerőre emeljék és kövessék

Hadházy Zsuzsa

Az önkormányzat nevében - ámen ♦ 2. oldal

Marius Cosmeanu

Egy helyzet metamorfózisa ♦ 2. oldal

Cristina Gheorghe

(Megint) jönnek az amerikaiak ♦ 3. oldal

Varga Anitla

A román alkotmány módosításának

főbb tételei ♦ 4. oldal

Ana Luduşan

A jövő világfaluja ♦ 5. oldal

Molnár Gusztáv

A különleges demokráciákról, avagy a tartalommal rendelkező formák ♦ 6. oldal

Ovidiu Pecican

Althusiusi elmékedések ♦ 8. oldal

Szilágyi-Gál Mihály

Szó vagy tett? ♦ 8. oldal

Visky András

Megérkezés a 21. századba ♦ 10. oldal

Szerencsés Zsuzsanna

Decentralizáció és autonómia

a „posztmilosevicsi” Szerbiában ♦ 11. oldal

Az egyesült Nemzetek Ideiglenes Koszovói Igazgatási Missziója

Az ideiglenes önkormányzat

alkotmányos kerete ♦ 12. oldal

Carlos Corral Salvador s. j.

A katolikus egyház és

Európa viszonya ♦ 14. oldal

Paul Drumaru

Tranzilandi levelek ♦ 16. oldal

Ágoston Hugó

Bukarest mint provincia ♦ 16. oldal

az akaratainkat. Ez a demokrácia meghatározása. Ha pedig az állam egy közösségre, közvetlenül vagy kibúvókon keresztül, a létezésnek olyan formáját kényszeríti rá, amely más, mint amit annak saját hagyományai és tagjainak akarata megszab, akkor az annak a jele, hogy az illető állam nem demokratikus.

Visszatérve, más szavakkal, az előző gondolatra, Bukarest mint politikai főváros nem akarja feladni kiváltságait, Budapest mint kulturális főváros meg akarja erősíteni, sőt ki akarja terjeszteni kiváltságait. Ha én a szomszédommal erről a problémáról beszélek, és megkérdem, hogy lenne jobb, azt válaszolja: legjobban lenne itt, Nagyváradon, ha az élet legalább olyan lenne, mint Magyarországon. Ha megkérdem, hogy ki a hibás abban, hogy élete vagy életünk nem olyan, mint Magyarországon, azt feleli: a kormányon levők, románok és magyarok egyaránt (ő tudja, hogy az RMDSZ kormánypárt volt, és most is az). És haragszik, amiért élete nem olyan, mint a magyarországi élet, pedig többet dolgozik, mint a magyarországi magyar, mégis ez utóbbi él jobban. Mindkettőnk gondja, hogyan tehetnénk jobba az itteni életet. És a megoldás, amit közösen megtaláltunk, anélkül hogy féltünk volna egymástól, az, hogy több szabadságra lenne szükségünk az állammal való kapcsolatunkban. Filozofikusabban megfogalmazva ez decentralizálást, szubsidiaritást jelent. Ugyanez a jelensége a Románia regionalizálását célzó *Memorandum*nak. Mi tudjuk, hogy a decentralizálásnak ez a formája az ország többi részén élőknél is javára válna. Románia nyugati tartományai az élre kerülőnek, de a kocsik továbbra is a mozdony után mennének, nem kapcsolnák le őket. Máskülönben csak annyi történik, hogy néha-néha kikerülnek a kocsiszínból, nehogy megszédásozjanak, és hogy megolajozzák őket. Nekem és magyar szomszédomnak az a meggyőződésünk, hogy minél kevesebbet avatkoznának be a fővárosok a mi dolgunkba, hagyva, hogy mi intézzük őket, annál jobban mennének azok, a fővárosok pedig törődjenek a nagypolitikájukkal. Azt is kérde tőlem a magyar szomszéd: te mit tennél a tulajdonnal, az iskolával, az igazságszolgáltatással? Egyszerű, mondom én, és a magyar szomszéd felragyog: ki-ki a saját nyelvvel és vagyonával. Ez nem barátok közötti előzékenykedés, hanem egész egyszerű meggyőződés annak például, hogy ha azok a nagyváradi kórházak, amelyek az egyházakéi voltak, visszakérülnek azok tulajdonába, azzal csak nyerne az orvosi közigazgatás, és nyernének a város polgárai. Egyszerűen azzal, hogy ezeknek a kórházaknak lenne gazdájuk, és mert az nem lenne az azonnali haszonra spekuláló, kapzsi gazda.

Ami azt a szerkezeti formát illeti, amibe beilleszkednének a Románia határain belül létező területek és nemzetek, mi a természetes alakzatokból indulunk ki, s ez a gondolat Smaranda Enachetól és Al. Cistelecantól származik. Tehát milyen legyen Románia: mint egy káposzta, mint egy hagyma, vagy pedig mint egy fej fokhagyma? A káposztának is, a hagymának is van pejoratív melléköngéje. Ha azt mondod: mint egy káposzta, ez azt jelenti: elegy, ha azt mondod: hagyma, azt jelenti, hogy egyesek hozzátehetik: lyukas garas, azonkívül szintén egyféle centralizmus, a rétegek véde edesebb közepével. A legmegfelelőbb kép egy fej fokhagyma lenne, kisebb-nagyobb cikkeivel, a központtól vagy a külső felétől nézve egyaránt bevonva ugyanazzal a héjjal, ugyanabból a földből táplálkozva, ugyanazokkal a gyökerekkel. Ilyenek lennének az etnikumok vagy a nemzetek is egy régió belül, amely régiót nem lehetne etnikai alapon létrehozni. De mert a nemzetiségek általában szétszórva élnek (a jól ismert példától, Kovászna és Hargita megyétől eltekintve), szabadságuk az egyénitől a kollektívig terjed, ami helyi kormányzás esetén természetessé válna, és nem pozitív diszkrimináció kifejeződésévé.

Ebben a helyzetben anyaországról, illetve régió-hazáról beszélni tiszta spekuláció. A haza ott van, ahol a gyökereidet érzed, és ahol jól érzed magad. Természetesen egy regionális szerkezetben, amikor a vonzás és a tisztítás nem hat állandóan a helyre (de akkor létezik egy homogén entitás, amely hatékonyan szembe tud fordulni azokkal, elérve, hogy a pólusok eltávolodjanak egymástól, ne olvadjanak össze), az istenekkel (hagyományok, történelem, jelen) a saját magad létrehozta szabadságban és jólétben, a hely inkább a haza tulajdonságaival rendelkezik. De lehet, hogy a haza is, különösen a modern időkben, olyan, mint az édesanya, amely ölében tart, amíg megtanulsz járni és beszélni...

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

TRAIAN ȘTEF 1954-ben született Biharfenyvesen, Bihar megyében. A *Familia* folyóirat szerkesztője. *Despre mistificat* (A misztifikálásról), esszé, Nagyvárad, 1997.

HADHÁZY Zsuzsa

Az önkormányzat nevében – ámen

Hatalmat, ha nagyon akar, mindenből fabrikálhat magának az ember: családanyai és családapai, elsőszülött, másod- stb. szülött mivoltából, abból, hogy szerelmes, de abból is, hogy nem szerelmes, rokoni és baráti státusából, kisebb-nagyobb főnöki beosztásából és így tovább. Természetesen legkönnyebb dolguk a politikusoknak van, akiknek a hatalom eleve rendelkezésükre áll, fabrikálniuk sem szükséges, legfeljebb a hatalom mikéntjén kell itt-ott változtatniuk valamit, hogy a lehető legnagyobb mértékben élhessenek – szükség esetén visszaélhessenek – vele. (Ami azt illeti, elég gyakran előfordul a „szükség esetén”!)

Van valami a hatalomban, ami mámorítóan hat az emberek legtöbbjére, és legalább olyan személyiségtorzulást okoz, mint a drog vagy az alkohol. Még azok is, akik lelki alkatuk szerint szerény és egyszerű emberek lennének, de hiányzik belőlük a végső bölcsesség és az igazi emberszeretet, asztaltsapkodó, ordító mániauskokká válnak, ha a hatalom – és a pénz (és persze a kettő szorosán összetartozik, különösen a közép-kelet-európai viszonyok között, ahol a civil szféra általi ellenőrzésük legfeljebb papíron létezik) – beleszi magát zsigereikbe.

Védekezni csak egyféleképpen lehet ellenük: demokráciával. Ami egyre inkább a mindenféle hatalom fölötti civil ellenőrzést jelenti, ennek olyan törvények által való biztosítását, amelyek nemcsak papíron léteznek, amelyeket nemcsak egy ország imázsának biztosítása érdekében hoztak meg, hanem egy társadalom, az adott társadalomban élő emberek valós igényeinek kielégítése érdekében, és így nem csupán keretei az illető társadalom életének, hanem mindenekelőtt biztos alapjai.

Ha ez megvalósul, akkor nem is olyan nagy baj, ha nem megfelelő ember „esik” valahol tisztségbe. Végeredményben a világon mindenhol vannak hatalmukkal visszaélő köztisztviselők. Akiket egy bizonyos konjunktúra, a megtévesztett közvélemény, a pénz, a napi politika, esetleg egy tévedés juttatott a szóban forgó tisztséghez, tehát – ebben az esetben feltétlenül – a hatalomhoz is. Ilyenkor a társadalom, a politika és a közvélemény – legalábbis jobb házakban, ahol az alapok, azok a keretek, amelyekről fentebb szó volt, léteznek – belátja tévedését (ha esetleg nem is ismeri el), és... lép. A lépés pedig mindig az adott tisztséget méltatlanul betöltő közalkalmazott ellen irányul.

Mondom... jobb házakban. Másutt azonban a hatalom birtoklása még hosszú éveket elhúzódnak azután is, hogy bebizonyosodott: a birtokló nem egyszerűen él, hanem visszaél a hatalmával. Ez pedig csak olyan helyen történhet meg, ahol egyrészt a hatalom többi birtokosának is vaj van a fején, másrészt az állampolgárok nemcsak megszokták, hanem természetesnek is veszik, hogy hazudjanak nekik, sőt – talán – el is várják ezt a hazudozást, mert az ügyes hazugságot a hozzáértő politikizálás lényegének tekintik.

Nyakatekert gondolkodás, de gyakran beválik, ha mindkét szempont általánosan jellemző egy országra.

Azért még ilyenkor is kerül néha megoldás: a neveltségesség. Mert a hatalom bármilyen szintjén álló tisztviselő erkölcsileg megsemmisül, ha neveltségessé válik: megsemmisül azok szemében, akik fölött állónak tudja és hiszi magát, és megsemmisül a vele egyvívúak szemében is, mert önmagával együtt őket is neveltségessé teszi.

Amikor Gheorghe Funar, Kolozsvár polgármestere szeptember 12-én bejelentette, hogy amennyiben a kormány egy héten belül nem váltja le a két „szélhámos”, Vasile Soporan prefektust és Dan Canta alp prefektust, éhségstrájkba kezd, a fél város nevetett. Azóta is nevet, és készül a látványosságra. Sajnos, csak a fél város. A másik félnek vagy nincs érzéke a neveltségességhez, vagy fel van háborodva, amiért azt, aki tíz éve „óvja” őt a „magyar veszély”-től, ilyen helyzetbe hozták. Vasile Soporan bejelentette, hogy biztosítja az éhségstrájkoló polgármester egészségügyi védelmét, Dan Canta pedig azt, hogy mozgósítja az Egészségügyi Igazgatóságot Funar egészsége érdekében, mert a polgármesternek a börtönben szüksége lesz arra. Ők is nevettek tehát. Legalábbis látszólag. Mert nem hiszem, hogy öröm számukra ennyire tehetetlennek lenni egy közönséges kis polgármesterrel szemben. És számolniuk kell azzal, hogy a város nevető fele rajtuk is nevet. A tehetetlenségükön. Mert azért ez furcsa. És egyre hangsúlyosabban hallatszik a kérdés: miért?

Hogy egy városatyja zsarolni próbálja a kormányt, az, ha szokatlan is, de nem ritkaság. A baj az, hogy a kormány és képviselője, a prefektus, valamint a rendőrség – tehát mindazok, akik ebben az ügyben léphetnének – eltűrték, hogy Erdély fővárosában idáig fájuljon a helyzet (most nem térek ki arra, miért jött jól több mint tíz évvel ezelőtt, éppen Erdély fővárosában egy ilyen polgármester), hogy nem léptek akkor, amikor még könnyedén meglehetett volna, amikor már rég világos volt az, amit egy kolozsvári neurológus, az Egészségügyi Igazgatóság igazgatója, néhány héttel ezelőtt kimondott Funar paranoiás idegbeteg. Ez, ami az egészségi állapotát illeti. És már ez is képtelenség tenné egy város igazgatójára. De ne felejtsek el azt sem, hogy annyira azért soha nem volt beteg, hogy ne tud-

ják használni tisztségét családja meggazdagodása érdekében. Még hozzá túlzott meggazdagodása érdekében. Bár a törvények, ugyebár, kimondják, hogy városi tisztviselőnek és családtagjainak nem lehet kapcsolata olyan cégekkel, amelyek a város házával szerződéses viszonyban állnak, közismert, hogy a városi munkálatok nagy részét olyan cégek végzik, amelyekben ifjabb Funarnak érdekeltége van. Hogy ez mit jelent? Például azt, hogy a városban gombamód elszaporodott villanyrendőrök felszerelésére és karbantartására is az ő céggel kötött szerződést a városháza, és egyetlen villanyrendőr karbantartásáért több mint kétmillió lej üti a markát. Jó vicc, nem? Amikor vannak, akik fele ekkora havi jövedelemből kénytelenek élni, és nem azért, mintha nem dolgoznának vagy nem volnának hozzáértő szakemberek. Csak hát nehéz ám felvenni a versenyt hozzáértésben valakivel, aki önnön hatalma (és pénze) érdekében hol a központosítás, hol az önkormányzatiság előnyeit használja ki anélkül, hogy voltaképpen fikarcnyit is törődne a rábízott várossal vagy akár annak a nemzetnek az igazi érdekeivel, amelynek védelmét oly fenn hangoztatja.

A belügyminiszter kijelentette, hogy a kolozsvári áldatlan helyzetet akolozsváriaknak kell megoldaniuk. Ezzel mintegy elismerte, hogy a kormány az őt neveltségessé tevő polgármesterrel szemben tehetetlen, hogy a sok Funar ellen kezdeményezett bünvádi eljárás nem vezet eredményre. Vajon miért? Azt akarta ezzel mondani, hogy azok mind megalapozatlanok? Vagy a Caritas szelleme kísért? Nos, érti, aki érti.

Kolozs megye prefektusa politikai összefogásra szólította fel a pártokat Funar ellen. Nem késő ez egy kicsit? Van-e most két olyan párt Kolozsváron, amelyik bizik a másikban? Különbösen sem elég arra támaszkodni, hogy a kolozsváriak nagy részének eleve van Funarból. Már rég eleve van. A különböző pártok eddig mégsem igen mozgolódtak, csak most, amikor már nemcsak a magyarok vannak terítéken, hanem többségi tisztviselők is, és nemcsak Kolozsvár gazdasági és esztétikai szempontból való tönkretétele folyik, hanem az egész ország imázsának a tönkretétele. Az elégedetlenségen kívül pedig szükség lenne egy jelöltre is. Valakire, aki a következő választásokig is-

Antik Sándor: Folk Art, 2002

mertté válik, akit ismertté tesznek, és akiben a kolozsváriak képesek lesznek megbízni. Ez pedig nem könnyű feladat. A többi párt az eddigi választások előtt mindig későn kapott észbe, későn kezdett megfelelő embert keresni, későn kezdte őt megismertetni a választókkal. S talán nem is elég hatékonyan. Amellett pedig eddig sem lehetett könnyű, most talán még kevésbé lesz az, megfelelő jelöltet találni, mert mindenki tudja, hogy ez után a sáskajárás után nehéz lesz javítani a kolozsvári közállapotokon, hogy nehéz lesz megküzdeni a hátramaradó Funar-korrupcióval és -pénzzel.

Egészen baj, hogy ehhez nem elég a közakarát. Politikai akaratra is szükség lenne. Bár most talán elmondhatjuk, hogy ez talán-talán már megvan. Akkor mi hiányzik? A bátorság? Vagy a még mindig központosított hatalom ereje, hogy központilag megoldjon egy mindenkire nézve kedvezőtlen helyzetet, amikor az önkormányzatiság nevében valaki teljhatalommal fosztja ki a várost, amelyet pedig igazgatnia kellene, és fosztja meg állampolgárait a reményről, hogy valaha is fellelve a féltől nézhessenek egy más helység lakóinak a szemébe?...

„Ki itt belépsz...” – tudják ezt a külföldi befektetők, elkerülik tehát a várost. Ők megtehetik. Tudják ezt a polgármester volt barátai és harcosársai is, akik jóformán már mind elhagyták, talán azért, mert okos városgazda mást is a húsosfazék mellé enged, de a paranoiás városgazda nem. Ők is kerülik tehát a várost, ha tehetik, ha pedig nem tehetik, legalább polgármesterét kerülik. Kik maradtak mellette? Fizetett alkalmazottai, akiket, ha mással nem, beosztásukkal kénytelen tart. Kik támogatják? Mindenki, aki ha mást nem, egy lakást kapott tőle. Vagy legalább egy „jó” szót, mely szerint ő magasabb rendű, mint a többiek, csupán csak azért, mert többségének született, s mert többségének született, a többiek állandóan veszélyeztetik létét. Szki-zofrénné helyzet: többnek tudni magamat a másikkal, de félni a másiktól. Érdemes lenne ezen elgondolkodni, kár, hogy akik ezt igazán beveszik (nem azokra gondolok, akik csupán mondják, mert ismerik ennek az állapotnak a manipulatív értékét), nem szoktak gondolkodni.

„Ki itt belépsz...” Mi azonban nem lépünk, nem léptünk be ide. Mi, igazi kolozsváriak, akik szívünkön viseljük városunk boldogulását, itt vagyunk, itt voltunk. Mit tehetnének tehát? Nevetünk. Egyelőre.

HADHÁZY ZSUZSA 1952-ben született Kolozsváron. Szabadújsós újságíró, a *Provincia* lap szerkesztője. Kisesszé, publicisztikai írások a romániai magyar lapokban.

Marius COSMEANU

Egy helyzet metamorfózisa

A Tessék! Poftiți!-től a Poftiți! Tessék!-ig

Az alcímiben szereplő szavak helyének, illetve sorrendjének az utóbbi időben történt felcserélődése abban az ismert kínálózó szófordulatban, amellyel a magyar lakosság Erdélyi helységeken fogadnak, az, hogy a román kifejezés egyre gyakrabban kerül a magyar elé, sokatmondó példája az elmúlt néhány évben az Erdélyi magyar ember gondolkodásában végbement változásoknak. Attól függetlenül, hogy a kettő közül melyik változatról van szó, a kifejezés – a megszólító személy jóérzésén vagy előzékenységén túl – statisztikai arányt, hatalmi viszonyt is kifejez, annak minden társadalmi-gazdasági és politikai jelentőségével együtt. Az, hogy melyik kifejezés kerül előre, közvetve a beszélő elismerését mutatja annak a nyelvenek a többségi helyzetével kapcsolatban, amelyhez az adott szó tartozik.

Azoknak a románoknak, akik ezt a kifejezést mindennap hallják, az csupán mindennapi közhely. Az alkalmazkodási nehézségekkel küzdők számára viszont olyan lehetőség, ami újabb sztereotíp szemrehányásokra ad okot a magyar kereskedőkkel szemben, akik, Uram bocsá! nem akarják kiszolgálni őket, ha nem magyarul beszélnek (ami ürügyül szolgál a magyarellenes érzelmek „felmelegítésére”). Végül pedig, a többiek számára, ez az üdvözlési forma merő egzotikum. Ami viszont a magyarokat illeti, a kezdeti változatról (Tessék! Poftiți!) a másikra való áttérés a többséggel kialakított viszony szempontjából tulajdonképpen visszafejlődést jelent, az új helyzet „elfogadását”, „beletörődést”.

Az Erdélyi magyarok, különösképpen azoknak a helységeknél a lakói, ahol a beolvastás folyamata „sikeres” vagy „menetrendszerű” volt, amint azt annak hívei mondanák, jelenleg megpróbáltatásokkal teli időszakot élnek át. A helyzet valamennyire hasonló ahhoz, amelyben a százszoktak a 80-as évek elején (mára csupán egy „fekete doboz” emlékeztet a jelenlétükre). A romániai magyarok sohasem szembesültek még népszerűség ilyen drasztikus csökkenésének a veszélyével, mint jelenleg. Az azonban, hogy ez az tendencia – ami egyébként különböző szempontokból, de a román társadalom egészére vonatkozik – folytatódik-e, vagy megállítható, még a jövő titka. Szerencsére a politikai rendszer ma már más, mint az, amelyik az Erdélyi és bánáti németeket – pénzért – tömeges kivándorlásra ösztönözte, ezenkívül Németország gazdasági vonzereje is nagyobb volt akkor (is), mint a mai Magyarországon.

A magyarok rágalmozói fel vannak háborodva, mert – mint mondják – ez a kisebbség túl sok jogot követel magának (általában a Románia által is aláírt nemzetközi szerződésbe foglalt jogokról van szó). Az ország adás védelmezői ugyanakkor elfelejtik azt az elemi tényt, hogy a többség és kisebbség között fennálló hatalmi viszonyban az utóbbinak inkább felajánlják, mintsem hogy az kívívássa magának azokat a jogokat, amelyeket számára a törvényhozási rendszere biztosít; léteznek bizonyos kulturális határvonalak – különösen a poszt-kommunista közép-európai térségben –, amelyeken kívül követeléseik utópikus felhangot kapnak. Ezért a magyar közösség vezetői által alkalmazott maximalista logika – *Legyetek realisták, kérjétek a lehetetlen!* – végül is érthető mindaddig, míg kéréseikre rugalmasan megoldások születnek. Mi több, az ezeket a követeléseket meghíúsító logika szimmetrikus: eltülozzák a szóban forgó jogok biztosításának feltételezett, nem kívánt hatásait annak érdekében, hogy minél kisebb számban és minél több megszorítással biztosítsák azokat. A szó machiavellisztikus értelmében a (politikai) hatalom azt jelenti, hogy a másikat akkor is (vagy leginkább akkor, hanem?) befolyásolhatod, amikor az nem ért egyet szándékaiddal. A kisebbséggel való építő jellegű viszony létrehozása azonban a demokratikus játék bizonyos érettségét feltételezi, a valódi tekintély és pótléai közti különbségtétel, azt, hogy a hatalommal való élés ne a „csontzenész” álláspontjáról történjék, hanem a másik egyetértésével, esetleg meggyőzésével. Magyarok lenni tehát a mai Romániában nem éppen identitásbeli álom. Nem könnyű jól érezned magad abban a társadalomban, amelyben mindenféle kellemetlenséget varrnak a nyakadba, és téged tesznek bűnbakká (hol azt, hogy a templomban fűtyültél – himnusz –, hol azt, hogy Trianonod sem volt, hogy december elseje sem tetszik neked, és így tovább³). Gyakran ez a romániai magyar közösség felé irányuló ellenséges magatartás a magyarázata e társadalmi csoport viselkedésének, beleértve az azonosság tudat visszafejlődését és az elvándorlás jelenségét is.

A magyar azonosságtudat visszafejlődésének okairól a román területen belül már a *Provincia* hasábjain is írtam. Most csak két, e jelenséghez szorosan kapcsolódó, statisztikai adatot hozok fel példaként. *Nyilatkozat* címmel a forradalmat követő napokban Marosvásárhely több pontján lehetett olvasni az RKP következő feljegyzését, amelyet a haldokló párt dokumentumai között találtak a forradalmárok:

FELJEGYZÉS

Marosvásárhely municípium lakosságának nemzeti összetételére vonatkozóan

– Az 1977-es népszámláláskor Marosvásárhely municípium lakossága 130 051 lélekszámú volt

– ebből: 46 558 román 35,8%
81 151 magyar 62,4%
2342 más nemzetiségű 1,8%

– 1985. január 1-jén Marosvásárhely municípium lakossága 154 904 lakos volt

– ebből: 66 420 román 42,9%
85 176 magyar 55,9%
(tulajdonképpen 55% – az én megj. – C. M.)
3308 más nemzetiségű 1,2%
(tulajdonképpen 2,1% – az én megj. – C. M.)

– Abhoz, hogy Marosvásárhely municípium román lakossága a következő két évben elérje az összlakosság 50%-át vagy meg is haladja azt, engedélyt kell kapnunk arra, hogy ebben az időszakban a város szocialista egységei kb. 7600 román nemzetiségű családot vegyünk fel, átlagosan 3 személyt számítva családonként, azaz 22 800 személyt, így a következő ötéves terv végéig a municípium román nemzetiségű lakossága az összlakosság kb. 58–60%-át teszi majd ki.
Marosvásárhely, 1985. november 1.

Az 1992-es népszámlálás adataihoz viszonyítva az idei népszámlálás előzetes eredményei Marosvásárhely municípiumban a következő különbségeket mutatják:

Év	Össz-lakosság	Románok	Magyarok	Más nemz.	Nem nyil.
2002	149 577	75 316	69 804	4423	34
1992	164 445	75 851	84 448	4143	3

Minden magyarát fölösleges.

*

Néhány éve volt politikai foglyok, a velük készített interjúk során, bevallották nekem, hogy abban a pillanatban leszel valóban „politikai rab” (a kifejezés tőlük származik), amikor először álmogod azt, hogy rabruhában van rajtad. Azt hiszem, hogy – természetesen más összefüggésben – hasonló kellemtelen felismerés – a kisebbségi létre való eszmélés – lett úrrá Makrai Sándor erdélyi református lelkészen is, mielőtt 1937-ben megírta volna robbanó hatású, izgató és ugyanolyan mértékben tragikus *Nem lehet* című írását¹. Azóta a romániai magyarság többszöri megpróbáltatásán és néhány rövid, kegyes időszakon ment keresztül. Úgy hiszem, ilyen kritikus pillanat a mostani is. A drasztikus (a népszámlálás előzetes eredményei szerint az utóbbi tíz évben körülbelül 200 000 fős) népességcsökkenésnek és annak a sötét kilátásnak, hogy ez a folyamat a jövőben sem áll meg, közösségi szinten csakis negatív hatása lehet. Azt az emberi magatartásváltozást, ami annak a következménye, hogy az apanya tud a kutatók által megfigyeléséről, a társadalomtudományokban *Hawthorne-efektusnak* nevezzük. A romániai magyarok esetében a magatartást befolyásoló tényező tulajdonképpen *post-factum* jelentezik annak a folyamatnak a tudomásulvételével egy időben, aminek első fázisai már végbementek. Olyan pszichológiai küszöb előtt állnak tehát, melyet át lehet vagy nem lehet átlépni.

A következő lépés természetesen az lenne, hogy feltegyük a kérdést:

Makrai Sándor: Folk Art, 2002

„mit lehet tenni?” A jelenlegi kormányon levők részéről a dolgok elég egyszerűeknek tűnnek. A látszólag nyugodt együttélést az RMDSZ-szel szabályosan visszatérő (és időzített), a kétoldalú egyezményre vonatkozó figyelmeztetések, illetve hivatkozások időszakai tarkítják, s eközben úgy tűnik, hogy a PSD-kormány nemigen aggódik a magyar kérdés és ennek a külvilág felé mutatott fétszízalt képe miatt. Csakhogy a PSD és az RMDSZ közötti „béke és barátság” nem szükség szerűen jár együtt a PSD és a magyar választók közötti hasonló viszonyal. Az már csaknem biztos, hogy az RMDSZ jelenlegi vezetői egyre inkább kizárólagosan *politikai* és egyre kevésbé szimbolikus vagy erkölcsi síkon képviselik a magyarságot. Az átszocializálódási folyamat teljében, hogy willkymlickai megállapításokkal éljek, az RMDSZ felig-meddig „elbukarestiesedett” vezetői egyre messzebb kerülnek az őket megbízók – a hű és következetes magyar választópolgárok – modelljétől. A szavazók-megszavazottak kölcsönös egymás-megítélése az előbbiek részéről egyre inkább a megalkuvás felé tolik el. Ha összehasonlítjuk azokat a legkevésbé sem ortodox gesztusokat, amelyeket a magyarok (is) tettek az urnák elhagyása után az utolsó elnökválasztások második fordulóján (az Iiescúra való negatív szavazás következtében) és a Nástase meg Markó urak találkozásai alkalmából megjelenő egyre protokollárisabb mosolyokat, világossá válik, hogy az RMDSZ-re szavazók egyre kevésbé ismernek magukra az őket képvise-

lőpolitikai tetteiben, és hogy az a létjogosultság és megbecsülés, amellyel az RMDSZ választói körében örvendett, már nem a régi. (Mégiscsak nagyfokú, óriási mértékű ártatlanság szükséges ahhoz, hogy ha csak addig is amíg átjutsz a túlsó partra, politikai szövetségese maradj annak a pártnak, amelynek vezetője szerint, ha Tőkés László – vagyis saját tiszteletbeli elnököd – románként születik, Vadim Tudornak hívnák.)

Az RMDSZ szavazói és megszavazottjai közti kapcsolat bizonytalan jellegéhez hozzáadódik annak a megosztottságnak az átvétele is, amely az az évi magyarországi választásokon a politikai szinten lecsapódott. Tehát régebbi, lappangó konfliktusok fokozódásának és felélenkítésének tanúi vagyunk a szövetségben belül. A meglévő csoportok különböző szempontok, illetve összeegyeztethetlenségek szerint különülnek el: a jelenlegi vagy a volt budapesti kormányzati iránti rokonszenv; túlnyomóan nosztalgikus, illetve túlnyomóan pragmatikus beállítottság; a regionalizmus kérdésének különböző prioritási foka; hatástalan morálizáló álláspontok, illetve olyanok, amelyek nem tartják igazán értékesnek azokat; fiatalok párhuzamos, egyik vagy másik csoportosulást támogatta táborai stb. Ez a kép még kiegészül az RMDSZ-en kívül álló magyar polgári és politikai erőkkel, amelyek rendszerint ellenzik a szövetség jelenlegi politikáját (lásd Székelyudvarhely, Gyergyószentmiklós és más jelentős magyar lakossággal rendelkező helységek helyi választásainak esetét). Nem kizárt, hogy a jövőben nőni fog ezek száma, és a következő választásokon a helyzet csak bonyolódik.

Az RMDSZ-en belüli szakadások tehát ismertek és egyre tisztábban láthatóak. A mérsékelt marosvásárhelyiek csoportjához (Markó Béla, Frunda György, Borbély László) viszonyítva a Reform Tömörülés (ex)temesvári „szélsőségei” (Toró Tibor, Szilágyi Zsolt, Tőkés László), úgy tűnik, egyre kezelebb kerülnek a magyar választók elvárásaihoz. Mellette létezik még egy liberális és egy polgári szárny, valamint néhány személység (mint Verestóy Attila, Ráduly Róbert stb.), akiket nehéz valamilyen csoportba sorolni. Végül soron az RMDSZ sem kivétel az utóbbi tíz év fontosabb romániai politikai pártjaira jellemző eklektikus rajzulat alól (liberálisok posztkommunista vezetőkkel, szociáldemokraták szélsőséges nacionalista rokonszenvvel vagy kommunista beütésű, oroszbarát nacionalisták).

Azon túl, hogy a PSD–RMDSZ paktum arra „kötelezi” a magyar parlamenti képviselőket (business is business), hogy olyan törvényeket is megszavazzanak, amelyeknek vajmi kevés közük van a demokratikus szellemhez, az RMDSZ jelenlegi vezetői, úgy tűnik, túl nagy kompromisszumot kötöttek egy ilyen kicsi *közösségi* ajánlathoz képest. Ha támogatást is élvez az a gondolat, hogy az RMDSZ, különböző módon, részt vegyen a kormányzásban, ami, esetleg, mindkét fél számára előnyös, ostobaság azt hinni, hogy ez bármilyen árat megér, még a hitelesség elvesztését is. Az RMDSZ-en belüli krízishelyzet elsősorban azokból az ellentmondásokból következik, amelyek a jelenlegi vezetés által folytatott politikai menedzsment és a különböző belső csoportosulások kilátásai/elégedetlenségei között fennállnak. Ez tulajdonképpen olyan probléma, amely a szövetség politikai magatartásán belüli megalkuvás/reakalizmus fokától függ, és a konfliktus a választók szintjén is érzékelhető. A jelenlegi vezetés gyenge pontjai legfőképpen a Markó-periódus kimerüléséből származnak, és összefüggnek a szövetségben belüli hatalom átruházásáért folyó alkudozás bizonyos merevségével. Mindezekhez hozzáadódik még a magyar népesség elvándorlását csökkenteni hivatott és a fiatal generációt szélesebb körű és tevékenyebb részvétellel ösztönző (elsősorban gazdasági) kínálat hiánya.

A jelenlegi krízishelyzetet csak belülről lehet megoldani. A szövetség mostani vezetése ugyanazokat a kimerültségre, ha úgy tetszik, imagoológiai telítettségre valló jeleket mutatja, mint a román választók által 1989 után elfogadott többi párt (innen ered a PRM – az egyetlen, a kormányzásban gyakorlatilag még részt nem vett párt – felemelkedésének lehetősége is). Az RMDSZ-nek, akárcsak a román politikai színtér egészének, a választók számára új távlatokat nyitó új politikai vezetőkre és modellekre van szüksége. Természetesen létezik a tervezetbe való belemerevés lehetősége is, amely azzal, az RMDSZ ellenségei által is igen jól ismert kockázattal jár, hogy a szövetség eltűnik az ötszázalékos választói küszöb alatt. A bölcsesség azonban, a politikában is, a kellő időben történő visszavonulásból áll.

Fordította: NASTASĂ-KOVÁCS Annamária

Jegyzetek

- Ugyanazzal a szociolingvisztikai jelentéssel találkozunk a székelj kúrtós kalács esetében is. A kifejezést – a bukaresi üzletekben pontosan így írva, a Fekete-tenger partján szélétben-hosszában bejáró mozgóárúsok kedves fonetikai fordításában „Chiurtoș colaci” néveléssel – Pruteanu-szerű fordításban Tulnice-ként emlegeti néhány kolozsvári árus (mintha ezek a „gasztronómiai politizálások” ízezzék több más kultúrák konyhai különlegességeit).
- Hgy friss példával szolgáljak, a Román Hírszerző Szolgálatnak (SRI) a satánista mozgalmakkal foglalkozó utolsó jelentése megemlíti, hogy ezek magyar közvetítés útján jutnak Romániába. A baj az, hogy nem nagyon van választási lehetőség. Ha a Fekete-tenger a legjobb szomszédunk (ez igen, ez egyszerű külpolitikai kinyilatkoztatás!), akkor Magyarország az egyedüli és a legnagyobb odottabb állam, amellyel közös határuk van. Mindez – akaratlanul, de kikerülhetetlenül – nagy társadalmi kockázatot hordozó kulturális importot is feltételez. Annak idején az egész *shopping tourism* jelenség, majdnem mindenik zenei, művészeti vagy divatirányzat, ami a kultúrával foglalkozó eltársak számára oly romlottan büzlött, szintén magyar csatornákon áramlott be, és a szerbektől, akik azonban azóta kissé visszafelé fordították a történelem kerekét.
- Az idei népszámlálás előzetes adatai hasonló tendenciát mutatnak más, magyarok által lakott helységeken is.
- Az író többieket közölt megjegyzi: *A kisebbségi problémák összességére nem lehet általános megoldást találni, mert már maga a kisebbségi kategória is méltatlan és lelkeleg lehetetlen. [...] Valamely kisebbség élethez való joga sajátos kultúrájában keresztül igazolható. Ha kiszakítjuk életeréből, a kisebbségi kultúra nem fejlődhet, és ha nem fejlődik, akkor hanyatlak, a kulturális értékei szempontra és az erkölcsi nívó pedig csökken. A kisebbségi sors nem politikai vagy társadalmi, hanem erkölcsi lehetlenség.*

MARIUS COSMEANU 1967-ben született Marosvásárhelyen. A Monitorozó és Elemző Csoport szociológusa. (*Futurism: strategie migrationale ale românilor din Ungaria*) (*Futurizmus: a magyarországi románok migrációs stratégiája*), *Altera*, 1999, 9; *Antinostalgia, Sfera politică*, 2001.

Cristina GHEORGHE

(Megint) jönnek az amerikaiak

Nem tudom, miért (Istenem, ez is csak egy szőfordulat...), az amerikaiakat nagyon várják román földön. Beléjük helyezték a bizalmat a második világháború megnyerésével kapcsolatban, és ők voltak azok is, akiknek meg kellett volna szabadítaniuk bennünket az újonnan létrehozott kommunista rendszertől a háború után. Ugyancsak a román kívánta, hitte, remélte, függetlenül attól, hogy a kapanyelet fogta-e, vagy kereskedő, illetve kisvállalkozó volt-e, hogy az amerikaiak jövétele megoldja Románia problémáit. Mivel senki nem ismerte őket túlságosan, a fontos csak az volt, hogy jöjjenek.

De az amerikaiak nem jöttek csak kb. '96-ban, hogy megvigasztaljanak, amiért kimaradtunk a NATO-ból. A kommunizmus viszont sokkal hamarabb ideért (Oroszország, legalábbis egyesek számára, sokkal közelebbi volt és maradt, mint Amerika), és sikerült megszereznie és aztán elveszítene a legkedvezményezettebb ország klauzúját, vagyis néhány olyan gazdasági könnyítést, amelyet aztán nem tudott mással helyettesíteni, mint az afrikai országokkal kötött szerződésekkel; az pedig köztudott, hogy azok gazdasága mennyire engedte meg nekik a más országokkal való üzleteket, még ha kommunista országokról volt is szó.

De az amerikaiak jövételehez kapcsolódó álom továbbra is létezett, továbbra is új hivatást szerzett magának, vagy megerősítette a régi-ek reményeit és meggyőződéseit. Nem tudom, hogy a kommunista társadalom bukása után továbbra is úgy gondolták-e a románok az óceánon túli felebarátaikra, mint holmi csodaszerekre, különösen, mert a láthatáron új csodaszer jelent meg: az Európai Közösség, amely később Európai Unióvá alakult. A különbség csupán annyi, hogy most senki nem mondta, hogy jönniük kell az európaiaknak, hanem azt hangoztatták, hogy be kell lépniük Európába, egyesek még csodálkoztak is, hogy Európa nem fogadott be gondolkodás nélkül, minden forrás nélkül (mert hiszen Európa az Atlanti-óceántól az Uráliig terjed, nem igaz?).

De ne kalandozunk el túlságosan, mert az amerikaiak ismét „jönnek”. Természetesen nem közvetlenül, hanem megbízottak személyében, hiszen az út hosszú, az idő pedig pénz, amit ők nagyon jól tudnak. A megbízott, Mircea Geoană, augusztus 6-án Washingtonban Colin Powell-vel, az Egyesült Államok államtitkárával találkozott, és (közönetet mondva az integrációban mind eddig nyújtott segítségért) Románia NATO-jelölését, valamint az Egyesült Államok és Románia közti stratégiai partnerség megerősítését vitatta meg vele (különös tekintettel a gazdasági területre). Az amerikaiak (feltehetően) udvariasságból, szintén köszönetet mondtak a segítségért (szükség volt rá?), amelyet Románia nekik nyújtott az antiterrorista koalíció Enduring Freedom névű, Afganisztánban folytatott műveletében, azért, hogy stabilitási tényező a Balkánon (úgy legyen...), a Nemzeti Büntető Törvényszék előírásainak 98. cikkelyére vonatkozó kétoldali megállapodás megkötéséért, amely szerint Románia kötelezi magát arra, hogy neki adja ki azokat a román területen lévő amerikai katonákat, akiket az amerikai igazságszolgáltatásra tartozó bűnök elkövetésével vádolnak.

Közismert, hogy a diplomácia szavakat jelent. Sok szót. Köszönetnyilvánítást, kétszorosításokat, koktélok, titkos vagy nyílt találkozásokat, jótékony célú bálákat és megint csak sok-sok köszönetnyilvánítást, mindenki részéről, minden résztvevőnek címezve. Leggyakrabban ilyen körülmények között oldják meg a legfontosabb kérdéseket. Nem tudhatjuk, hogy a román külügyminiszter találkozója az amerikai hivatalosságokkal valóban megoldja-e Románia atlanti integrációjának problémáját, különösen pedig gazdasági helyzetét. Nyilvánvaló viszont, hogy a szerződés megkötése nem volt túl diplomatikus lépés az Európai Unió felé, amelyről, úgy tűnik, vezetőink teljes mértékben megfeledkeztek.

Reméljük azonban, hogy a két ország képviselőinek ez az új, akár pulykával és sütőtökös palacsintával, akár anélkül megtartott hálaadás napja nem csupán formális jelentőséggel bír majd, hanem valóságos hatása lesz a román gazdaságpolitikákra (ha léteznek ilyesmi) és az euróatlanti szervezetekbe való integrációra. Ebben az esetben nem tudom, lesz-e okuk az amerikaiaknak bármit is megköszönni nekünk, noha nekünk biztos lesz mit megköszönnünk nekik, mert udvariassággal sikerült legalább egy kicsit megmozgatniuk... És eszünkbe jutatniuk, kicsit későn ugyan, csupán mikor európai utalások kezdtek elhangzani, hogy a különböző szerződések aláírása nem egyszerű formaiság, hatásuk is van, még diplomáciai is.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

CRISTINA GHEORGHE 1968-ban született, Iiteni-ben, Suceava megyében. Doktorandus a párizsi Marne la Vallée-ban és a kolozsvári BBTE-n, témája *Az európai politikai integráció, gyakorlat, elmélet és irányzatok. A Realitatea de Mediasz újságtudósítója, publicisztikai írásai jelentek meg.*

VARGA Attila

A román alkotmány módosításának főbb tételei

Az eltelt tíz év politikai tapasztalatai azt bizonyítják, hogy az 1991-ben elfogadott alkotmány sok tekintetben hiányos vagy éppen rosszul szabályoz, következésképpen hosszabb távon nem tartható fenn.

Mára a politikai elit szinte egyöntetűen elfogadta a módosítás szükségességét, ennek mértékében, tartalmában azonban már komoly nézetkülönbségek vannak.

Az alkotmányos alapelvek a jelenlegi politikai, társadalmi és nemzetközi viszonyok közepette szorulnak felülvizsgálatra. A felülvizsgálat elmaradása csak fokozná a jogbiztonság hiányából adódó nehézségeket, gyengítené a társadalom bizalmát az alapvető demokratikus intézményekben.

A következőkben a jelenlegi alkotmány szerkezetét követve tennék észrevételeket azokra a jogintézményekre vonatkozóan, melyek – megítélésük szerint – mindenképpen módosításra szorulnak.

1. A módosítás előfeltétele

Az alkotmány 148(1)-es szakasza a módosítás korlátaira, illetve – egyes rendelkezések esetében – a tilalmára vonatkozik. Nem képezheti a módosítás tárgyát az állam nemzeti, független, egységes és oszthatatlan jellege, a köztársasági kormányforma, a terület integritása, az igazságszolgáltatás függetlensége, a politikai pluralizmus és a hivatalos nyelv.

Késztelen, hogy minden államnak vannak olyan alapvető érdekei és értékei, melyek a politika alakulásától függetlenül, és ezeket alkotmányosan kívánják védeni. Azonban a 148(1)-es szakasz jogilag helytelen, politikailag pedig érthetetlen. Mivel a fentiek egy része a politikai óhajok kategóriájába sorolható, az előírásnak tényleges jogi hatása nem lehet. A módosításra vonatkozó tilalom alkotmányjogi és jogelméleti szempontból egyaránt megkérdőjelezhető, mégpedig a következő érvelés szerint. A mindenkorinak a hatalom, illetve a jogalkotó testület szuverén módon dönthet. Egyetlen jogszabály, így az alkotmány sem készülhet az „örökkévalóságnak”, és nem tekinthető örök érvényűnek. A társadalmi-politikai viszonyok, értékek, opciók idővel változhatnak. Egy adott történelmi időszak alkotmányozó hatalma ugyanakkor nem korlátozhatja egy jövőbeni alkotmányozó testület szuverenitását, döntési szabadságát. Ez rangsorolná a különböző időszakokban végzett alkotmányozások jogi erejét, ami jogilag sem fogadható el. Ebben az értelemben a neves francia alkotmányjogász, J. Laferrière a következőket írja: „jogi szempontból az az eljárás, mely elrendeli, hogy az alkotmány valamely része megváltozhatatlan, immuábilis, nem bír semmilyen értékkel. A valamely pillanatban gyakorolt alkotmányozó hatalom nem felsőbbrendű egy jövőbeni gyakorolt alkotmányozó hatalomhoz képest. ... Az ilyen rendelkezések egyszerű óhajok, politikai nyilatkozatok, melyeknek nincsen semmilyen jogi értékük és kötelező erejük a jövőbeni alkotmányozó számára.”

Következésképpen egy tényleges alkotmányreform érdekében a 148(1)-es szakaszt mindenképpen törölni kell.

2. Az állam önmeghatározása és néhány alapelv

Az államok önmeghatározásukban általában a legfontosabbnak ítélt jellemzőket rögzítik. Teszik ezt oly módon, hogy benne egyrészt a múlt kedvező tapasztalata, másrészt a jövő követelménye is megfogalmazódik.

Románia nemzetállami meghatározása azonban egyrészt anakronisztikus, másrészt nem a tényleges realitásokon alapszik, és nincs összhangban az Európai Unió joggyakorlatával. A mindenkorinak a román kormány és politikai vezetés ebből a politikai jelzős szerkezetből a nemzeti kisebbségek számára hátrányosan megkülönböztető törvénykezést és joggyakorlatot származtat.

Jogi szempontból ez ellentmond egy másik alapelv-rangú alkotmányos előírásnak, mely szerint Románia közös és oszthatatlan hazája valamennyi állampolgárának, fajra, nemzetiségre vagy etnikai eredetre való tekintet nélkül. A belső ellentmondás a nemzetállam, vagyis az etnikai állam tartalmi lényege és azon alkotmányos erejű kinyilatkoztatás között feszül, amely szerint Románia közös hazája valamennyi állampolgárának. Tehát vagy az igaz, hogy Románia valamennyi állampolgára román etnikumú, és akkor nemzetállamról beszélhetünk, vagy az igaz, hogy Romániában élnek nem román etnikumú állampolgárok is, akkor viszont nem beszélhetünk nemzetállamról. Nemzetállamról és nemzetiségre való tekintet nélküli közös hazáról beszélni egyidejűleg: politikai és jogi képtelenség.

Ha elfogadjuk az állam legitimitásának forrásoként a szuverén állampolgárok szolidáris közösségét, akkor a jelenlegi szuverenitásfelfogás is idejé múlt, hiszen a hagyományos 19. századi szuverenitás korlátlan és oszthatatlan voltát tükrözi. Románia EU-csatlakozási szerződést írt alá, ezért alkotmányban kell megfogalmaznia a korlátozott és a részleges szuverenitás koncepcióját, mely jobban megfelel Románia jelenlegi helyzetének és a román társadalom törekvéseinek.

A külföldön élő románokra vonatkozó előírások bővítése is szükséges, az e téren megnyilvánuló konkrét feladatokra vonatkozóan, annak érdekében, hogy elkerülhető legyen a nemzeti kérdés demagóg kiséjítése.

A jelenlegi belső és nemzetközi jogrend lehetővé és szükségessé teszi a jelenlegi hivatalos jellegének elismerése mellett a nemzeti kisebbségek anyanyelvhasználatának jogát valamennyi (helyi vagy központi alárendeltségű) közhatalom előtt, mely olyan közigazgatási egységben működik, ahol a lakosság részaránya legalább 20%.

Végül pedig egyértelműen és szövegszerűen rögzíteni kell, hogy az állam, az államszervezés strukturális és funkcionális rendező elve a hatalmi ágak (törvényhozás, végrehajtás, igazságszolgáltatás) szétválasztása.

3. Az alapvető állampolgári jogok katalógusáról

Az alapvető emberi, állampolgári jogok fejezetét a jelenlegi alkotmányban bővíteni és pontosítani kell. A hatályos rendelkezések legnagyobb fogyatékosága az, hogy elsődlegesen és szinte kizárólagosan a jogok ki nyilvánítását tartalmazza. A fejezet az alapvető emberi jogokra vonatkozó egyetemes jellegű nyilatkozatnak minősül, melynek politikai értéke, jelentősége kétségtelen, ugyanakkor azonban szükség van a jogok biztosítására, a hatékony garanciarendszer alkotmányos szintű szabályozására. Enélkül nem biztosított érvényesülésük.

Szükséges az emberi, állampolgári alapjogok katalógusának a nemzeti kisebbségek egyéni és kollektív jogaival való bővítésére. Szabályozni kell az anyanyelv használatát szóban és írásban a közigazgatási és igazságszolgáltatási hatóságok előtt, valamint az anyanyelvű oktatóhoz és kultúrához való, háborítatlan és korlátlan jogot. Ezek a jogok jórészt egyéni jogokként vagy közösségekben gyakorolt egyéni jogokként jelennek meg, azonban szükséges szabályozni a nemzeti kisebbségek tisztán kollektív, közösségi jogait is, mégpedig a különböző, elsősorban kulturális és oktatási autonómiaformák becikkelyezésével. Megítélésük szerint egy különálló alfejezetet volna szükség az alapvető állampolgári jogok fejezetén belül a nemzeti kisebbségek egyéni és kollektív jogairól.

Néhány további jog is pontosabb megfogalmazást igényel. Szükség van a büntetőjog egyik alapjének, az ártatlanság vélelmének alkotmányos rangra emelésére. Ez biztosíthatja – nyilván nem önmagában, hanem számos, az alkotmánynál alacsonyabb szintű jogszabály révén – a méltányos, igazságos és törvényes igazságszolgáltatást.

Alapvető emberi jogként kellene szabályozni a tulajdonjogot is, mely végső soron alapja lehet egy szabad és egészséges gazdasági fejlődésnek, de a méltóságteljes emberi létnek is.

4. Államszervezési kérdések

a. A törvényhozás

Az 1991-ben elfogadott alkotmány visszatér a két világháború közötti időszak politikai hagyományaihoz, a kétkamarás törvényhozáshoz. Ennek tízéves gyakorlata számos funkcionális hibát mutat, melyek jórészt a két ház azonos – a törvényhozási folyamatot lassúvá tevő – hatásköréből adódnak. Megítélésük szerint a kétkamarás rendszert olyan formában kellene módosítani, hogy a képviselőház váljon a tulajdonképpeni törvényalkotó testületté, a szenátus pedig – hagyományos felsőházként – csak bizonyos kérdésekkel foglalkozzon, mint a honvédelem, a nemzetbiztonság vagy a külügy. Törvényhozási feladatai csupán arra szorítkoznának, hogy első olvasatban megtárgyalja a képviselőház által elfogadott tervezeteket. Észrevételei megfogalmazás vagy újratárgyalás végett visszakerülnének a képviselőházba, a jelenlegi államelnöki észrevételekhez hasonlóan. Ez kiiktatná a bonyolult, időigényes egyeztetési eljárást.

A képviselőház munkája a tulajdonképpeni törvényhozásra korlátozódna, nem végezne kivizsgálásokat. A törvényhozás ilyen értelmű módosítása nagymértékben fokozná munkájának hatékonyságát.

b. A végrehajtó hatalom

A végrehajtó hatalomról megállapítható, hogy jelenleg egy rosszul leosztott, francia típusú félelnöki rendszerrel van dolgunk, mely olyan kétféle végrehajtó hatalmat eredményezett, amelyben az államelnöktől sok mindent elvárnak, miközben kevés konkrét igazgatási, intézkedési jogköre van. Ugyanakkor a közvetlen megválasztásból adódó legitimitációja miatt sokszor a kormány is az ő intézkedéseit várja. Ez frusztrálja a kormányzati tevékenységet, viszont az alkotmány kompenzációs lehetőséget is biztosít számára: a rendeleti kormányzás lehetőségét.

Véleményem szerint le kellene mondani az elnöki rendszer bármely formájáról, helyette a parlamentáris rendszert kellene bevezetni. Ez azt jelentené, hogy az államfőt a parlament együttes ülésén kétharmados többséggel választanák meg, vagyis kvázi politikai konszenzussal. Kisebbségi hatásköre és az említett politikai konszenzus a napi politikai csatározások fölé emelné, s ez tekintélyt, tartást kölcsönözhetne a

tíztségeknek. Politikai legitimitása így lényegesen nagyobb lenne, mint a „fele plusz egyes” aránnyal, közvetlen módon megválasztott államelnökeknek.

Az államfői hatáskörök tehát lényegesen csökkennének. A parlamenttel való viszonyban megmaradna az egyszerű, halasztó jellegű vétőjog és a törvények kihirdetésének kötelezettsége. A kormányviszonylatában lényegesebb változás állna be, hiszen nem ő a végrehajtó hatalom feje, következésképpen nem vehet részt a kormány ülésein, azokat nem elnökölheti, honvédelmi, biztonságpolitikai funkciói lényegesen csökkennének. Megmaradna számára a haderők főparancsnoka tisztség, de nem lenne elnöke a Legfelsőbb Védelmi Tanácsnak. Vagyis nem szólna bele az operatív kérdésekbe, viszont nagyobb szerepet kapna a társadalom irányába szükséges közvetítésekben.

A végrehajtó hatalom igazi fejevé a miniszterelnök válna, aki nagyobb döntési mozgásteret kapna, hatáskörei bővülnének.

c. A törvényhozási eljárás

A különböző hatalmi ágakhoz tartozó intézményrendszerek szerkezetében, hatásköreiben, egymáshoz való viszonyában bekövetkezett változások természetesen módosítják a törvényhozási folyamatot. Ezekre külön nem térek ki, de van néhány további megfontolandó módosítás is.

c.a. Ha a képviselőház a tulajdonképpeni törvényhozó, akkor valamennyi törvénykezdeményezést neki kell megküldeni.

c.b. Bővíteni kellene a törvénykezdeményezésre jogosultak körét; ezt ki lehetne terjeszteni az állandó szakbizottságokra, illetve országos jelentőségű civil szervezetekre, ez utóbbiak esetében szigorúan megszabott feltételek és korlátok mellett. Hasonlóképpen törvénykezdeményezési jogot lehetne biztosítani a megyei önkormányzatoknak.

c.c. A törvényhozás delegálása tekintetében: csak az egyszerű kormányrendeletek kibocsátásának lehetőségét kellene megtartani. Ez indokolt lehet, amikor a parlament munkája szünetel, és a kormányzati feladatok gyorsan elfogadott, törvényerejű jogszabályokat igényelnek.

Törölni kellene a 114(4)-es cikkelyt, amely a sürgősségi kormányrendeleteket szabályozza. Ennek szövege nem egyértelmű, és az elmúlt évek tapasztalata szerint számos visszaélést tett lehetővé. Ha a törlést nem fogadják el, olyan módosítás kellene, amely tényleg meghatározza a „rendkívüli helyzet” fogalmát, mégpedig a jogelmélet szabályai szerint: azoknak a helyzeteknek a felsorolásával, amelyekben lehetséges a törvényhozási jogkör kormányzati gyakorlása. Ez pedig az ostromállapot háborús helyzetben vagy a szükségállapot természeti vagy egyéb katasztrófák idején. Ezekon kívüli „rendkívüli állapot” a jogelmélet nem ismer. A jelenlegi gyakorlat valóságos törvényhozási kóoszt teremtett, a jogalkalmazásban nagyfokú jogbizonytalanságot szült.

d. A választási rendszer

A törvényhozás működésében és hatáskörében történő esetleges változások kihatnak a választási rendszerre is. Az egyéni jelöltes rendszer alapján történő választás általánosság tétele valószínűleg még nem indokolt, mivel a politikai kultúra nem ért el olyan szintet, hogy reális választási lehetőséget biztosítson a választópolgárok számára. A vegyes (listás és egyéni) rendszert be lehetne vezetni oly módon, hogy a képviselőház tagjait a jelenlegi pártlistás rendszer alapján választanák meg, a szenátus tagjait pedig az ún. preferenciális listás rendszer alapján. Ez azt jelentené, hogy a pártok listát állítanak, de azon belül a sorrendet a választópolgárok állapítják meg a szavazás során.

A szenátus esetében alaposan elemezni kell, hogy hasznos-e a jogszereinti szenátorok intézményének a bevezetése. Az egyházi vezetők jelenléte a szenátusban a gyakorlatban minden bizonnyal ortodox szupremáciát jelentene, vagy olyasmit eredményezne, ami – egyfelől – megkérdőjelezné az állam és egyház szétválasztását, az állam világi jellegét és az egyház tényleges autonómiáját, másfelől magyar egyházvezetőink jelenléte a szenátusban teljesen formális, kirakatjellegűvé válna. Több mindent összevetve, nem tartom hasznosnak a szenátus összetételének ilyen irányú, radikális megváltoztatását.

Amennyiben a köztársasági kormányformán belül annak parlamentáris változata mellett döntenek, indokolt lenne a parlament által választott elnök mandátumának hosszabb időtartama. Így az elnökválasztás nem esne egybe a parlamenti választással. (Lényegében a magyarországi modellt javaslom, vagyis az elnököt a parlament választja öt évre, miközben a törvényhozás mandátumának időtartama négy év.)

5. A helyi közigazgatásra vonatkozó észrevételek

Ahelyi közigazgatásra vonatkozó, jelenlegi 119–122. cikkelyek meglehetősen szükségesek. Bővítésüknek a helyi autonómia kiszélesítése irányába kell mutatnia.

A 119-es cikkely, mely a helyi közigazgatás alapelveként a helyi autonómia és a közszolgáltatások decentralizációjának elvét fogalmazza meg, egyrészt pontatlan, másrészt hiányos. Pontatlan, mivel, tévesen, de centralizált közszolgáltatást említ, miközben valójában a minisztériumi alárendeltségű helyi közigazgatásokról rendelkezik. A szakirodalom szerint helyi szinten egyfelől léteznek az önkormányzatok, a helyi autonómia (decentralizáció) elve alapján létrejött választott helyi hatóságok, másrészt működhetnek a területi szinten viszonylagos dönté-

si önállósággal rendelkező, miniszteri alárendeltségű, úgynevezett dekoncentrált szervek.

Ugyanakkor a felsorolás hiányos, hiszen az alacsonyabb szintű jogszabályok további elveket fogalmaztak meg, melyeket indokolt az alkotmányos előírások szintjén is megjeleníteni. A helyi közigazgatás alapelvei a következők lehetnének: a helyi autonómia, a közszolgáltatások dekoncentráltasága, a helyi önkormányzatok választottsága, a törvényesség, a szubszidiaritás, valamint a helyi közösségek népszavazás útján történő véleménynyilvánításának az elve. Tekintettel arra, hogy társadalom- és államszervezési szempontból a helyi közigazgatás, a helyi önkormányzatok léte és működése alapvető, az önkormányzati jogok (a hatás- és feladatkörök) katalógusát is az alkotmány szintjén kellene szabályozni. Az alapvető önkormányzati jogok a következők: önkormányzati tulajdonhoz (saját bevételekhez, helyi adók kivetéséhez) való jog, a helyi jogszabályalkotás autonómiája, a statútumalkotási jog, felterjesztési és javaslattevési jog, társulási és együttműködési jog, a helyi közösség önazonosságát kifejező jelképekhez való jog.

Az önkormányzati és közigazgatási feladatok ellátásának alkotmányos feltételei: az önkormányzat rendelkezzen

- vagyonnal, mely a tulajdonából és a helyi önkormányzatot megillető vagyoni jogokból áll,
- saját bevételekkel,
- átengedett központi adókkal, átvett bevételekkel,
- központi normatív költségvetési hozzájárulással,
- központi támogatásokkal.

Az önkormányzatok felterjesztési (petíciós) joga biztosítja számukra, hogy különböző állami szervekhez fordulhassanak, és tőlük tájékoztatást, információkat kérjenek mindazokban a kérdésekben, melyek tevékenységükhöz szükségesek. Hasonlóképpen, az önkormányzatoknak kellene rendelkezniük azzal a joggal, hogy a helyi autonómia alkotmányos elvének megsértése esetén, akár előzetes, akár utólagos normakontrollet keretében közvetlenül az alkotmánybírósághoz fordulhassanak. A javaslattevési jog keretében a megyei tanácsoknak indokolt biztosítani a törvénykezdeményezési jogot a helyi közigazgatást érintő, normatív szabályozási tárgykörben.

Az önkormányzati hatáskörök vonatkozásában szükséges, hogy a dekoncentrált, minisztériumi alárendeltségű helyi szervek feladat- és hatásköre fokozatosan csökkenjen, illetve ezek egy része az önkormányzatoknál jelenjen meg. A hatáskör-telepítésre azonban csak a megfelelő pénzügyi-anyagi források biztosításával kerül sor.

A széles körű, alkotmányosan garantált önkormányzatiság körülményei között indokolt a *prefektus* intézményének megszüntetése. A helyi közigazgatási tevékenység törvényességének ellenőrzését a közigazgatási bíróságokra kellene bízni, melyek kizárólag megkeresés alapján gyakorolnák azt. Igencsak valószínű, hogy ezt nem fogadják el; ez esetben azonban szükséges lenne a 122(4)-es cikkely törlése, mely szerint a prefektus által a közigazgatási bíróság előtt megtámadott megyei, helyi határozatok vagy polgármesteri döntések hatálya azonnal felfüggesztődik. Ez tüllépi a törvényességi ellenőrzés fogalmát, és prejudikál: egy állapopot előlegez meg, melynek kimondására egyébként csak az igazságszolgáltatás hivatott.

Az alkotmány olyan jogkövetkezmenyt biztosít a prefektus intézkedésének, hogy az egyenértékű egy előzetes „ítélettel”, ami elméletileg és gyakorlatilag is kedvezhet a joggal, a hatáskörrel való visszaélésnek.

Ha a 122(4)-es bekezdés törlését sem fogadják el, legalább a felfüggesztésre vonatkozó előírást kellene kiiktatni a szövegből, avagy módosítani, hogy a felfüggesztés nem jog szerinti, automatikusan, hanem a közigazgatási bíróság külön döntése alapján történjen.

6. Néhány közintézményre vonatkozó javaslat

Az *alkotmánybíróságra* vonatkozó fejezetben az alkotmánybíróság szerepének növelését kell elérni. Az alkotmánybíróság azon döntéseit, melyeket a ki nem hirdetett törvények esetében, vagyis az előzetes alkotmányossági ellenőrzés keretében hoz, a törvényhozásnak nem volna szabad felülbírálnia, mivel ebben az esetben a politikai érdekek érvényesülnének.

A *Nép Ügyvédje* jogintézményére vonatkozóan az 55-ös szakaszt, mely a ki nevezésről szól, úgy kellene módosítani, hogy a kinevezésre a két ház együttes ülésén kerüljön sor. Annál inkább, mert az 57-es szakasz előírja, hogy a nép ügyvédje évi jelentését a parlament két háza előtt mutatja be. Fontosnak tartom az intézmény kifejezés használatát, mivel egy korábbi, az RMDSZ által benyújtott törvénytervezetben, mely a Nép Ügyvédje intézményének megszervezéséről és működéséről szólt (és amelyet a parlament nem fogadott el), azt javasoltuk, hogy ne egyszemélyes intézmény legyen, hanem a fő ombudsman mellett létezzenek ún. szakosodott ombudsmanek, így például kisebbségvédelmi ombudsman is. Ezt egy külön cikkelyben az alkotmányban is meg kellene jeleníteni.

Végezetül jelezni szeretném, hogy a fenti, vázlatos elemzés csak az általam legfontosabbnak ítélt kérdésekre vonatkozik. A módosítások konkrét tartalmán túl, melyet majd ezután fog egy – a parlament által kijelölt szövegöző – bizottság megfogalmazni, az alapvető kérdés az, hogy megérti-e a jelenlegi politikai elit: nem felszínes, felületes módosításokra, hanem valósgos alkotmányreformra van szükség.

VARGA ATTILA 1963-ban született Szatmárnémetiben. Jogász, parlamenti képviselő, az Emberjogi, Kisebbségügyi és Vallásügyi Bizottság tagja, az Alkotmánymódosító Bizottság titkára. Esszéi és tanulmányai jelentek meg *A Hétben*, *a Korunkban* és a *Fundamentumban*.

Ana LUDUŞAN

A jövő világfaluja

Gondolatok a krumplitermesztésről és az informatikáról

Az illyefalvi nyári egyetem, amelyet a Pro Europa Liga szervezett 2002 júliusában, a legsürgősebb politikai kérdéseket tűzte napirendre. Közük szó esett a klasszikus gazdasági rendszer válságáról a globális trendek hatására. A klasszikus értelemben vett gazdaságra, mely Románia esetében a helyi, regionális vagy országos erőforrásokra alapoz, és a célja az, hogy kiszolgálja a helyi, regionális vagy országos piacokat, annak a piacnak a globalizációs folyamatai gyakorolnak nyomást, amelyek keretében a termékek, a tőke és az emberek minden korlátozás nélkül utaznak a földgolyó egyik feléről a másikra. Lásd az olyan banális termékek univerzalizálódását, mint a Coca-Cola, a kozmetikumok, mosószeresek vagy egyes ruházati cikkek, de az információs és kommunikációs berendezések is idesorolhatók.

A jelenlegi gazdasági szereplők, ahogy Kolombán Gábor, az illyefalvi egyetem egyik előadója látja, nem a helyi, regionális vagy országos érdekű cégek, hanem a nagy nemzetközi vállalatok. Ezek azok az gazdasági szereplők, amelyek a globális gazdaság trendjeit diktálják. Akis- és közepes vállalatok e nagy multinacionális cégek részegységeiként jönnek létre, mint 1. a szakértői tudás beszállítói vagy 2. szakosított szolgáltatók. Viszont nem tudnak gazdaságpolitikát meghatározó tényezőkké válni, csak jelentéktelen és kolaterális nyomást gyakorolhatnak, mely csupán vérszjélező lehet a mamutvállalatok gazdaságpolitikája felé. A említett szerző szerint a kis- és közepes vállalatok nem jelentenek egyetemes panacézt valamely nemzetállam gazdasági emancipációjának szolgálatában. Szerepük csupán a munkaerőpiac szabályozásában, a társadalmi válságok enyhítésében van; egy olyan szektort alkotnak, amely jövedelmet jelent a társadalmi aktorok jelentős részének, a nagy gazdasági válságok idején pedig nagyon gyorsan és a legkisebb társadalmi költségekkel újrastrukturálódik. De másodrendű gazdasági szereplők maradnak, melyeknek igazodniuk kell a nagy nemzetközi vállalatokhoz. Ez nem tragédia. Egy helyi kisvállalatnak egy olyan találmánnyal, mint a vaseke volt a faekék korában, minden esélye megvan, hogy nagy világgé váljon. Ez nem vicc. Azok a társadalmi aktorok – legyenek akár személyek, akár intézmények –, amelyek sikerül kihasználniuk valamely társadalmi igényt, történelmi eseményeket változtattak ki. Ez informatikai és távközlési fejlődésnek húsz évre sem volt szüksége ahhoz, hogy a földgolyó egy nagy faluvá alakítsa át. A jövő világfaluja a gazdaságpolitikát, a biztonságpolitikát és a társadalmi hatásokat az eddig ismertől teljesen eltérő módon fogja alakítani. Ezért a jövő politikusainak rendkívül kompetens és jó alkalmazkodóképességgel rendelkező személyeknek kell lenniük. A politikát a tudomány és technológia alakítja majd, s kevésbé az ideológiai tanok. A világfaluban a nemzetállamok szegénysége és bármilyen természetű konfliktusa globális problémát jelent, nem nemzetit, mivel az a világrendet destabilizálja. A szubkultúrák egyénekhez kötődnek majd, s nem az államokhoz. A politikai igazgatás többszintűvé válik. Helyi és regionális szinten a gazdaság- és szociálpolitika lesz a feladata, melynek során tekintetbe veszi a helyi erőforrásokat és a globális kényszereket. A település és a régió áttekinthető közigazgatási egységet alkot, melyben az ellenőrzés és az erőforrásokkal való gazdálkodás hatékonyan végezhető. A nemzetállam átveszi a belpolitikát, a stratégiai jelentőségű gazdasági szektorokat és a külképviseletet. A védelmi és biztonságpolitika, valamint a gazdasági érdekek globális szintű tárgyalásokon való képviselete az államszövetségek vagy kontinentális államok hatáskörébe kerül, ők az egyedüli politikai aktorok, akik helytállóan a jövő versenyében. A munkamegosztás a szabad piac és ama ellenőrzött piac kombinációja nyomán alakul ki, amelyet a fejlődési folyamatok kontrollálnak az egyes települések, régiók, nemzetállamok vagy multinacionális államok világméretű együttműködéshez való alkalmazkodóképességének függvényében.

Ha a nukleáris fegyverek gyártása nem a kis államok gondja lesz, melyek jól megélehetnek bankpolitikájukból – mint például Svájc – vagy ökológiai mezőgazdaságukból, akkor Romániának, e kis államnak a jövőbeli kilátásai természetesen azon politikák felé fordulnak, amelyek biztosítják számára a jólétet. Egy szociális kezdeményezés vagy gazdasági vállalkozás presztízsét társadalmi hatékonysága mutatja: hány embert tart el, és mennyi szociális biztonságot termel. A nagy teljesítmények, bármilyenek legyenek azok, világszinten alakulnak ki. Ezért a klasszikus gazdaság válságát – a fennebb említett előadó kifejezésével – a „lokális rend” teremtőjeként is szemléltethetjük. A globális gazdaság kényszerei helyi, regionális és országos szintű lehetőségekként aknázhatók ki. Egy Sydney, Bukarest vagy Sepsiszentgyörgy központjában levő üzletben ugyanazok a cigarettamárkák, mosószeresek, ruházati cikkek, italok, konzervek vannak. Nagy többségük viszonylag olcsó és rossz minőségű, sorozatban gyártott termék. Minden fejlett országban megfigyelhető az az egyre nyilvánvalóbb tendencia, hogy minőségibb és az élelmiszerek esetén organikus (bio-) termékeket gyártsanak. Csak hogy egy ilyen természetbarát termék hagyományos, alacsony termelésességű, tehát drágább technológiákkal kivitelezhe-

tó, melyekkel távolabb piacok nehezen célozhatók meg. Ha viszont ez a termék hűségese, közelben levő fogyasztóknak szól, tehát nincsenek nagy szállítási és közvetítési költségei, akkor az ára vonzó lehet mind a termelőre, mind fogyasztóra számára. Több ilyen termelő is alkalmazhat munkaerőt, és versenyez a szabad piacon. A monopoliumok képzettségének feltételei megszűnnek, ha a versenyzők száma kellően magas, és nincs lehetőség megegyezésre közöttük.

Az egészséges és jó minőségű élelmiszerek iránti igény világszinten egyre erősebb. Az az ország, régió, település, mely ki tudja aknázni ezt az igényt, megnyeri a piacot magának. Hogyan lehetséges ez? Képzünk el egy kézenfekvő példát: a krumplitermesztők alkalmazkodóképességét az új társadalmi igényhez. Ez azt jelenti, hogy visszatérnek a hagyományos eljárásához, és a burgonya gyomirtókkal való kezelése helyett kapálni fognak. Mi sem egyszerűbb. A krumplitermesztő, a helyett hogy gyomirtóra költse a pénzét, még egyszer megkapálja krumpliját. A gyomirtó szerek ipara átalakul mezőgazdasági gépeket gyártó iparrá. Ugyanazok az emberek gyártják a mezőgazdasági eszközöket, de nem szennyeznek a környezetet vegyi anyagokkal. A krumplitermesztőnek meg lehetősége lesz beszerezni az eszközöket, és annyiszor kapál, ahányszor épp szüksége lesz rá. A biokrumpelit kezdetben csak azoknak adják el, akik ki tudják fizetni a magasabb árat, illetve akiket egészségi állapotuk a termelőhöz közeli piacon a vásárlásra rákényszerít. Az üzlet fejlesztése arra készíti a termelőt, hogy biokrumpelit-termesztését piacának bővítésével növelje. Átviheti a technológiát más településekre vagy régiókba, vagy egyszerűen – újítás-ként – átveszi azt más krumplitermesztők is. Az eredmény ugyanaz lesz: a gyomirtóval kezelt krumpli kiszorítása a piacról. S ez jó eredmény.

De kik lesznek azok a termelők, akik hajlandók visszatérni a tradicionális eljárásokhoz, amikor a modernnek jóval kisebb fizikai erőfeszítést igényelnek? Az, hogy a kapálás több fizikai erőt igényel, mint a burgonya gyomirtóval való kezelése, csupán látszat. A kézi kapálás helyett sikeresen bevezethető a gépi kapálás, ha vannak erre a célra kialakított eszközök. Ebben az esetben a gépi kapálás olcsóbb lehet, mint a gyomirtó használata. A mezőgazdaság tradicionális eljárásaihoz elsősorban azok a termelők térhetnek vissza, akik nemrégiben hagytak fel a földművelés archaikus módszereivel, azok, akik szokva vannak a kevés nyereséghez, alkalmazkodtak a nehéz és rosszul fizetett munkához. Ebből a szempontból Románia készen áll az ökológiai elvű mezőgazdaságra. A gyomirtó- és műtrágyaipar könnyűszerrel átalakítható, mivel amúgy is a csőd szélén áll. Folytatva a világfolyamatok elemzését, megállapíthatjuk, hogy az élelmiszeripar egyre inkább a kis termelésességű – kézművesjellegű – technológiákra áll át az egészséges és jó minőségű termékek érdekében. Ahogyan a nejlun-korszak is rövidnek bizonyult a gyapotéhoz és természetes anyagokéhoz képest, feltételezem, hogy hasonló dologra kerül sor az élelmiszeripar nagyipar esetében is. Az élelmiszeri világtrendek arra készítik fel, hogy bízzunk abban, a tejport csak útutazás idején használják majd, a futószalagon készült kenyér helyébe pedig a kétszersült lép. Bárki, aki megismerkedhetett a fejlettebb országokkal, tapasztalhatta, hogy a nagy kenyérgyárak helyét kis pékségek vették át, melyek csak néhány kilogrammm kenyeret gyártanak naponta, s azt még a kemence szájánál eladják. Még ezeket is felváltják azok a háztartási gépek, amelyekbe betesszük a lisztet, az élesztőt, a magokat s minden olyasmit, amit a kenyérben szeretnénk látni, majd elmegyünk sétálni, bevásárolni. Két óra múlva megkapjuk a kész kenyeret, úgy, ahogy azt kívántuk. Barnán, fehéren, tejjel vagy anélkül. Ezek a világtrendek valóban lokális és regionális rendet szabhatnak. A globalizáció nagyon sikeres kézműipart vagy tevékenységet generálhat a nemzetközi vállalatok nagyipara mellett, amely csak világszinten működhet. A védelmi ipar, az informatika és a kommunikáció, a szállítás és a tudományos fejlődés nem maradhat meg a nemzetállam kizárólagos gondjaként. Ezek kontinentális politikákként fogalmazódnak majd meg néhány erős állam vagy államszövetség körül, amelyek jelentős innovációs csomaggal rendelkeznek a tudomány terén.

A jövő világfaluját több kompetenciaszinten igazgatják. A biztonság kérdése világszintű lesz. A szeptember 11-i események vezettek bennünket erre a logikára. Elfogadjuk vagy sem, e logika olyan helyzetet kényszerít ránk, amely racionális megoldást igényel. Kívánatos lenne a legkisebb költséggel járó megoldás megtalálását. A gazdaságpolitikát továbbra is világszinten döntenek el a nagy nemzetközi cégek, melyeket államszövetségek vagy kontinentális államok képviselnek. A települések, régiók és nemzetállamok úgy fogalmazhatják meg önmagukat e világszervezettségben, ahogy a család magát a helyi közösségek kebelében s általában a társadalomban. Tekintetbe kell venniük a külső kényszereket és meghatározottságokat, de közben megőrzik kohéziójukat, identitásukat és belső rendjüket. Jóval könnyebb e felelősségnek eleget tenni, mint amilyennek ma a települések, régiók és nemzetállamok ki vannak téve. Ezeknek ugyanis olyan felelősségszintet is vállalniuk kell, amelyekhez sem forrással, sem kompetenciával nem rendelkeznek. Sok nemzetállam számára a védelmi politika egyszerűen a gőg problémája, melyhez semmilyen valósgalappal nem rendelkeznek.

A jövő politikai és gazdasági trendjei olyan sebességgel fogalmazódnak újjá, amelyre még csak nem is gondolhatunk, s olyan értelemben, amelyet az internettel kapcsolatban nem levő nemzedékek még csak elképzelni sem tudnak. De az új világfaluban én otthon érzem magam. Szabadnak, szegénységtől s mindazon gondoktól mentesnek, amelyeknek viselése másokra – arra alkalmasabbakra – hárul. Az egyetlen gondjai a kulturális és biológiai identitás körül fogalmazódnak újra.

Fordította: BAKK Miklós

ANA LUDUŞAN 1948-ban született Bányabükön, Kolozs megyében. Az Emberjogvédő Liga Kolozsvári fiókjának irányítója. *Micul Stalin* (a kis Szálin – regény), Kolozsvár, 1998.

MOLNÁR Gusztáv

A különleges demokráciákról, avagy a tartalommal rendelkező formák

Szimbolikus jelentőségű, hogy a „demokratikus átmenet” elméletének első számú fóruma, a *Journal of Democracy* 2002-es évfolyamának első számában A *tranzíciós paradigma vége* címen közölt tanulmányt, amely szerint a tranzíciós paradigma egyetlen előfeltevése sem állja meg a helyét. 1. A tények nem támasztják alá azt a tételt, mely szerint a diktatórikus rendszerekről lemondó országok automatikusan a demokrácia, pontosabban a jogállamiságnak és az emberi méltóság nyugati civilizációjának belülről kialakult követelményének megfelelő demokráciák nem nyújtanak biztosítékot arra nézve, hogy a demokrácia elméleti és funkcionális válását biztosító reformokat is végrehajtják. 2. Az átmenet szakaszosságának immanens teleológiája hamis. A nyitás, a rendszerváltás, majd az átmenetet követő konszolidáció nem elkerülhetetlenül bekövetkező, természetes folyamat, amelynek eredményeképpen a politikai változás révén bevezetett demokratikus formák demokratikus tartalommal telítődnek. 3. A szabad választásokhoz fűzött felfokozott remények nem igazolódtak. A szabályos időközönként megrendezett választások nem nyújtanak biztosítékot arra nézve, hogy a demokrácia elméleti és funkcionális válását biztosító reformokat is végrehajtják. 4. A demokratikus átmenet teóriája koherens és működőképes államokat előfeltételez, aminek ellentmond a sikertelen és csődbement államok (*failed states*) rohamosan növekvő száma. 5. Végül a valóság látványosan rácafol a egész tranzitológia talán legarulkodóbb premisszájára is, mely szerint az egyes országok és térségek specifikumát meghatározó környezeti változók, a történelmi-társadalmi-gazdasági és kulturális előfeltételek, az intézményi örökség, a sajátos joghagyományok nem játszanak szerepet sem az átmenet elkezdődésében, sem végső eredményességében.

A bizonytalan státusú „átmeneti” országok nagy többsége nem nyíltan antidemokratikus, hanem a demokrácia egyfajta szürke zónáját alkotja. A szürke zóna országainak legfőbb jellegetességei, vagy ahogy Thomas Carothers nevezi: „tünetcsoportjai” meghatározott hagyományokon alapuló és bizonyos rendszerességgel megnyilvánuló politikai modelleként írhatók le.

A demokrácia szürke zónája

Az első tünetcsoport az *elit-pluralizmus*. Ez azokra az országokra jellemző, amelyekben vannak ugyan szabad választások, a politikai szabadság reális, különböző politikai csoportosulások váltják egymást a hatalomban, de a demokrácia mégis felszínes és törékeny. A lakosság politikai életben való részvétele – a választásokat leszámítva – minimális, a közvélemény a politikát negatívan ítéli meg: ragaszkodik ugyan a demokratikus eszményekhez, de rendkívül elégedetlen az ország politikai életével. A politikát általában olyan tevékenységnek tekintik, amely az elitnek van fenntartva, amelyre a korrupció jellemző, következésképpen nem is érdemel megbecsülést és tiszteletet.

A demokrácia szürke zónáját sajátos modellé szervező második tünetcsoport a *domináns hatalom politikája*. Ez azokban az országokban érvényesül, amelyek politikai életét egyetlen hatalmi csoportosulás határozza meg. E modellben a politikai tér korlátozott, de valóságos, az ellenzéki csoportok szabadon kritizálhatják a hatalmat, valamilyen szinten működnek a demokrácia alapintézményei, de az uralkodó politikai csoport túlhatalma miatt a kormányzati alternatíva esélyei minimálisak, a hatalom előszobájában örökös várakozásra félt politikai pártok soha nem válhatnak a közvélemény szemében hiteles politikai erőkké.

Thomas Carothers álláspontjának a radikalizmusa és újszerűsége elsősorban nem az átmenet elméleti paradigmájának a „megdöntésében” ragadható meg. Ő voltaképpen nem a legismertebb „tranzitológusok” (Guillermo O'Donnell, Philippe Schmitter, Larry Diamond, Alfred Stepan, Juan J. Linz, Adam Przeworski és mások) tanulmányaiból megalkotható elméleti modellt kritizálja, hanem az átmenet mítoszát, amelyet a teleologikusan értelmezett demokrácia előmozdításában érdekelt (a különféle támogatásokat folyósító – és ezzel befolyásukat növelő – és a támogatásokat „kiérdemlő”) országok politikai elitjei és az ő politikai érdekeiket kiszolgáló „szakértők” gerjesztenek. Carothers szerint „amit általában a totális diktatúra és a valódi demokrácia közötti átmeneti állapotnak szoktak tekinteni”, nem valamilyen kivételes, rendkívüli helyzet, amit csak negatív módon, egy feltételezett magasabb szintű fejlődési szakaszhoz viszonyítva lehet meghatározni, hanem „sok társadalom számára ez jelenti a normalitást”. Ezen a ponton Carothers O'Donnell követőjének bizonyul, aki már egy 1996-os fontos tanulmányában rámutatott az ún. konszolidációval kapcsolatos illúziókra, amelyek az ún. északnyugati országok demokratikus rendszereit tekintették az autoritárius rendszerek bukását követő időszak természetes végpontjának, az átmenet

bizonytalanságai közepette rendkívül hasznosnak bizonyultak ugyan, de egyáltalán nem segítettek elő az adott rendszerek valós állapotának, sajátos viszonyainak megismerését.

A különleges demokrácia modellje

O'Donnell, a latin-amerikai „átmenet” alapos ismerője a latin-amerikai demokráciákat bizonyos sajátosságok jellegzetes kombinációjaként írja le, a demokrácia olyan sajátos típusaként, amely nagyon jól kiegészíti a Carothers által a demokrácia szürke zónájáról elmondottakat. Mindenekelőtt olyan rendszerekről van szó, amelyekben a szabad választások intézménye (a rövidebb vagy hosszabb ideig tartó diktatórikus intermezzók ellenére) régóta meghonosodott, és megvalósult a demokrácia másik elengedhetetlen formális előfeltétele is, hogy ti. a különböző politikai csoportosulások egymás után több alkalommal is felváltották egymást a kormányzati hatalomban. Ugyanakkor – és ez a szürke zónára igazán jellemző sajátosság – a demokrácia formális intézményei mellett rendkívül fontos szerepet játszanak az informális intézmények, mindenekelőtt a legfontosabb, az ún. *klientelizmus* vagy *partikularizmus*. Bár széleskörűen elfogadott tény, hogy „a világ keleti és déli részének számos országában régtől fogva mély szakadék tátong a *pays réel* és a *pays légal* között”, az ún. északnyugati demokráciában szocializálódott kutatók gyakran jutnak mégis téves következtetésekre a szóban forgó országokkal kapcsolatban. Amikor egyébként kiváló képzettségű politikatudósok megállapítják, hogy egy adott országban a demokrácia vált az egyedüli játékszabállyá („the only game in town”), ebből minden további nélkül arra következtetnek, hogy ott a demokrácia (értsd: a történetileg Északnyugat-Európában vagy a nyilvánvalóan Észak-Amerikát is ideszámító O'Donnell szóhasználatával élve: Északnyugaton kialakult demokrácia) konszolidálódott. Holott itt valami egészen másról, egy, a nyugatitól „alapjaiban” eltérő demokráciatípus konszolidálódásáról van szó.

A latin-amerikai különlegesség alkotóelemei, O'Donnell szerint, a következők: a különböző hierarchikus csereviszonyok, a klientelizmus, a nepotizmus, olyan konkrét szívségeik, amelyek – ha valóban érvényesülnének a demokrácia formális szabályai – „korrupciónak minősülnének”. A partikularizmus ott üti fel a fejét, ahol elmosódik a köz- és a magánszféra közötti jogi és normatív különbségtéves. Ugyanakkor nem lehet azt mondani, hogy a partikularizmus körülményei között maga a demokrácia is megszűnik. A törvényhozó, a bírói és a végrehajtó hatalom gyakorlását övező szertartások és szónoklatok azt sugallják, hogy a mindennapi viselkedést a formális szabályok irányítják. Ezek a szertartások és szónoklatok egyrészt arra sarkallják a polgárokat, hogy követeljék a formális játékszabályok betartását, más-

nyesülést és a köztisztviselők egymás fölött gyakorolt ellenőrző szerepéből adódó ún. horizontális felelősséget. Így a demokratikus politikai eljárások kialakulása és gyakorlatba ültetése egyre inkább a rendkívül jól szervezett és gazdaságilag erős érdekcsoportoknak kedvez.

Jelen tanulmány az elit-pluralizmust, a domináns hatalom politikáját, az informális intézményesülést (partikularizmust) és a delegatív kormányzást nem különmodelleknek tekinti, hanem az ún. északnyugati típusú demokráciát egy sajátos társadalmi-kulturális közegben eredeti módon átalakító politikai rendszer elemeiként fogja fel őket. Így lehetővé válik számunkra, hogy a demokrácia lassan parttalanú váló harmadik hullámán belül elkülönítsünk egy nagyon fontos és jellegzetes, a világ számos országában már konszolidálódott vagy épp most konszolidálódó demokráciatípust, amely különbözik mind az „északnyugati” értelemben konszolidálódó harmadikhullámos demokráciáktól, mind pedig a többé-kevésbé szabad választások intézményét bevezető azon rendszerektől, amelyekben még az autoritárius jegyek dominálnak.

A román példa

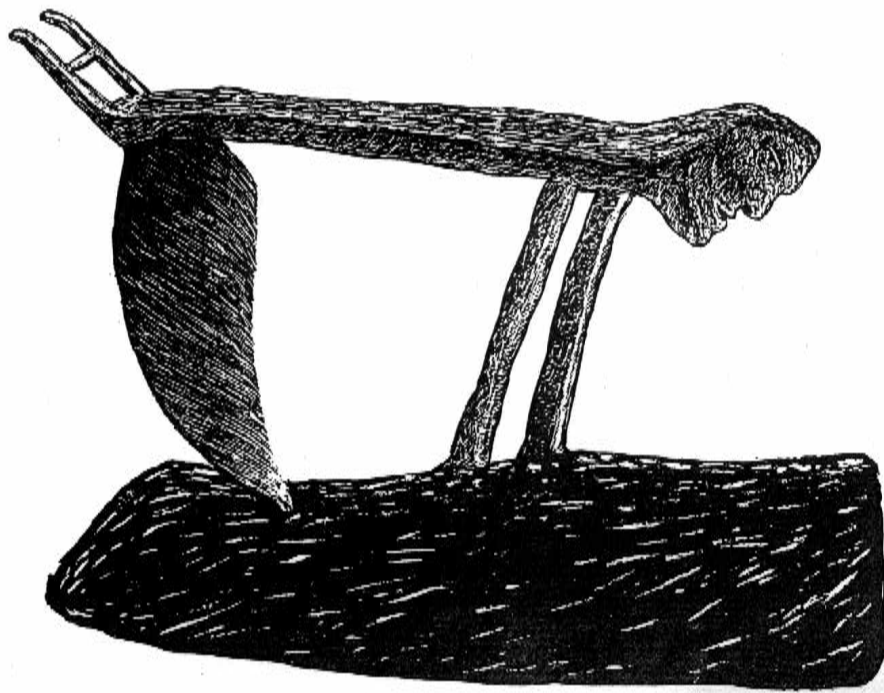
Hogy a négy szindróma mennyire összefügg egymással, egy sajátos demokráciatípus szintetikus modelljét alkotva, azt jól példázza Románia esete. Thomas Carothers szerint a szürke zóna általa körvonalozott két modellje kölcsönösen kizárja egymást, tehát bizonyos országok, illetve országcsoportok vagy az egyik vagy a másik modellbe sorolhatók. Így például az elit-pluralizmus modelljében van hatalmi váltakozás (pontosan ez vezet az egész politikai osztály diszkreditálódásához), míg a domináns hatalom modelljében nincs, így ez utóbbi esetben az ellenzéki pártok soha nem kerülhetnek olyan helyzetbe, hogy az általuk képviselt alternatívák hitelességéről és komolyságáról a választópolgárok meggyőződhesse. Románia példája ezzel szemben azt mutatja, hogy a posztkommunista hatalmi csoportosulással szembenálló jobb-közép pártok éppen az után váltak végképp hiteltelenné, ami után hatalomra kerültek, és kiderült, hogy tehetetlenek a volt Szekuritátának a politikai és gazdasági élet minden fontos területét ellenőrzése alatt tartó hálózatával vagy a „szisztémával” szemben. Az előbit Emil Constantinescu volt román elnök ismertette el a nagy nyilvánosság előtt, nem sokkal mandátumának lejáratá előtt, az utóbbit pedig Radu Vasile volt miniszterelnök közölt megdöbbentő adatokat nemrég jelentetett visszaemlékezéseiben.

Románia példája azt is nagyon jól megvilágítja, milyen kiválóan tud működni az eredeti demokráciák szindrómáinak a rendszer stabilitását biztosító sajátos *checks and balances*-rendszere. Amikor a négyéves kormányzásban elhasználták a jobb-közép párt szövetség a 2000. novemberi választásokon megsemmisítő vereséget szenvedett, és az ellenzéki oldalon támadt ijesztő úrt a nyílt autoritarizmust hirdető és ezzel a konszolidálódás útján elindult román demokrácia stabilitását veszélyeztető szélsőséges politikai erő próbálta meg kitölteni, a domináns hatalmi csoportosulás maga mellé tudta állítani az eddig öt többnyire posztkommunista relikviának nevező, elkötelezetten és konzekvensen nyugatbarát közvélemény hangadó részét. Ugyanennek a „felzárkózásnak” lett a gyakorlati politikában megmutatózó hozadéka az a fontos fejlemény, hogy az ország legnagyobb hagyományú politikai ereje, a Nemzeti Liberális Párt látványosan szakított saját „antikommunista” múltjával, és ezzel az uralkodó párt potenciális partnerévé, egyfajta demokratikus tartalékává vált arra az esetre, ha a „posztkommunista” párton belüli konzervatívok túlságosan elszabadulnának.

Az eredeti demokráciák lenyűgöző „önfenntartási ösztöne” azonban

nemcsak akkor lép közbe, amikor az autoritarizmusba való visszasodródástól kell megóvni a rendszert, hanem akkor is, amikor az az „északnyugati” liberális demokráciák irányába próbálna meg – az „originális” rendszer fennmaradását veszélyeztetve – elmozdulni. Romániára, mint ismeretes, a képviselői és a delegatív demokrácia (vagyis a miniszterelnöki és az elnöki hatalom) kettőssége jellemző. Amikor már-már úgy tűnt, hogy a (frissen átkeresztelt) kormány Szociáldemokrata Párt ambíciós elnöke és a kormány miniszterelnöke, az államfő parlament általi megválasztását javasolva legalább napirendre tudja tűzni a nyugati típusú képviselői demokrácia működőképessége (és természetesen a saját hatalmi pozíciói) szempontjából előnyösebb miniszterelnöki rendszer bevezetését, hirtelen mozgásba lendültek a második – utolsó – mandátumát töltő államfő mögött csoportosuló konzervatívok, és a nép által közvetlenül megválasztott államfő legitimitásának magasabbrendűségébe kapaszkodva, rábírták az államfőt a jelenlegi *status quo* melletti kiállásra.

Összegezve a fentieket, megállapíthatjuk, hogy a demokrácia harmadik hullámának jelenleg is tartó kiterjedése idején világosan körvonalazódni látszik a demokráciának egy olyan típusa, amelyre a fentebb Carothers és O'Donnell alapján bemutatott négy fő szindróma együttes jelenléte jellemző. Ezek a jellegzetes, „eredeti” demokráciák

Gadi József: Cím nélkül, 1988

részt a kihívó képmutatás arra készíti őket, hogy cinizmussal tekintsenek a demokrácia intézményeire, a köztisztviselőkre és általában „a politikuskok”-ra. Ilyen körülmények között végül is mindenki tudomásul veszi, hogy a partikularizmus a politikai hatalom megszerzésének és gyakorlásának legáltalánosabb módja. A köz számára látható módon mindenki a demokratikus intézményeken belül cselekszik, de ez nem jelent akadályt arra nézve, hogy a demokrácia intézményeken belüli játékszabályok mégis különbözzenek a formális szabályoktól. Sőt minél konszolidáltabb ez az „eredeti” demokrácia, annál nagyobb eséllyel konszolidálódik tovább – az eredeti irányban! Az O'Donnell által elsősorban vizsgált latin-amerikai országokra az jellemző, hogy „a partikularizmus épphogy még agresszívebbé válik a parlamenten és a politikai pártokon belül”, valamint az igazságszolgáltatás területén.

A különleges – vagy kevésbé eufemisztikusan fogalmazva: a klientúra-demokrácia – körülményei között a klasszikus értelemben vett képviselői demokrácia nem szűnik meg, de erős hajlandóságot mutat arra, hogy elmozduljon az ún. *delegatív demokrácia* irányába. Az elnöki rendszerekre jellemző, népszavazással legitimált erős végrehajtó hatalom O'Donnell szerint a politikához való hagyományos, kollektivist és paternalista alapokon álló viszonyulásra épít, és mindent elkövet annak érdekében, hogy gyengítse a formális politikai intézmé-

természetesen elmozdulhatnak a négy fő szindróma bármelyikének az irányába, de ez esetben már nem tekinthetők többé demokratikus rezsimeknek. Számunkra mindentse a négy szindróma együttes és egymást kölcsönösen korlátozó jelenléte által jellemezhető országok addig érdekesek, ameddig demokráciák maradnak, és legalább külsőleg, a formális intézményesülés általánossá válása tekintetében hasonlítanak az északnyugati demokráciákhoz. És annál érdekesebbek, minél inkább képesnek bizonyulnak arra, hogy a rendszer stabilitását illetően is hasonlítsanak, azaz hogy a maguk saját, eredeti pályáján haladva, a horizontális felelősség eredeti formáját megvalósítva konszolidálódnak.

De végül is melyek azok az országok, illetve országcsoportok, amelyek ebbe a kategóriába sorolhatók? Larry Diamond a *Freedom House* útszerűen formális és engedékeny demokrácia-kritériumait a nem demokratikus rendszerek pontosabb osztályozását lehetővé tevő néhány további szemponttal kiegészítve, 2001 végén hat kategóriába sorolta a politikai rendszereket. Ezek a politikai és polgári szabadságjogok nyolcas (negatív) skáláján 2 pont alatti liberális demokráciák, a 2 és 4 pont közötti választási demokráciák, az 5 pont körül bizonytalan (*ambiguous*) rezsimek, végül a 6-8 pont közötti, három különböző csoportba sorolt önkényuralmi (kompetitív autoritárius, hegemon választási autoritárius és politikailag zárt autoritárius) rendszerek.

A különleges vagy eredeti demokrácia általunk javasolt kategóriája szempontjából irreleváns, egészen más típusú sajátosságokat felmutató ázsiai és afrikai országokat nem véve számításba, felfogásunk szerint a *konzolidált eredeti demokráciák* jól elkülöníthető csoportjába a 2,2-es és 3,3-as pontszámok közötti balkáni és az 1,2-es és 3,3-as pontszámok közötti latin-amerikai országok tartoznak (Délkelet-Európából Románia, Bulgária, Jugoszlávia és Albánia, Latin-Amerikából – többek között – Chile, Argentína, Brazília és Mexikó). A 3,5–5,5-ös szabadság-intervallumban elhelyezkedő országok, tehát a posztsovjettérség európai részének államai, Latin-Amerikából pedig Venezuela, Paraguay és Kolumbia *még nem konszolidálódott eredeti demokráciák* kategóriájába tartoznak, ami azt jelenti, hogy az autoritarizmusból a partikuláris demokráciába történő átmenet állapotában vannak.

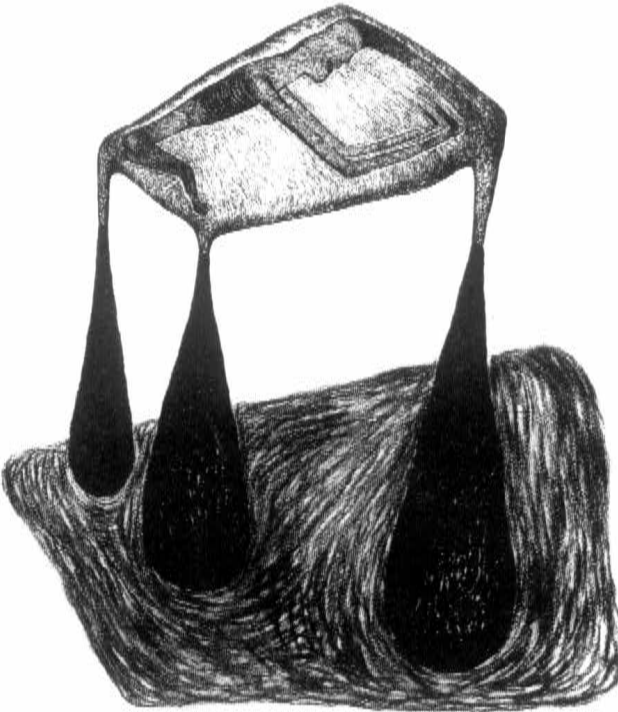
Hová tartozik Románia?

Románia a konszolidált eredeti demokráciák kategóriájába sorolható, e kategória egyik legjellegzetesebb példája. Ennek a besorolásnak, azon túl, hogy a leginkább összhangban van a román hagyományokkal és a mai Románia realitásaival, megvan az az előnye, hogy véget vethet a Románia osztályozásával kapcsolatos bizonytalanságoknak és következetlenségeknek. Thomas Carothers például a tranzíciós paradigma tarthatatlansága mellett érvelő idézett tanulmányában, amelyben a közeli száz „átmeneti” ország közül kevesebb mint húszat minősít funkcionális demokráciának, megjegyezve, hogy „e kis létszámú csoport élmezőnybe Közép-Európában és a balti térségben található”, végül mégis csak az általa annyira kárhözvont paradigmát foglya marad, amikor azoknak az országoknak a csoportjáról beszél, amelyek „nem haladtak még annyira előre, de fejlődésük a demokrácia irányába mutat”. Carothers többek között Romániát és Bulgáriát, Mexikót és Braziliát sorolja ebbe a csoportba, megfélemlítve arról, hogy az északnyugati, pontosabban (miután Dél-Európa már csatlakozott, Közép-Európa pedig épp most csatlakozik a demokrácia klasszikus mag-övezetéhez) nyugati liberális demokráciákon kívül lehetségesek más típusú funkcionális demokráciák is. A különleges demokráciák csoportjába sorolható kelet-európai és latin-amerikai országokon kívül minden bizonytalan afunkcionális, de nem nyugati típusú demokráciák egy másik – ázsiai – csoportjába sorolható Japán, Tajvan, Dél-Korea és a valószínűleg önmagában egy külön altípust képviselő India is. Ezeknek az országoknak az esetében ugyanúgy beszélhetünk a demokrácia első, második vagy harmadik hullámáról, vagyis az autoritarizmusból a demokráciába történő átmenetről és a demokrácia konszolidálódásának problémáiról, mint a nyugati típusú liberális demokráciák esetében – *anélkül, hogy ugyanarról beszéljünk!*

A Románia megfelelő besorolásával kapcsolatos nehézségeket eredeti és pragmatikus módon oldja meg Michael McFaul, aki a kommunizmusról az „új rendszerek”-be történő átmenetet annyira sajátosnak tekinti, hogy „a demokrácia és a diktatúra negyedik hullámát”-ról beszél, szemben a demokrácia hetvenes-nyolcvanas évekből harmadik hullámával, amely a paktumokon alapuló átmenet paradigmáján alapul. McFaul szerint a negyedik hullám eredményeképpen megjelenő posztkommunista „új rendszerek” három kategóriába sorolhatók: ahol a demokrácia erői hegemon helyzetben voltak, vagyis a 9 közép-európai és balti államban (McFaul, jogosan, Horvátországot is ide számítja), „forradalmi átmenet” zajlott le, és liberális demokráciák jöttek létre (a paktumok itt csak marginális szerepet játszottak, szemben a harmadikhullámos átmenetek klasszikus, spanyol mintájával); ahol az erőviszonyok egyértelműen a kommunista Ancien Régime-nek kedveztek (a közép-ázsiai országokban, valamint Belaruszban, Szerbiában és Romániában), ott az átmenetet felülről kezdeményezték és hajtották végre, és a régiék helyén többnyire új diktatúrák keletkeztek; végül, ahol az erőviszonyok eldöntetlenek voltak (Oroszországban, Ukrajnában, Moldovában, Mongóliában, Azerbajdzsánban, valamint Bulgáriában, Macedóniában és Albániában), az átmenet – Bulgária és Mongólia kivételével – „a legjobb esetben részleges, instabil demokráciákhoz vagy – a legrosszabb esetben – polgárháborúhoz vezetett.

Románia a negyedik hullám bevezetését javasoló tranzíciós paradigmában is kilóg a sorból. Miután a „nép hatalma” megsemmisítette az utolsó kommunista rendszert, a volt kommunista apparátcsíkok gyakorlatilag visszatértek a hatalomba. Ennek ellenére – mondja McFaul – Románia – Bulgáriával együtt – „jól halad a liberális demokrácia konszolidálódása felé”. Ezt a negyedik hullám épp általa javasolt tranzíciós paradigmájából nem egyértelműen következő állítás McFaul a Nyugat közelségével magyarázza. „Nem a kereszténységben, a nevelésben vagy a gazdasági fejlettségben – hangsúlyozza az amerikai politológus –, hanem a földrajzi fekvésben kell keresnünk az egyes országokat a demokrácia irányába ösztökélő legfontosabb tényezőket. A kezdetben bizonytalan bulgáriai és romániai rendszerek idővel egyre demokratikusabbá váltak, amint ezek az országok egyre agresszívebb módon törekedtek arra, hogy tagjává váljanak olyan nyugati intézményeknek, mint az Európai Unió és a NATO. A romániai és bulgáriai vezetők számára komoly ösztönzést jelent a demokrácia elmélyítésére, hogy mindkét országnak jó esélye van arra, hogy csatlakozzék ezekhez a nyugati intézményekhez.”

A kérdés az, hogy milyen típusú az a demokrácia, amelynek elmélyülése és konszolidálódása Romániában (és több más, hozzá hasonló helyzetű országban) kétségtelen tény. Ez a tanulmány nem azt kívánja sugallni, hogy Romániában nem mélyült még el eléggé és nem konszolidálódott a demokrácia, vagy hogy – ilyen-olyan strukturális, kulturális vagy politikai okokból kifolyólag – erre nincs is a belátható jövőben

Goedl József: Cím nélkül, 1988

esélye. Másról van szó. Arról, hogy az 1996-os, majd a 2000-es választások után Romániában (és néhány más délkelet-európai országban, mindenképp Bulgáriában és a Milosevic utáni Szerbiában) nem a nyugati típusú liberális demokrácia, hanem egy sajátos vagy különleges, a latin-amerikai országok többségében uralkodó rezsimekhez hasonló demokratikus rendszer vert gyökereit. Ha ezt a döntő fontosságú körülményt figyelmen kívül hagyjuk, lépten-nyomon arra kényszerülünk, hogy konjunkturális politikai eseményektől tegyük függővé a romániai politikai rendszer jellegére és típusára (tulajdonképpen: identifikálására) vonatkozó álláspontunkat. A posztkommunista Romániáról szóló friss tanulmánykötet két szerkesztője például a kötet 1999 végén–2000 elején írt zárótanulmányában, Iliescuék várható győzelmét prognosztizálva, arra a következtetésre jutott, hogy „Iliescu és a PDSR hagyományos gradualista hajlamát alapul véve, a reform sebessége alaposan lassulhat. Ha ez fog történni, akkor a demokratizálódás folyamata és a gazdasági átalakulás elhúzódik, és a tranzíció szinte végleges állapotává válhat”.

A román demokrácia „szubsztanciája”

Alina Mungiu-Pippidi, akinek havonta megjelenő ország-elemzései jól tükrözik a román politikai és gazdasági élet mai állapotát, beleértve ebbe azt az országimázst is, amit a román kormány és a román szellemi elitegy része a pillanatban a világ felé szuggerálni szeretne, épp ellenkezőleg, azt állapítja meg – ugyancsak konjunkturális politikai-gazdasági események alapján –, hogy a 2000. novemberi választások után a dolgok „alapvetően megváltoztak” az országban, és „a politikai átmenet a végéhez közeledik”. Alina Mungiu-Pippidi szerint 2001. november 8-a tekinthető az átmenet „hivatalos” befejezésének, amikor Ion Iliescu az elnöki palotában születésnap bankettet rendezett Mihály király 80. születésnapja tiszteletére. A romániai magyarok érdekvédelmi szervezetét a kormányzásba mind országos, mind megyei szinten bevonó politika, a politikai elitet korábban élesen megosztó kommunista-antikommunista ellentét háttérbe szorítása, az ún. restitúció kérdésében és a galaci acélpipari kombináthoz hasonló óriásvállalatok privatizálásában kialakuló konszenzus minden bizonnyal annak a jelei, hogy „a formális demokrácia konszolidálódott” Romániában. De – teszi hozzá Alina Mungiu-Pippidi – „még sok tennivaló akad a szubsztanciális demokrácia vonatkozásában”.

Akkor most véget ért az átmenet, vagy nem ért véget? Valami kétség-telenül konszolidálódott, ami intézményi formát tekintve hasonlít a nyugati típusú liberális demokráciához, de „szubsztanciáját”, vagyis lényegi tartalmát tekintve nem az. De lehetséges-e olyan politikai rezsime, amelyben csak üres formák léteznek? Nem valószínű. Tehát a román demokráciának is kell hogy legyen valamilyen „szubsztanciája”, valami-

lyen saját tartalma, csak az feltehetően nem azonos a nyugati demokrácia „szubsztanciá”-jával. Alina Mungiu – többek között – a közigazgatás átpolitikáltságát, a nem teljesen elsámoltatható titkosszolgálatokat és a felborult egyensúlyú – érdemleges ellenzék nélküli – politikai rendszert említi ebben a vonatkozásban. Még árulkodóbbak a román demokrácia lehetséges tartalmát illetően annak a CURS közvélemény-kutató intézet által 2001 októberében közzétett *Eurobarometer*nek az adatai, amelyekre Alina Mungiu is hivatkozik. „A románok – mondja a bukaresti politológus – elkötelezettek demokráta, és bármilyen nem demokratikus opcióit nem kívánatosnak és irreálisnak tekintenek.”

Most lássuk, mit mondanak a lakosság antidemokratikus opcióiról a számok. A megkérdezettek 13%-a azt szeretné, ha katonák kormányoznák az országot; 18% szerint vissza kellene hozni a kommunista rendszert; 19% egyetértene azzal, hogy a parlamentet bezárják, és a pártokat betiltsák; 30% úgy gondolja, hogy jobb volna, ha egy gyors döntéseket hozó erőskezű vezető kormányozna, parlament és választások nélkül; végül a megkérdezettek 59%-a olyan egységkormányt szeretne, amelyben a legfelkészültebb emberek váltanak fel a választott politikusokat. Ez utóbbi – többségi – véleményt két másik adat is alátámasztja: a megkérdezettek 51%-a szerint a politikai osztály és a románok többi része között konfliktus van, 62% pedig úgy véli, hogy az átmenet csődjéért az inkompetens kormányok a felelősök.

Azt hiszem, ezek a számok világosan mutatják, hogy teljesen felesleges iskolás módra egyre csak azt ismételtetni, mint azt, sajnos, Alina Mungiu-Pippidi is teszi, hogy „Románia fontos eredményeket ért el”, bár bizonyos területeken „komoly kudarcok is érték”, vagy hogy „egészen vége még sokat kell tennünk azért, hogy a romániai procedurális demokrácia szubsztanciális demokráciává váljék”. Az utóbbi időben, sajnos, egyre ritkábban megszólal Andrei Cornea már 1990 júniusában szövegezte egy emlékező írásában, hogy bizonyos ki jelezések megszólaltatott ismételtetése „gyakran szolgál vigaszul” használói számára, és ő az ilyen nevenséges öngeszaltalásoknál sokkal célravezetőbbnek tartja a valóságos helyzet elemzésén alapuló tisztánlátást. Cornea e tisztánlátás jegyében fogalmazta meg – pontosan egy héttel az egész civilizált világot megdöbbentő bukaresti bányászjárás előtt! – az alábbi (ki-ki eldöntheti, hogy az azóta eltelt több mint egy évtized fejleményei által megerősített vagy cáfolt) hipotézist: „Bár Románia »Kelettel« vagy a kommunizmustól való eltávolodása elkerülhetetlen, az »Európához« való közeledés egyáltalán nem olyan biztos. Megvan annak az egyáltalán nem lebecsülendő veszélye, hogy túlságosan is messze távolodunk el Nyugat felé, és Európa partjait magunk mögött hagyva, egy szokatlan passzázzsal a hátunkban képzelgetben átszeljük az óceánt, egyfajta Latin-Amerikába jutva.”

Nem Latin-Amerikába, természetesen, hanem egy olyan politikai rendszerbe, amely inkább hasonlít Latin-Amerikára, mint Nyugat-Európára. E nyilvánvaló hasonlóság – és a román vagy délkelet-európai „eredetiséget” Latin-Amerikától is megkülönböztető természetesen adódó eltérések – részleteinek elméleti kidolgozása és politikológiai leírása még ezután elvégzendő szakmai feladat. Egy egészen friss, elképesztő fejlemény azonban azt bizonyítja, hogy itt nemcsak szakmai kérdéssről van szó, hanem bizonyos határok átlépéséről, amit tolerálni annyit jelentene, hogy véglegesen foglyává válnék a rohamosan konszolidáló román eredeti demokráciának.

Az immár a parlament mindkét háza által – lényegtelen különbségekkel – megszavazott párttörvény legalább 21 meggyűjtött 50 ezer támogatóhoz köti az új pártok bejegyzését. Smaranda Enache a törvény ellen tiltakozó civil szervezetek szeptember 22-i sajtóértekezletén joggal mondhatta, hogy ami történt, az egyértelműen azt bizonyítja, hogy a parlamenti pártok (az RMDSZ-t is beleértve) „a választók feje fölött összefogtak egymással”, és egy zárt politikai tömböt hoztak létre. Erre az elsősorban a regionális pártok alapítása ellen irányuló kihívásra csak egy új, a politikai osztály egészével szemben új alternatívát kínáló politikai mozgalom alapítása lehet a méltó válasz.

Irodalom

- Samuel P. Huntington, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. University of Oklahoma Press: Norman and London, 1991.
- Thomas Carothers, 2002, *The End of the Transition Paradigm*, Guillermo O'Donnell, *Illusions About Consolidation*, 1996, valamint Alina Mungiu-Pippidi, *Romania's 'End of Transition' Deconstructed*, 2002 című tanulmánya (az előbbi kettő román fordításban, az utóbbi angolul) a *Revista română de științe politice* 2002. áprilisi különszámában (Coria demokratizárit) olvasható.
- Michael McFaul, *The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Noncooperative Transitions in the Postcommunist World*, *World Politics*, 2002, 54:2.
- Larry Diamond, *Thinking about Hybrid Regimes*, *Journal of Democracy*, 13:2.
- Ágh Attila, *A korai konszolidáció és az EU-alkalmazkodás Közép-Európában, Politikatudományi Szemle*, 2002, 10:1-2.
- Ágh Attila, *Early Consolidation and Performance Crisis. The Majoritarian-Consensus Democracy Debate in Hungary*, *West European Politics*, 2001, 3. sz.
- Baer, Werner-Joseph Love (eds.), *Liberalisation and its Consequences: A Comparative Perspective on Latin America and Eastern Europe*. Cheltenham. Edward Elgar, 2000.
- Duncan Light and David Phinnemore (eds.), *Post-Communist Romania. Coming to Terms with Transition*, Palgrave Publishers.
- Andrei Cornea, Escrava Isaura, 22. 21. sz., 1990. június 8. Újraolvó az *Maşina de fabricat fantasmă* című kötetben, 1995, 26-35.

MOLNÁR GUSZTÁV 1948-ban született Szalárdon, Bihar megyében. Filozófus, a budapesti Teleki László Intézet munkatársa. *Problema transilvană* (Az erdélyi kérdés – tanulmányok, Gabriel Andreescuval), Iaşi, 1999. *Köztes-Európa eltűnése, avagy a mintakövetés közép- és kelet-európai konzekvenciái*. Vázlat. In: *Globalizáció és nemzetépítés*. Budapest, 1999.

Ovidiu PECICAN

Althusiusi elmélkedések

1. A nagylelkűség mint kötőanyag

Politica metodice digesta (1603, 1610) című munkájában Johannes Althusius Platónra hivatkozik annak kifejezésére, hogy ugyanazon közösség tagjai közötti bizalmatlanság csapás a társadalomra míg a közöttük levő kölcsönös bizalom alapja annak (IX. *Apolitikai önállóság és a vallási kommunikáció*). Őme egy gondolat, amely akkor, a 16. és 17. század fordulóján nem született meg, csak egy polgári ideológus agyában. Az arisztokrácia és a középkori írástudók számára – vagyis annak a rendi társadalomként működő régi rendszernek a képviselői számára, amelyben a szolidaritás elsősorban ugyanannak a rendnek a tagjai között létezett, a különböző rendek között általában nem – ez elfogadhatatlan volt. Természetesen a középkorban is léteztek olyan gondolatok, amelyek egyetlen koherens elképzeléssel egyesítették a társadalmat. Csupán annak a hármast ideológiának az említésére szorítkozom, amelyet a francia történészek, G. Dumézil nyomán, a nyugati feudális társadalomban is megállapítottak, bár annak a modelljét a régi indoeurópaiak szociális teológiájának megmagyarázására állították fel. De ebben a három „rend” – *bellatores, oratores, laboratores* – egymás kiegészítője volt, és olyankor, amikor az egészet nem zavarták meg belső összecsapások (felkelések vagy polgárháborúk), úgy is működött, nagyon kevés megengedett átfedéssel. A lehető legtrikábban történt meg, hogy a nemesség, a harcos osztály, dolgozóknak (kereskedőknek, parasztnak vagy kézműveseknek) a soraiba való felvételével újult meg (akkor is természetesen a legszólécsőfokokról volt szó). Valamivel rugalmasabbnak bizonyult az egyházi kaszt, de a piramis csúcsára általában itt sem jutottak első generációs *bonini novi*.

Azok a válaszok, amelyeket eddig a középkori etnikai (nyelv, hagyomány és kultúra) szolidaritás kérdéseire adtak, nem teljesen meggyőzőek. Mint ahogy a „haza” gyakran a szülőföld volt, és nem az egész királyság területe, ugyanúgy az etnikai szolidaritás is inkább a külső agresszor provokálta válság-pillanatokban villant fel, amikor a támadást közös erőfeszítéssel kellett visszaverni. De az egyszerű embereket még ilyenkor is inkább a király alattvalóiként hívták be vagy rájuk háramló társadalmi kötelezettség kapcsán, és nem ugyanannak az etnikai közösségnek a tagjaiként. És amikor nem a társadalmi kötelezettség volt a szó, a vallásos szolidaritás sokkal erősebb volt, mint az etnikai, és annál sokkal nagyobb szerepet játszott a lelkiismeret mozgósításában.

Ezért hiszem, hogy a középkorban inkább olyan társadalmi modelleket lehet feltételezni, amelyek ha nem is zárták ki teljesen az etnikai szolidaritást és a nemzettudatot, de nem is engedték meg annak a következtetésnek a levonását, hogy ez utóbbiak uralkodók lettek volna.

A modernitás azonban új társadalmi modellként lépett a történelem színpadára. Mindenekelőtt gazdasági téren hozva mozgásba a városi lakosság dinamikáját, heveny gazdasági érdekek által ösztönözve a nagy földrajzi felfedezéseket és a minél biztonságosabb kereskedelmi útvonalak kialakítását, olyan viszonyok létrejöttének szükségessége körvonalazódott, amelyek hatékonyan és a lehető legalapvetőbb módon járuljanak hozzá a gazdaság termeléséhez. Amúltól eltérően, amikor az autarkitás feudális gazdaság körülményei között a hódító háborúk voltak a meggazdagodás legfontosabb eszközei, a felvirágzás most mindinkább az értékek – békés – termelésére fordított erőfeszítések nyomán valósult meg. A cserekereskedelem, akárcsak az ehhez szükséges áruk megszerzése, az értékek olyan körforgásába helyezte az embereket, amely új típusú emberi viszonyokat tételtezt fel, és másféle politikai kapcsolatokat követelt. Mindennek az alapján a feudális rendszerre jellemző szolidaritástól eltérő típusú szolidaritásnak kellett állnia. A viszonyok így kevésbé kötődtek a vérhez, a vazallussághoz, a feudális hierarchia piramisának állandó, egyszer s mindenkorra adott bonyolult szimbolikájához. Viszont mozgékonyaság, rugalmasság jellemezte őket, elvontabb és határozottabban kontraktualis (tehát alkudható) jelleg. Nem csoda, hogy a korai modernitás idején a veszélyben levő haza megvédésére zsoldoseregeket mozgósítottak, és nem magukat a hazafiakat. Ami pedig az államgépezetet illeti, ez részben – az ilyenformán a „taláros nemesség” számára is elérhető tisztségek eladásával, valamint fokozatos bürokratikus tételével – megújult. Amikor a francia forradalom új rendszer létrehozásán munkálkodik, az – az államgépezet szintjén – már létezett, ami a bürokrácia folytonosságának magyarázata.

Ez annak a Johannes Althusiusnak a pillanata, aki egy közösség összes tagja közötti, a bizalom alapuló új, polgári típusú szolidaritás szükségességének elméletét állítja fel. Futólag hangsúlyoznám ennek a gondolatnak – amely, alapvetően tartva azt, előnyben részesíti egy, a kölcsönös bizalom pozitív érzelmein alapuló magatartástípust – a radikális voltát. Pontosan mit jelent ez? Hogy biancóban írd alá a papírt, hogy eleve jóindulatot tanúsíts a mellette élővel szemben. Másrészt fogalmazva, ésszerű alapon mutass nagylelkű magatartást. Még Marx sem fogalmazott meg ilyesmit (lehet, azért, mert társadalmi

utópiának tűnt számára). Nála az emberek megálmodta egyenlőségének a gazdaságban kell gyökereznie, bizonyos termelési viszonyokban. Az a bizalom, amelyről Althusius beszél, a lehető legtávolabb áll a marxizmus szellemétől. (Nemhiába áll Marx, Nietzsche és Freud mellett díszhelyen a gyanakvós mestereinek sorában!) Nála ez, valószínűleg, a bibliai alapú szerződés-felfogásból ered. Mert ha az Úristen saját képére és hasonlóságára alkotta az embert, akkor van alapja annak a kijelentésnek, hogy minden ember előre meghatározott (metafizikai) esélyegyenlőséggel indul az életben. E mögött a gondolat mögött ott húzódik Jean-Jacques Rousseau későbbi híres bölcs mondása, mely szerint „az ember természeténél fogva jó”.

2. Althusius reflexiói a románoknál

Miért nem tudott a román térség az Althusiuséhoz hasonló filozófiai politikai gondolkodást kialakítani? Egy ilyen kérdésre a választ csupán a román állam és jog történelmének átfogó, lényegi kutatása adhatja meg. Az megmutatná, hogy itt az egész középkor, sőt a modernség idején is, a gazdaság túlnyomórészt mezőgazdaságból állt, aminek következtében a „harmadik rend” késve, csökevényesen és leginkább nem termelő formájában alakult ki, hogy az állam archaikus, kezdetleges maradt egészen a 19. század közepéig, hogy az írástudó réteg későn vált világíróvá, csupán ugyanannak a századnak a kezdetétől. Semmilyen lehetőség nem volt tehát arra, hogy egy ilyen gondolkodás kialakuljon a román környezetben.

Ezzel együtt azonban az sem kevésbé igaz, hogy a korai román modernitás idején kimutathatók bizonyos althusiusi felvillanások. Alegegyértelműbbek kétségkívül a koronás főekkel szemben megfogalmazott bírálatok. Ezek – tömören, de kétségtelenül – az államfőre mért halálbüntetés teoretizálásáig mennek (ami a monarchiaellenes gondolkodás egyik megjelenési formája; nélküle nehéz megérteni a testvérháborúkat és a havasalföldi bojáróknak az egyik táborból a másikba való vándorlását a 15. században és a 16. század első felében). De ezeket nem egy városi társadalmi réteg fogalmazta meg, és nem egy szélesebb, állampolgári érdek képviselőjének álláspontján állva dolgozták ki. Bennük annak a feudális arisztokráciának a jellegzetes gondolkodásmódja fejeződik ki, amelyet csupán saját veszélyeztetett vagy a centralizációs irányultságú monarchikus folyamatban egyesesen elértek elnézett kiváltságos helyzet érdek. Moldvában, ahol tisztább a helyzet, a 17. században összeállózott *Letopisețul Țării Moldovei*-ben fedezhetünk fel hasonló gondolatokat. Bár ez az előző uralkodókra vonatkozik, egyáltalán nem biztos, hogy a fejedelmek meggyilkolásának teoretizálása az előző század végénél régebbi lenne. Más a helyzet azonban magukkal a gyilkosságokkal. Ezek valóban régebbiek, már a 15. században is megfigyelhetők. A történészek azonban, aki kutatásukkal és tárgyalásukkal foglalkozik majd, különbséget kell tennie a konkurens uralkodók parancsából, illetve ezek hívei által uruk nevében elkövetett gyilkosságok, valamint a bojár-összeesküvések között, amelyek célja az uralkodói intézmény gyengítése az arisztokrata frakciók vagy egy rend által uralt rendszer létrehozása vagy visszaállítása érdekében, amelyben az új bojárjág nevében és beleegyezésével kormányoz.

Marad azonban a kérdés, hogy az ilyen összeesküvések vagy a lázadás más formáira jellemző tetteket a feudálishoz képest új hajlamok kifejezésének lehet-e tekinteni. Mikor válik a bojárjág olyan arisztokráciából, amely érdemeit a harcmezőn, hadi tettekkel szerezte, és azokkal igazolja, olyanná, amelynek címei szorosan kapcsolódnak az államgépezet belülről végzett szolgálathoz? Ha nehéz is ezt apillanatot pontosan meghatározni – voltaképpen azt, amikor a román országokban, amelyekben az egy új történelmi korszakba való belépés többé-kevésbé egybeesik a közigazgatási és politikai reformmal, a középkor elválik a modernitástól – be kell azt időben valamennyire határolni. Azt kell hinnem, hogy az említett kronológiai szakaszban több jelentős változás ment végbe a román államiság jellegének meghatározása szempontjából. Mindenekelőtt körvonalazódtak és megszokódtak – kétszerezzéssel és háromszorozódással – a bojárjag tisztségei. Másrészt ezek a szolgálattevők már nem az uralkodók tanácsosai voltak elsősorban, hanem az állam szolgái. Végül maga az uralkodó is elvesztette fokozatosan eredeti minőségét – isteni jog, bizonyos családi eredet, a hazai bojárjag választása –, és egyre inkább (a fanarióta korszakot megelőzően és az alatt is, tehát a 16. és a 18. században) a boszporuszi szultán által kinevezett egyfajta kormányzóvá vált, vagyis az önkényű helyettesévé, ő maga is tisztségviselővé.

Ebben a megvilágításban, amelyben – a marxista ideológia uralkodásának idejével szemben – a modernitás már nem kereshető a gazdaság, valamint annak a társadalomra gyakorolt meghatározó szerepe terén, a megújulás az állam strukturális folyamatában mutatható ki, az új csirák hordozói pedig a bojárjag lesznek. A helyzet távolról sem egvedülálló Európában, gondoljunk csak az I. Stuart Károly korabeli angol kismességére, a lengyel nemességre országuk szétdarabolása után vagy a 1848-as magyar liberális nemességre. És valóban, a „szolgák” vagy a „zsoldosok”, akik a 17. században a központosított állam ellen felkeltek, de – közvetve – az adott, oligarchikus jellegű állapotok ellen is, akárcsak később Tudor Vladimirescu és az őt követők (akik nem egyszerűen föld vagy éppen tisztességes társadalmi lehetőségek nélküli parasztok voltak) a feudális hierarchia alsóbb fokain állottak.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

OVIDIU PECICAN 1959-ben született, Aradon. A BBTE Európai Tanulmányok Karának előadójaként. *Razzar* (Alexandru Pecican), Bukarest, 1998; *România și Uniunea Europeană* (Románia és az Európai Unió), Nagybánya, 2000.

SZILÁGYI-GÁL Mihály

Szó vagy tett? * Tíz év a magyarországi gyűlöletbeszédből

Bevezetés – Az indulatok szabadsága

Azsovjettípusú politikai rendszerek szétesésének, vagyis az 1989-et követő időszaknak egyik legnagyobb eredménye a kifejezés szabadságának kivívása volt a kelet- és közép-kelet-európai országokban. Ez lehetővé tette a mindenkori társadalmi feszültségek nyilvános megvitatóságát ebben a térségben, ahol a demokrácia és a szabadság mindig ritka vendég volt a huszadik században (és félfé, hogy éppen emiatt még egy ideig veszélyeztetve lesz), de, ugyanakkor, azal – mondjam így – hasznos kockázattal is járt, hogy szabad teret nyitott azoknak az elfojtott indulatoknak és előítéleteknek is, amelyek a diktatúrák idején kibeszéletlenek, tisztázatlanok maradtak. Ennek következtében a térség mai politikai közhangulata egyszerre cipeli a negyvenes és az ötvenes évek különböző urlamai alatt – és az azóta is – kellőképpen ki nem beszélt indulatokat. Ilyen körülmények között a kifejezés szabadsága nem csak az alkotmányos demokráciák jogi és politikai kultúrájához való felzárkózást jelenti, hanem a lehetőséget is arra, hogy a térség országaiban felhalmozódott és tovább halmozódó feszültségeket végre szabadon meg lehessen vitatni a társadalmi nyilvánosság előtt. A szólásszabadság szükségességéhez tehát nem fér kétség. A témát azért nem tudjuk mégsem ennyivel lezárni, mert a szó fegyver. Márpedig a fegyverviselési engedély és a fegyver indokolatlan használata között óriási a jogi és az erkölcsi szakadék.

Az alkotmányos demokráciák tanulsága, hogy a kifejezés szabadságát csak nagyon különleges esetekben szabad korlátozni, és minden ilyen korlátozás csak akkor lehetséges, ha bizonyítható, hogy valaki a kifejezés szabadságával oly módon él, hogy ezáltal mások jogait sérti meg. Példa erre a gyűlöletbeszéd. A továbbiakban a Magyarországon a rendszerváltás után az uszítás néhány esete körül kialakult egyes jogi, etikai és politikai megfontolásokat szeretném ismertetni. Amellett érvelek, hogy mind a gyűlöletbeszéd problematikájának megfogalmazásához, mind pedig a szólásszabadság korlátozásának egyes politikai és etikai következményei arra vallanak, hogy a jogi válasz csak az egyik szükséges válasz a gyűlöletbeszédre. Ezt a politikai és a civil válasznak kell kiegészítenie.

Magabiztos gyűlölet, bizonytalan jog

Gyűlöletbeszédnek azt a beszédet nevezzük, amely – előítélettel vagy gyűlölettel vezérelve – faji, etnikai, vallási vagy nemi csoportok, illetve azok egyes tagjainak a csoportozhoz való tartozására vonatkozó sértő, gyűlöletet kelthető véleményt közöl. Ezáltal ugyanis nemcsak egyes személyiségi jogok megsértése, hanem az egész személyiséget alázzák meg az alacsonyabbrendűség, a társadalomhoz tartozásra való jogosulatlanság vádjával.¹

A szólásszabadság egyéb kommunikációs jogoknak, például a közérdekű információhoz való hozzáférés jogának úgynevezett anyajoga. Története a modernség kezdetéig vezethető vissza. Az amerikai alkotmány 1791-ben keletkezett első kiegészítése egyike az első jogi dokumentumoknak, amelyek a kifejezés szabadsága állam általi védelmét rögzítik. Később, többek között, az ENSZ Alapokmányának 1966-ból származó 19. cikkelye kimondja a kommunikáció szabadságát, valamint a nézetek miatti zaklatás büntetését. A magyar történelemben a sajtószabadságot az 1848-as forradalom egyik legfontosabb vívmányaként az 1848. évi XVIII. törvény cikk szentesítette. Filozófiai megalapozását tekintve, időben nem első, de alapvető John Stuart Mill érvelése, miszerint a „vélemények szabad piaca” a nézetek legigazságosabb megmérettetését biztosítja. A szólás-, illetve kifejezésszabadságnak megkülönböztethető a demokratikus és a libertárius megközelítése. Az első értelmezésben a kifejezés szabadsága eszköz a demokratikus akaratnyilvánítás folyamatában. A második (időben voltaképpen az első) értelmezésben a kifejezés szabadsága önmagában való érték, ha az egynézőlcs léteének elengedhetetlen tartozéka.

A kifejezés szabadságára vonatkozó jogi dokumentumok a magyarországi rendszerváltás óta három fontosabb változáson mentek át. A Btk. 269§-a az izgatásnak kétféle esetét rögzítette még a rendszerváltás előtti időszakban: az uszítást és a gyalázatkodást. Uszításnak minősíti a magyar nemzet, illetve valamely nemzetiség, nép, felekezet vagy faj, illetve a társadalom valamely csoportja ellen izgatógűlöletet keltő nyilvánosan elhangzó kijelentéseket. Az 1992/30 (V. 29.) határozatában az alkotmánybírók alkotmányellenesnek mi-

nősítette a gyalázkodás szabályozását, míg a kifejezetten uszításra vonatkozó első bekezdést helybenhagyta. A módosítást a szólás- szabadságnak mint nagyfokú társadalmi értéknek a védelmével indokolta, amely csakis akkor korlátozható, ha uszítás esete áll fenn, gyalázkodás esetében nem. A határozat szelleme ennyiben hasonlított a híres amerikai megoldásra, amelyet Oliver Wendell Holmes bíró fogalmazott meg 1919-ben. Eszerint a szólás- szabadság abban az esetben korlátozható, ha a nyilvánosság előtt kimondott szavak okozta valószínűsíthető veszély bizonyos körülmények között „nyilvánvaló és közvetlen” (clear and present danger), és olyan kárt képes okozni, amellyel szemben a Kongresszusnak jogában áll fellépnie. 1996-ban a magyarországi törvényhozás újra megszavazta a „gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekedet” kitételét. 1999-ben az alkotmánybíróság megsemmisítette azt.

Holmes a korlátozandó beszédet ahhoz hasonlítja, mint amikor valaki egy zsúfolt helyiségben elkialtja magát: „Tűz!” Szerinte ebben az esetben reálissá válik a nyilvánvaló és közvetlen veszély, ugyanis a jelenlévőknek nincs idejük az állítás valósgtartalmát mérlegelni, mert az azonnali veszélyre kell gondolniuk. Ennek megfelelően, Holmes szerint, az alkotmány nem védi az olyan beszéd szabadságát, amely ehhez hasonló körülmények között képes előidézni. Meg kell jegyezni, hogy még a szellemes holmesi teszt is, amely nagyfokú objektiválási lehetőséget teremtett, úgy fogalmaz, hogy a bűntény megállapítása a hasonlóság mértékében és a fokozatokban van („It is a question of proximity and degree”), vagyis mindenképp mérlegelést követel, hogy egy konkrét esetben a „Tűz!” felkiáltás ideáltípusához mennyiben hasonlít a kimondott szó. Mind a holmesi megoldás, mind pedig a '92-es magyarországi alkotmánybírósági határozat hangsúlyozza, hogy a szóban forgó esetekben a kifejezés szabadságát annak ideológiai, valamint igazságtartalmától függetlenül védi. A határozat kitér arra is, hogy a „rendszerültetés elkerülhetetlen társadalmi feszültségei” fokozottan indokolják az uszítás veszélyére való odafigyelést. Ennyiben szigorúbb, mint az amerikai szabályozás. Ugyanakkor hasonló egy 1994-es németországi bírői határozathoz, amely a náci uralom idején, a faji megkülönböztetés alapján, elsősorban a zsidók tömeges kiirtásának történelmi körülményeire való hivatkozással azt állította, hogy a kifejezés szabadsága nem részesül védelemben akkor, ha valaki oly módon él vele, hogy ezáltal nem járul hozzá a demokratikus vélemény- és akaratképzéshez.² A továbbiakban néhány elhíresült esetet és az ezekre vonatkozó megoldásokat foglalom össze. Mindhárom esetben nyilvánosan kimondott vagy publikált antiszemita kijelentésekért tetek feljelentést, ezt az első két esetben az ügyészség visszautasította, a harmadik esetben pedig ismeretlen tettes ellen indított nyomozást, jóllehet a szöveg szerzője kezdetről vállalta a szerzőséget.

2001 januárjában Franka Tibor, a MIÉP (Magyar Igazság és Élet Pártja) jelöltje, a dabasi választásokon a budakalászi MDF (Magyar Demokrata Fórum) vendége volt. Kortesbeszédét a helyi tévécsatorna közvetítette. Franka többek között a következőket mondta: „Ezeknek csöpög az orruk, a fülüik lejjebb van, mint az orrcimpájuk, és csámpásak. Nagyon meg lehet őket ismerni... Gondolom,

azt követően az ügyészség megtagadta a nyomozást. Szakmai vélemények szerint az ügyészség több szempontból is elmarasztható. Először is az indoklás, miszerint a feljelentés megtörténte előtt az ügyészség semmit sem tehet, helytelen, mert a törvény értelmében a nyilvánosságra hozott szöveg önmagában is elegendő a vizsgálat megindításához. Ráadásul az ügyészség még csak meg sem vizsgálta, hogy aszóban forgó szöveg alkalmas-e erőszak érzelmi előkészítésére, márpedig ezt a törvény szerint meg kellett volna tennie. Többek között ezt panasolta a B'nai B'rith Első Budapesti Közösség nevet viselő zsidó szervezet. Azt is felhozták az ügyészség haborzó és végül is engedékeny magatartásával szemben, hogy az adott kijelentések vélhető vagy tényleges veszélyességének felmérésekor nem vette figyelembe a történetek egybeesését a közbeszéd országsszerte növekedő agresszivitásával. Ráadásul a futballstadionok lelátói tipikusan olyan helyek, ahol az érzelmeik könnyen átcsaphatnak erőszakba.⁶

AMIÉP XVI. kerületi *Ébressztő* című lapjának 2001/3. számában ifj. Hegedűs Lóránt, a párt alelnöke, országgyűlési képviselő, egyebek között ezt írta a *Keresztényen magyar állam* című cikkében az egyértelműen zsidókat jelölő „galíciai jöttmentekről”: „Minden augusztus 20-án megszólal a hamis tétel magyart kismimzód rikácsolásai: Szent István befogadó állama. (...) Hát halld meg, magyar; az ezredik keresztény magyar állami év ezer év ősi jussán és jogfolytonosságán alapuló, egyetlen életre vezető üzenet: *Rekeszd ki őket! Mert ha nem teszed meg, ők teszik meg veled!*” (Kiemelés az eredetiben – Sz.-G. M). Ebben az esetben az uszítás annyira egyértelműen céltartoz volt, hogy az ügyészség elrendelte a nyomozást, de tragikomikus módon ismeretlen tettes ellen, jóllehet a szerző egy percig sem tagadta kiletét. Csurka István, a MIÉP elnöke a *Magyar Fórum* 2001. október 4-i számában védelembe vette ifj. Hegedűs Lórántot, és sorainak helyes voltát is méltatta. A jelen tanulmány írása idején az ifj. Hegedűs-ügyben megtörtént a bűnügyi vádemelés, a két polgári feljelentést viszont elutasította a bíróság, mondván, hogy ifj. Hegedűs uszító cikkének nincs konkrét sértette, csak általában gyűlölködik.

Az ügyészség határozatlansága és a nyomozás lefolytatása sorozatos megtagadásának mindhárom esete felveti a kérdést: hol húzódik a határ a nem büntetendő gyalázkodás és a büntetendő uszítás között?

Tanulságok

A fenti példák és megfontolások alapján a gyűlöletbeszéd azonosításának két domináns módját különböztetem meg: az okozott érzelmi kárt és a tetlegességre, de legalábbis a szóban megcélzottak elleni valamilyen cselekvésre való felhívás alapos gyanúját. A teszt mindkét típusa jogilag nehezen megragadhatóvá teszi a szólás- szabadság korlátozásának szükségességét. Az első esetben azzal az alkalmazási nehézséggel állnak szemben a jogászok, hogy az érzelmi kár bizonyítása túl alacsonyra helyezi a büntetendőség kritériumát. Ugyanis az érzelmi kár szubjektív, és rendkívül egyéni formákat öltethet. A második esetben a cselekvésre való felhívás szubjektív, de

Antik Sándor-Falk Art, 2002

akár a konkrét szavakra való utalással objektíválható esete is problematikus. Ezeknek a megfontolásoknak végső soron az a tanulság, hogy egy adott helyzetben a konkrét szavak és az ezeket követő cselekvés közötti összefüggés nyilvánvaló volta szinte bizonyíthatatlan. Következésképp a nyilvánvaló veszély tesztje csak a „Tűz!” felkiáltáshoz hasonlítható szélsőséges esetekben tudna egyértelmű kritériumként működni. Ez a teszt viszont csak annyira szélsőséges esetekre vonatkozna, hogy talán még akkor sem lehetne teljes bizonyossággal alkalmazni, ha például egy rasszista kortesbeszéd után a felingerelt tömeg azonnal elindulna és szétverne egy roma települést. Ám egyéb érvek is amellet szólnak, hogy a jog szigora önmagában nem kielégítő fegyver az uszítás szemben. Ebben az értelemben megkülönböztetek egy erkölcsi és egy politikai érvet.

Ajogi szankció azt az erkölcsi dilemmát veti fel, hogy a törvényes lehetőségek merev alkalmazása miatt az uszító tartalmak helyett csak az ezeket kifejező egyes konkrét formákat büntetjük. Ha viszont azok értelmezésébe bocsátkozunk, átcsúszhatnak abba a túlszába, hogy a szólás- szabadság erkölcsileg megengedhető megnyilvánulásait is elkezdjük korlátozni, márpedig ez a demokratikus jogállam szempontjából nagyon rosszat jelentene. A hétköznapi nyelv mindig változó utalásaira hagyatkozva, anélkül hogy kimondanánk: egy bizonyos állítás a színes bőrtűkre vonatkozik, ugyanolyan egyértelműen lehet ellenük való uszítás, mintha kimondanánk azt, hogy „színes bőrtű”. A „zsidó” helyett előfordul például az „idegen-szívű” kifejezés, amely homályban hagyja ugyan a tartalmat, de világos jelentést hordoz a mindennapi nyelvhasználat összefüggéseiben. Ezekben az esetekben lehet burkolt uszításról beszélni. Az ilyen jelentésbeli homály jogilag ugyan megragadhatatlan, de elegendő arra, hogy a hétköznapi utalásokban jártas újságolvasó „megértse”, miről/kiről van szó. A jog ezekben az esetekben csak akkor tudna fellépni, ha összeállítanák a tiltott szavak listáját, ami azonban egyrészt szükségképpen hiányos maradna az uszító tartalom bármikor újabb szavakra való átvándorlása miatt, másrészt súlyos meggyalázása volna a kifejezés szabadságának. Hasonló példa

erre a romániai kontextusban egyszerre homályos és mégis mindenki számára érthető „bozgor”, vagyis „hazátlan” megnevezés, amely a magyar kisebbségiek kirekesztését jelenti.

A csupán a jog által szabályozottusztítás ellen szóló politikai érv szerint a törvény szigorával elfojtott társadalmi hangok könnyen népszerűbbekké válnak éppen a tiltás révén. A legelvetemültebb uszítók is a „másként gondolkodók” földalatti mozgalmának erkölcsileg tetszetős pózába juthatnak, ha a törvény elnyomja őket. Ennél fontosabb azonban az a megfontolás, miszerint a törvény által elfojtott gondolatok, legyenek azok bármilyen támadóak is a társadalom egyes tagjaira nézve, éppen attól lesznek megkímélve, hogy maga a társadalom ítélkezzen felettük. A továbbiakban erre a liberális évrve szeretnék reflektálni.

Mint láttuk, ha csupán jogi válaszra hagyatkozunk a gyűlöletbeszéd társadalmi kezelésében, abból jogilag alkalmazási nehézségek, etikailag hiányos értelmezés, politikailag megtévesztő hatás következhet. Jogi szempontból nézve a probléma annak eldöntése, hogy konkrét esetben okozhat-e valaki nagyobb jogsértést szólás- szabadságával élve, mint amekkora jogi korlátozást jelent a szólás- szabadság korlátozása. Az etikai dilemma az, hogy konkrét esetekben akkor nagyobb-e az erkölcsi kár, ha gyűlölködő, uszító emberek nézeteit engedjük be a nyilvános viták terébe, vagy akkor, ha azon az áron engedjük meg az uszító szavakat, hogy ezáltal egyesek lelkiileg és fizikailag fenyegettetve érzik magukat? Politikailag dilemmánk úgy fogalmazható meg, hogy mi a nagyobb destabilizáló tényező a politikai rendre nézve: az, ha az uszítók szavai felkavarják a köznyugalmat, vagy az, ha a tiltás által elfojtjuk és kibeszéletlenül hagyjuk őket. Olyan válasz próbálok adni ezekre a kérdésekre, amelyek ajogi, az etikai és a politikai megoldásokat nem egymást kizáró alternatíváként kezeli, hanem egymást kiegészítő megoldásokként.

Kis János filozófus szerint túlzott optimizmus volna azt remélni, hogy a rasszista beszéd végleg eltűnik társadalmunkból. Szerinte a politikában az egyik legnagyobb nehézség az, hogy nem tudjuk megválasztani, kikkel éljünk egyazon állampolgári közösségben. El kell tehát fogadnunk, hogy a gyűlölködő, rasszista emberek a szuverén nép részei. Lényegesen csak akkor fognak a közbeszéd peremére kerülni, ha a modernizáció kiteljesedik Magyarországon.⁸ Azt viszont elérhetőnek tartja, hogy a társadalom marginalizálja, kivesse a ajórzésű emberek köréből azokat, akik így beszélnek. Amíg a gyűlölködés elleni társadalmi válasz nem válik erőteljessé, addig a büntetőjogi lehetőségek szigorítása úgyis hatástalan marad. Ha pedig a társadalom meghozza az erkölcsi ítéletet az ilyen tagjai felett, akkor a probléma a mostaninál szigorúbb büntetőjogi kezelése egyszerűsödnie fog. Ennek alapján Kis úgy véli, hogy a jelenlegi magyarországi törvényes kereteket nem szabad megszigorítani, még akkor sem, ha rengeteg szenny árak ki így a közbeszédben. Ennek megfelelően alapvetőnek tartja a politikai szféra felelősségét a társadalom öntisztító folyamatainak megerősítésében. A politikusoknak egyértelműen el kell határolozniuk a mások identitására vonatkozó uszításról, nem pedig csodálkozásukat kell kifejezniük, amikor egy focimeccsen „Indul a vonat Auschwitzba!” skandálás hallatszik. És nem is azt kell mondanunk az ilyen uszító szavakra, hogy nem értenek a focihoz. Hanem világossá kell tenniük, hogy a magyar társadalom nem tűri az ilyen kijelentéseket, bárkinek is szóljanak ezek.⁹

Kis gondolatmenetét alapjaiban elfogadom, de kiegészíteném. Világos, hogy a társadalomból érkező válaszok és ezek nyilvános megmértetése tudja csak azt a társadalmi kultúrát létrehozni, amelyben a rasszizmus az őt megérdemlő marginális helyre szorul. Már csak azért is így van ez, mert a joggyakorlás nem idegenkedhet el a társadalom erkölcsi kultúrájától. A kettő valamilyen összhangja nélkül a joggyakorlás nem számíthat széles körű elfogadottságra, márpedig a társadalmi együttélés normái csak a nyilvános eszmecsereben tudnak létrejönni és egyben legitimálódnak is. De a megbeszélés és a társadalmi legitimitáció eme folyamatának nem vagy nem csak a politikában kell beindulnia, hanem elsősorban a civil társadalomban, amely a különböző nézetek folyamatos megvitásával a nyilvánosság fórumain magát a politikát is elszámoltathatja. A végző instancia nem a jog és nem is a politika, hanem a civil társadalom, amely önmagát a jog által védi, és amely önmagát a politika által képviselteti. „The People”, a politikai, alkotmányos értelemben vett nép és annak civil szférája mondia ki a végső szót a törvények és a politika minőségéről. És akinek valami nem tetszik, azt teheti, amit a többiek: folytatja a vitát.

Jegyzetek

* Az itt közölt szöveg egy kutatás részeredményeire épül, amelyet a budapesti Nyílt Társadalom Intézet anyagi és szakmai segítségével folytatott.
¹ Halmi Gábor, *Kommunikációs jogok*, Budapest, 2002/114, 135.
² *Europäische Grundrechte Zeitschrift*, 1994/44, 80, 150, 452.
³ Franka Tibor, *A MIÉP a kormány kurvája*. In: *Népszabadság*, 2001. 04. 5.
⁴ *Az MTT* 2002. július 25-i közleménye.
⁵ Halmi Gábor, id. mű, 121–122.
⁶ Molnár Péter, *Uszítás vagy gyalázkodás?* In: *Fundamentum*, 2001/111.
⁷ Uo., 110.
⁸ Kis János, *Aszószabadság próbája*. In: *Magyar Narancs*, 2002/42.
⁹ Uo., 43.

SZILÁGYI-GÁL MIHÁLY 1971-ben született Kolozsváron. Jelenleg a budapesti Nyílt Társadalom Intézet ösztöndíjasa, a Média- és Kulturális Beszéd Társaság, és a Sajtszabadság Központ ügyvivő testületének tagja. *Két elmélet az erkölcsi normativitás esélyeiről. Habermas és Rawls*, Budapest, *Filozófiai szemle*, 1995. tél; *Etika és politika Karl Popper tudományfilozófiájában*, Kolozsvár, *Korunk*, 1996 június.

VISKY András

Megérkezés a 21. századba*

Egy olyan térségből érkeztem ötödfél napra Európába, amely nevében is a köztes létformát, a „se itt, se ott” lebegését sugallja: Közép-Kelet-Európából.

Az én nyelvem írásmódja szerint a három tagból álló szó szerkezet legutolsója Európa, előtte pedig éppen az az égtáj szerepel – „kelet” –, amely több ezer év óta semmi jóval nem kecsegtet, a folytonos veszélyeztetettség, a koncentrált Gonosz testet öltésének és majdhogynem kezelhetetlen szétáradásának a forrásvidéke. Elég egy, a szimbolikus jelentőségéhez mérten igen keskeny és áttetsző határsávot megközelíteni és átépíteni ahhoz, hogy a nem szűnő fenyegetettség érzékelhető legyen. Az elvont hirtelen konkrétta válik: én vagyok a keletről érkező, tölem félnék, én indítom be a védekező mechanizmusokat. Európa testetlen félelme, saját napkeleti felétől való – egyszerre indokolt és reménytelen – elzárkózása az egész civilizált Európát már réges-régen ostromlott várrá alakította. Amikor Montaigne 1580-ban Európa legnépesebb és leggazdagabb városába, Augsburgba látogat, elcsodálkozik a biztonsági eszközök leleménységén, kapuk, sáncok és hidak lenyűgöző arzenálján. Volt mitől félnie a városnak, nem kétséges, Jean Delumeau *La peur en Occident* című könyvében össze is állítja a korabeli feketelistát: pestis, éhhalál, muzulmánok, zsidók („a legfőbb rossz”) és a nők. Ha moccan a szigorú vaskapu, vagy emelkedik a híd, olyan hangokat hallhatni, mint az utolsó ítéletkor, amikor előszóllítanak a lelkek, hogy kezdetét vegye a végső elszámolás. Aki nem bizonyul méltónak a belépésre, a külső sötétségre vetetik, ahogyan a száműzetésben élő János tüneményes Apokalipszisében olvassuk, de ez, a külső sötétség, még mindig a jobbik eset, újabb esély a bekopogásra, afféle reményteljes purgatórium, mert hiszen a nem oda való, az akadékoskodók, a nem megfelelő időnek előtte a falakat körülvevő vizes sáncban is végezhetik.

A hármasság fogat legelső tagja – „közép” – írja le a legpontosabban, hol is élnek: a történelem nehezen elhelyezhető, köztes terében, valamiféle diffúz ideiglenességben, olyan helyen, ahol kivétel nélkül mindenki születésétől fogva vándor. (Közép-)Keleten él, de nem kíván megállapodni itt, hiszen Nyugathoz tartozónak vallja magát, hamisítatlan európainak, aki a történelemből visszatérő tanítása szerint évszázadokon át ontotta vérért Nyugat, az igazi Európa biztonságért. Ha ehhez még hozzátesszem, hogy Közép-Erdély a tulajdonképpen hazám, az erdőkön túl talányos vidék, a tündéri Trans-Silvánia, valamint, hogy el ne felejtsem, fele-fele arányban osztrák-magyar volnék, és román útevével igazolom magam, akkor máris látható, az a Centrum, amit otthonomnak tudhatok, és az identitásomnak a része, a térképen a legkevésbé, a géntérképen csak ügyel-bajjal, leginkább talán, ebben bízom, megírt és megírandó történetekben lokalizálható. Könnyed mozdulattal rábökni – *Itt van!* vagy *Ott van!* – aligha lehet, mert mire valahol volna, már nincsen ott vagy itt, az Isten országa tehát, ennek a tartománya legalábbis, amely a jézusi tanítás szerint ismét csak valamiféle köztes térben ismerhető fel („közöttetek van”), a már említett – megírt, megírandó – történetekben. Egy szabad hely, mondhatni, de a térség szabadsága sem politikai, sem pedig ennél tágabb értelemben nem értelmezhető, sokkal inkább arra kell gondolnunk, hogy eldöntetlen, nyitott, ott toporgunk mindannyian a vizesárok felett, a vashídon, mint valaha Montaigne, avval a lényeges különbséggel, hogy ez a létformánk, a lázas helyben-futás.

Mindezt azért bocsátom előre ekkora részletességgel, mert súlyos bizonytalanságok gyötörnek a tekintetben, vajon valóban a 20. századból érkeztem-e a 21. századba. Nem látható számomra az előttünk levő és időszámításunk szerint mégiscsak elkezdődött évszázad, a 21. század Európájára vonatkozó kérdés pedig sokkal inkább azt a másik kérdést veti fel: vajon lezárult-e igazán a 20. század. És még tovább: honnan tekintünk ki, és merre nézünk; magunk mögött hagyhatunk-e valamit, amit nem szívesen cipelnénk tovább?

A kérdés tulajdonképpen az időre vonatkozik, és ez önmagában is hagyományosan európai kérdés: ott áll az öreg kontinens, kiérdem esült színészként a történelem ingatag színpadán, koponyát tart a kezében, a Nietzscheét, ha jól látom, a kizökkent időt és annak helyre tolását hozza szóba, kényesen és narcisztikusan, de növekvő félelemmel is egyszerre.

Az én tapasztalataim alapvetően a diktatúrából származnak. A diktatúra konzolidált, magabízó, tehát majdhogynem legsötétebb korszakában születtem, szülem hetedik gyermekeként. Az '56-os magyar forradalom sorsa az idő szerint már eldőlt, a politika frissen festett, jó hangszigetelésű díszletei mögött nagy lendülettel folytak a retorziók. Idősebb testvéreimről tudom, amit később aztán magam

is megfigyelhettem, hogy apám az esti órákban, hamarosan bekövetkezett letartóztatásáig, sok időt töltött el a rádió előtt ülve, a világ hangjaira figyelve. A világvéví rádió, apám beszédes nevű, talányosan ragyogó Globtrottere mint a kemény diktatúra emblematikus kelleke. Bal kezével a hangosítót, jobb kezével pedig a keresógombot csavargatta, az adás állandóan elfutott előle, éteri mondatröredekek, csonka hírek jutottak csak el hozzám, amelyek vagy az alanyt, vagy az állítmányt, vagy a tárgyat hagyták maguk mögött, de amiket aztán valahogy mégis össze kellett rakni, hogy értelmesek legyenek, és a helyzetünkről, rólunk szóljanak. A rádió a szabadság előretolt harcósának a szerepében tetszelgett, a szabad Európáé, de családi szentély is volt egyszerre, bizonytalan üzeneteket sugárzó, recsegő-nyiváló órákumuláció, a várakozás, tehát a jövő idő megtestesítője. Apám abból olvasta ki, meglehetősen pontossággal, hogy mikor érkezik el az ő letartóztatásának ideje is.

A diktatúra ideje a jövő idő, és ez lényeg szerint kapcsolt össze bennünket Európával, és Európát velünk. A jövő ugyanis a nagy találkozás ideje, ítélet-idő, a szónak abban az értelmében, hogy a hűséges ellenállók, akik voltunk, minden kétséget kizáróan elnyerjük méltó jutalmunkat. A négy évtizedes diktatúra a pusztai vándorlás jellegzetes, csodáktól sem mentes tapasztalatával ruházott fel, és az időre irányította a figyelmünket. Az eljövendő pedig mi egyébről táplálkozik, mint a gazdag múltból, a közös történetekből, amelyek újra mondhatók, felidézhetőek, és avval a reménnyel kecsegtetnek, hogy szereplői vagyunk egy olyan kibontakozásnak, amely nem velünk kezdődött, és amelynek a vége nem esik egybe a mi szomorúságos boldog kimúlásunkkal.

A Halál bizony szigorú, de végtére is jószágos nővérünként egy házban lakott velünk, de legalábbis naponta meglátogatott bennünket, félelmetes, de szeretetre méltó nagynéniként, hiszen nem pusztán életünket vette el, hanem betetőzte küzdelmeinket, amivel azt állítom, hogy a velünk dialogizáló Halálunk mellett valami egyébrrel is rendelkezünk, amihez a Halál mintegy nagyvonalúan hozzáfűzött bennünket. Akárhogyan is, de beszélő viszonyban lehetünk vele, a Halállal, amiképpen az assisi szent is. Saját, személyes halállal rendelkezünk, Rilke boldogsága ennek láttán beragvaghatta volna sötét, villanyáram nélküli hétköznapjainkat.

A szabadságvesztés, a megvont szabadság, a szabadság-hiány fontos tapasztalat, nem kívánom senkinek. Mindenesetre az *ars moriendi*, a meghalás művészetének beszédes és bizonytalan terepe, Élet és Művészet összekapcsolódásának drasztikus esélye, forma és tartalom egybeesése. Olyan, mint egy európai kert a nagy korszakokból: homályos ösvények, úttalan utak, félelem és reszketés, szökőkút, megérkezés. És, ne feledjük, hátrahagyott nyomok, amelyek lehetővé teszik, hogy a később induló tovább jusson, mint a végleg eltávozott.

Mégmielőtt a brutális, minden mozdulatában hazug és pusztító önimádó diktatúra apológiájának fognák fel soraimat, engedjék meg, hogy egy példával hozakodjam elő.

Apámat ugyan 22 évre ítélték el, de 1964-ben a romániai kommunista vezetést már lázasan kereste, amerikai nyomásra, *of course*, a politikai foglyok szabadon bocsátásának a módját. Úgy döntöttek, hogy a több ezer fogolyt, akik valahogy túlélték a börtönöket, megadják a nyilvános megtérés lehetőségét, hiszen ez mutatkozott az egyetlen útnak, hogy saját meggyőződésük ellenére ki is engedjék az ellenállókat, és mégis ők, a fogvatartók kerüljenek győztesekként. Igazi nagy börtönszínházat szerveztek, a belső udvaron felállított színpaddal, virágokkal és zenekarral, följavították a kosztot, újságokat adtak be a cellákba, és kihirdették, hogy aki hajlandó bűnbánatot gyakorolni a rezsim ellen elkövetett tettei miatt, annak azonnal leszállítják a büntetését, sőt azonnal szabadon is engedhetik. Voltak, akik föléptek a színpadra, szívből vagy színből megbánták tetteiket, és a foglyok tekintete alatt levetkőzték rabruhájukat, civilbe öltöztek, és elhagyták a börtönt. A harcostársak és legközelebbi barátok, a pokoli színjáték hatása alatt, a legsúlyosabb érvekkel próbálták rávenni apámat, színleljen ő is megtérést, hiszen kötelessége kiszabadulnia, a hét gyermekére való tekintettel, akik halálos veszedelemben élnek, kitelepítve a román Gulágra, ezer kilométerre az amúgy elkobzott otthonuktól.

A gyermekek érdekében: ki tudna ellent állni ennek az érvnek?

A fogolytársak elbeszéléséből tudom, hogy apám egyéjszakányi gondolkodási időt kért jóakarató társaitól, majd a reggelig tartó virrasztás után arra jutott, hogy nem fogja megtagadni múltját, még színből sem, ezt pedig kifejezetten a gyermekei érdekében cselekszi, lesz, ami lesz, kívárja inkább a végét.

Szabad ember volt, soha nem vesztette el a szabadságát, amit az Égtől kapott, és nem helyettesítette semmivel, mert semmivel sem helyettesíthető, hiszen a legenyhébb próbálkozás hatására is azonnal ód szertefoszlik, semmivé lesz, írmagja sem marad. És a halál, a sajátunk, ennek a szabadságnak lényegi eleme látszik lenni, köszönöm, Rilke, béke poraidra.

A 21. század szigorúbb értelemben ugyan még jövő idejű mindannyunk számára, mégsem megnyugtató módon gondolunk rá, hiszen ott, a jövőben nem a Jót, az elrendőt és elérhetőt érzékeljük magunk előtt, hanem a megnevezhetlent és bizonytalant, valamiféle önmagát leleplezni nem szándékozó veszélyforrást, amely az eddigi – hívó vagy hiteled – eszkatológiaiakkal ellentétben nem fog, sőt már most sem hajlandó különbséget tenni a Jó és a Rossz, a jóakarató ember és a rosszakarató ember között. A Halál van előttünk, de nem a saját halálunk, nem a szigorú nővér, akivel szóba állhatnánk

és megérthetnénk egymást. Beszél hozzánk, beszélünk hozzá, de elbeszélünk egymás mellett, mondjuk a magunkét, szavakkal hozakodunk elő, rémesen kapkodva. Ha igaz az, hogy a 20. század szeptember 11-ig ért volna véget, bár én sokáig azt hittem, 1989 decemberében mondtunk búcsút neki, akkor azóta ez a kapkodás az európai létforma legvalóságosabb karaktere, a test beszéde, nem a szó, nem a beszéd, hanem a mozdulat, a tekintet, a lélegzetvétel.

Földünket folyamatosan dúló háborúk színhelyeként ismertük ugyan még néhány évvel ezelőtt is, de ezek valahogyan messze voltak mindig, az európai civilizáció citadellája biztonságos távolságban tarthatta őket, minimális erőfeszítéssel beékelhettük egy végtelenségig tartó – figyelem: idő! – telenovella és a hősiesen küzdő futballistáink gladiatori mutatói közé, így tehát a részint meghaladt, de mindenképpen meghaladható múltat reprezentálták. Ennek is vége. Hiszen ha nekünk nem is voltak eszközeink a Gonosz megfékezésére, jött a Tengeren túli jószágos és erős nagybácsink, vagy inkább a mindig a rendíthetetlen és értékeink védelmezésére kész, éber apánk, és rendet rakott a környezetünkben. Mindaddig, amíg a civilizáció eszközei a Gonosz, miként a vírus, föl nem emelkedett a levegőbe, megbízható apánk feje fölé, és át nem lépte azokat a határokat, amelyeket sérthetetleneknek gondoltunk. Most pedig akarunk ellenére belélegezzük, elfoglalja gondolatainkat, érzéseinket, és fogságba ejti szabadnak hitt lelkiünket. „Korunk háborúi – írja Kertész Imre – mindig erkölcsi színvetetű háborúk, olymértékben, mint még talán soha.”

A 21. század Európája megfosztatott saját jövőjétől, és a pillanatban él. Nincs jövő, kihelyezett (álom)kép, ennél fogva valóságos jelen(e) sincs, hanem csak a pillanatnyi. A megélt és túlélt pillanatok pedig nem érnek össze, valamiféle értelmes összefüggést, más szóval utat, járhatót, követhetőt kínálva. Ebből a nézőpontból pedig inkább az látszik, az európai 21. század küszöbén, hogy a kontinens félelmében nemhogy összezsugorodott volna, hanem kitértette a határait, nem tipikusak a problémái, amennyiben közép-kelet-európaiként jórészt ugyanazokat a gondokat és tanácsatlanságokat osztom magam is, mint Nyugaton élő társaim, s még csak azt sem mondhatom, hogy – a két, nyugati és keleti civilizáció fejlettségi szintjét tekintve – kevesebb volna a vesztenivalóm, mert hiszen mindannyian a legtöbbet, az egyetlen, a megismételhetlent veszítjük el.

Így kezdődött el a 21. század: elapátlanodtunk, sápadt arcú európaiak, kivétel nélkül mindannyian.

Abban a kultúrában, amelyben élnek és ez kettő, mert román is és magyar is, az apa-hiány napjaink alapelményévé vált. Szembenézni a diktatúrával óhatatlanul azt is jelenti: leszámolni az apákkal, a mesterekkel, akik így vagy úgy a totalitarizmus kollaboránsai és hasonlévői voltak. Leszámolni velük, vagy ami majdnem ugyanaz, valamilyen módon megbocsátani nekik, utólag megváltani őket, ahogyan, a híres talmudi történet szerint, a legendás tanító, később hitelagyott Achér, Elisa ben Avuja üdvösségéért a halála után kétségbeesetten küzd kiváló tanítványa, Rabbi Meír, aki képtelen, már-már abszurd hűséggel nem hajlandó megbékélni mestere bukásának gondolataival. Nagyszerű emberekről, íróról, művészekről és hát persze „rendszeráltót”, bátor politikusokról, egykori ellenzékiekről derül ki egyik pillanatról a másikra, hogy az elnyomó rezsim ügynökei, titkos megbízottai lettek, és odaadó pontossággal és rendszerességgel jelentették fel legközelebbi barátait, rokonaikat, házastársukat, sőt még talán pénzt is elfogadtak arctalan megbízóiktól.

Ami módfelett törekeny Európánknak most a múltja a legvalóságosabb jelene, a múlt mint árulás, amivel sehogyan sem sikerül elszámolnia. Előbb csak a Stasi-történetek csemegéztünk okosan és távol ságtartóan, most azonban, későn, nagyon későn saját történetünk terítékére. Esterházy Péter édesapja titkosügynök-műtjával küzd *Javított kiadás* című elképesztő könyvében, majdhogynem szóról szóra megismételve Acher tanítványának égikkel és földiekkel dacoló kálváriáját. A 21. század kapujában – avagy: a vihar kapujában – azt azért lehet látni, hogy az öncsalás – Esterházyval szólva – „lényege, azt hiszem, az, hogy a rémségeket mindig csak mások követték el, a németek, az oroszok, a nyilasok, a kommunisták”, és a sort még tovább lehet folytatni: az arabok, a románok, a magyarok...

Régi téma, nagy európai regiszter: a pokol a Másik (ember). Hogy ki követi el azt, ami éppen végbenegy és a szemünk előtt történik, ártatlan életet követelve fizikailag vagy morálisan, az mérhetetlenül bonyolult kérdés. Azt azonban pillanatra sem hagyhatjuk ki a számításból, hogy a megbocsátás – főként ha Isten is ott áll az apákkal egy sorban – cseppet sem szentimentális, és rendkívül kérges feladatként marad ránk, elszendődőkön és túlélőkön. Az apáról olvasom, az országról, a velünk élő múltról: „szüksége lett volna – valakire, bárkire, akinek az arcában megláthatta volna saját magát.”

Ennek – a megbocsátás aktualitása – jegyében kezdődött el a 21. század. Megbocsátás: szó; a dolgok nevének nevezése, még ha mi magunk is válunk a kijelentő mondat alanyává. Megbocsátás: nem szó; feladat, munka, *exercitio spiritualis*, odatarított és megmutatott arc.

Jegyzet

* Elhangzott Jutland szigetén, Hald Hovedgardban, 2002. augusztus 24-én, a Dán Írószövetség által rendezett *Európa a 21. században – Identitás, migráció, gyökerek és fundamentalizmus* című konferencián.

VISKY ANDRÁS 1957-ben született Marosvásárhelyen. A kolozsvári BBTE adjunktusa és a Koinónia Kiadó igazgatója. *Reggeli csendesség*, Budapest, 1995; *Göblen*, Pécs, 1998.

SZERENCSES

Zsuzsanna

Decentralizáció és autonómia a „posztmilosevicsi” Szerbiában

Vajdaság várankozik

Két nagy „D” volt jelen a jelenlegi, Milosevics utáni szerbiai hatalom választási ígéretei között. A demokratizáción kívül, szabályszerűen és állandóan jelentkezett a decentralizáció is, noha az akkor még 19 tagú koalíció pártvezérei (azóta a Szerbiai Demokrata Pártot, amelyet Vojislav Kostunica jusogzsláv elnök vezet, már kizárták) nem nagyon firtatták a második „D” értelmezésében jelentkező különbségeket. Eltérően a többiekől, a vajdasági politikai színtér szereplői igyekeztek minél pontosabban megfogalmazni elvárásaikat, legfőképpen azt az igényüket, hogy Vajdaság kapja vissza „tényleges és lényegi” autonómiáját.

Az új hatalom majdnem teljes két éve után elmondható, hogy Szerbiában jóformán semmi sem történt a megígért decentralizáció és regionalizáció alkotmányos-jogi rendezése érdekében, legkevésbé azok részéről, akiknek alkotmányos és törvényes kötelezettsége lett volna az új alkotmányos berendezkedés részleteinek kidolgozása. A Szerb Parlamentben ugyanis ez a munka meg sem kezdődött. Pillanatnyilag a szövetség alkotásmányra és a Jugoszláviát alkotó két köztársaság jövedelmi államközfösségére vonatkozó szerbiai és montenegrói elképzelések egyeztetése áll a figyelem középpontjában. Ami Szerbiát illeti, a civil szervezetektől és a szerbiai politikai pártoktól származó, Szerbia új alkotmányos felépítésére vonatkozó elképzeléseken kívül, jelenleg lényegében csak Vajdaság foglalkozik „hivatalosan” az új alkotmányos megoldások előkészítésével.

„Vajdaságnak példát kell mutatnia a normatív tevékenység terén is – mondja dr. Korhecz Tamás, a vajdasági végrehajtó tanács (tartományi kormány) kisebbségügyi tartományi titkára (minisztere) –, nem várhatjuk tétlenül, hogy a mások mulasztása miatt kialakult állapot nélkülünk rendeződjön, meg kell fogalmaznunk saját elképzeléseinket Vajdaság berendezéséről, kötelezettségeiről, helyzetéről.”

AVajdasági Képviselőház még tavaly elhatározta egy szakértői bizottság felállítását, azzal a feladattal, hogy készítsé el Vajdaság alapokmányának a javaslatát. A bizottság elnöke, dr. Aleksandar Fira újvidéki akadémikus, ismert alkotmányjogi szakértő nyár elején egy nyilvános politikai összejövetelen elújságoalta, hogy a bizottság elkészítette Vajdaság Autonóm Tartomány Alapokmányának Előtervezetét, azaz annak munkaváltozatát. Azt leszámítva, hogy a bizottság elnöke ismertette a dokumentum legfontosabb téziseit, a vajdasági alkotmánytervezet részletei mind a mai napig sem ismeretesek. Bár a tervezet abból indul ki, hogy „Vajdaság önállóan szervezi meg és alkalmazza a hatáskörébe tartozó törvényhozási, végrehajtó és igazságszolgáltatási hatalmat”, mindezekről a vajdaságiak sorsát döntően befolyásoló kérdésekről mindeddig nem indult nyilvános vita. Maga dr. Fira nyilvánosan azt üzenté: „tudni való, mi a lényeges és mi a mellékes”, azaz, magyarázta, „előbb Szerbia alkotmányát kell megalkotni, és csak ezután kerülhet sorra a vajdasági autonómia helyreállítására”. Dr. Korhecz tartományi titkár, aki maga is tagja ennek a bizottságnak, a vajdasági alkotmánytervezettel kapcsolatban kijelentette, hogy a vajdasági elképzelés nincs becementezve, sem betonba öntve, azaz amikor létrejön Szerbia új alkotmányos kerete, „a korrekció nemcsak lehetséges lesz, hanem kötelesek leszünk egyeztetni és megállapodni”.

A nemzeti közösségek

Mit kínál a vajdasági alaptörvény javaslatának munkaváltozata? A figyelmet azonnal felkelti az a cikkely, amely értelmében „az alaptörvény és a Szerb Köztársaság alkotmánya szerint Vajdaság Autonóm Tartomány társul az európai régiókhöz”. Szintén a dokumentum európai szemléiségét vetíti előre az a rendkívül terjedelmes fejezet, amely a nemzeti közösségek egyéni és kollektív jogairól rendelkezik: „Vajdaság AT-ben egyenrangú és hivatalos használatban van a szerb, a magyar, a horvát, a szlovák, a román és a ruszin nyelv és írás.” E jog valóra váltásának a módszereiről a Vajdasági Képviselőház rendelkezik, valamint a helyi önkormányzatok státútumai. Hivatalos használatban egyéb nyelvek is lehetnek. A tartomány feladatai közé tartozik, hogy „védelemben részesítse a többi nemzeti közösség nyelvét, írását és kultúráját is, ideértve a roma, a német és a zsidó nemzeti közösséget”. Létre kell hozni a tartomány *ombudsman* intézményét, amely ellenőrzi az emberi jogok és szabadságok, valamint a nemzeti közösségek jogainak megvalósulását, és gondoskodik ezek tiszteletben tartásáról és fejlesztéséről, a törvénnyel összhangban. A dokumentum, amely mint már jeleztük, lényegében azon a tételen alapszik, hogy Vajdaság saját hatáskörében, önállóan szervezi meg és alkalmazza a törvényhozási, az igazságszolgáltatási és a végrehajtó hatalmat, előíranyozza a tartománynak azt a jogát is, hogy a bíróságokon és az alkotmánybírószágon védelmezze autonóm státúsát. Vajdaság önállóan dolgozza ki regionális és területi fejlesztési tervét. Vajdaság Autonóm Tartomány tervezett területi és helyi önkormányzatai a községek, a városok, a községek és a városok közösségei, valamint a régiók.

A dokumentum szerint a nemzeti közösségek tagjai széles körű kapcsolatot tarthatnak fenn anyanemzetükkel és anyaországukkal. Vajdaság AT szerveinek szavatolniuk kell a polgárok nemzeti közösséghez való tartozásának jogát, nemzeti kultúrájuk, nyelvük és írásmódjuk szabadd gyakorlását. Vajdaság AT, a helyi önkormányzatok, minden hatalmi szerv és a közéleti tisztségek betöltői „kötelesek megfelelő intézkedésekkel biztosítani a nemzeti közösségek teljes és hatékony nemzeti egyenjogúságát, valamint megakadályozni a diszkrimináció bármely megnyilvánulását”.

Külön rendelet szabályozza, hogy Vajdaság AT, saját testületeiben, az általa létesített intézményekben, a közhivatalokban, a helyi önkormányzatokban arányosan foglalkoztassa a nemzeti közösségek tagjait, a törvény rendelkezéseivel összhangban, hogy ápolja és fejlessze a nemzetek közötti toleranciát és együttélést és a közoktatásban, a tájékoztatásban és a kultúra területén megfelelő intézkedésekkel serkentsé a területén élő nemzeti közösségek és az emberek közötti tiszteletet, megértést és együttműködést. Vajdaság AT hangsúlyozott kötelezettségei közé tartozik, hogy a területi és egyéb fejlesztési tervek meghozatalakor legyen tekintettel azoknak a területeknek a sajátosságaira, amelyeket zömme a nemzeti közösségek tagjai laknak. Az iskoláskor előtti, az általános és középiskolai, valamint a főiskolai és egyetemi oktatás szerb nyelven és a nemzeti közösségek nyelvén történik (erről külön törvény rendelkezik majd), és a tartományi szervek kötelessége lenne az is, hogy segítséget nyújtsanak a nemzeti közösségek nyelvén működő sajtó és egyéb tájékoztatási eszközök létesítéséhez. Az alapokmány kimondja, hogy „a közoktatás, a kultúra, a tájékoztatás, az anyanyelvhasználat és az írásmód alkalmazásának tekintetében a nemzeti közösségeknek önrendelkezési joguk van”, az idevágó törvény értelmében, amelyet az alapokmány életbelépésétől számított hat hónapon belül meg kell hozni. A nemzeti közösségek és etnikai csoportok jogosultak arra is, hogy tagjaik vagy politikai és egyéb szervezeteik révén a bíróságforforduljanak jogaik védelmében, és panaszt tethetnek az alkotmánybírószágon is.

Alternatív hatáskörök

Mivel Szerbia már meghozta az egységes privatizációs törvényt, amelyet egyébként Vajdaságból igen sok bírálat ért, külön figyelmet érdemel a társadalmi-gazdasági kérdésekkel foglalkozó fejezet. Ebben szerepel az a kitétel, amely szerint „Vajdaság AT törvénnyel szabályozza a privatizációs eljárást a vállalatokban és egyéb egységekben, amelyek székhelye Vajdaság AT területén van”. A tervenben szerepel egy Vajdasági Fejlesztési Bank létesítése. A dokumentum kiemelten kezeli a mezőgazdaságot (termőföld csak kivételes esetben használható fel más célokra), az adókkal kapcsolatos fejezet viszont alternatív megoldásokat javasol, attól függetlenül, miképpen rendelkezik majd a szerb alkotmány. Vagy Vajdaság AT gyűjti be az adókat, saját intézményei révén, kivéve a forgalmi adót, vagy meg fogják határozni a pontos részarányt, amelynek alapján Vajdaság AT és a helyi önkormányzatok részesülnek a Vajdaság területén begyűjtött adókból.

A legtöbb alternatív megoldás (négy) abban a fejezetben található, amely Vajdaság AT jogait és kötelezettségeit fogalmazza meg, ami kétféle módon a tartományi képviselőház által létesített bizottság tagjainak azon álláspontját tükrözi, hogy erről a kérdéssről a tartomány politikai tényezőinek kell nyilatkozniuk. Az egyik változat szerint Vajdaság AT „elfogadja és módosítja saját alaptörvényét, szavatolja az emberi és állampolgári alkotmányos szabadságjogok megvalósításí módjait, a szerb nép és a nemzeti közösségek egyenjogúságát, ellátja védelmüket, rendelkezik Szerbia és Jugoszlávia állampolgárai hivatalos nyilvántartásáról”. Vannak olyan változatok is, amelyek sokkal átfogóbban szabályozzák a tartomány hatáskörét, és a fentiekben túl Vajdaságra bízzák a sikeres gazdasági és társadalmi fejlődés feltételeinek a megteremtését is, megfelelő tervek és programok elkészítése révén, és önálló intézkedési jogokról tartanak célszerűnek több mint negyven tevékenységi területen, amelyek név szerint fel vannak sorolva. Ezek köjébiztosítás, (az egyik változat szerint) a bíróságok megszerzése, a helyi rendőrség szervezeti felépítése és működtetése, a nemzetek közötti kapcsolatok Tanácsának a létrehozása (van olyan változat, amelyben ez nem szerepel), az adóhatóság megszervezése és működtetése, a kultúra, elsősorban a nemzeti közösségek kulturális örökségének a védelme, az archívumok, a könyvtárak, a múzeumok, a tudományos kutatómunka területe, a mezőgazdasági földterületek kihasználása, a vízgazdaság, az erdőgazdaság, a vadászat, a halászat, az idegenforgalom, a kisipar és a kisvállalatok, a szövetkezetek, az árumintavásárok, a gazdasági kamarák, alapok és közvállalatok létesítése, az ásványi kincsek kihasználása, a humanitárius intézmények, az egészségvédelem és a nyugdíjbiztosítás, az állami kerettörvény rendelkezéseivel összhangban, a szociális és családvédelem, a sport, az utak és a szállítás, a tájékoztatás stb.

A Vajdaság AT-n belüli törvényhozó hatalom hordozója a vajdasági képviselőház, hatáskörébe tartozik a tartomány alaptörvényének a meghozatala, a szerb köztársasági alkotmány módosításának a jóváhagyása (vagy: csupán véleményezése), jóváhagyása nélkül Vajdaság AT területe nem módosítható (ehhez kétharmados képviselőházi többség kell), területfejlesztési tervet készít, közintézményeket és -vállalatokat hoz létre, bíróságokat létesít és szüntet meg.

A képviselőházat két tanács alkotja: a Polgárok Tanácsa 94 és a Nemzeti Közfösségek Tanácsa 32 (esetleg 24) képviselővel. Az utóbbi javasolt összetétele: 10 (7) szerb, 6 (5) magyar, 4 (3) szlovák, 4 (3) horvát, valamint két-két román, roma és ruszin képviselő és még kettő azokból a nemzeti közösségek, amelyekről a törvény külön rendelkezik. A Nemzeti Közfösségek Tanácsa javaslatokat tehet a Polgárok Tanácsának, önállóan dönthet azokról a törvényekről és egyéb szabályzatokról, amelyek a nemzeti közösségek számára jelentős kérdéseket érintenek, megállapítja azoknak az előírásoknak az alkotmányosságát és törvényességét, amelyek a nemzeti közösségek jogait szabályozzák. A végrehajtó hatalmat Vajdaság AT kormánya gyakorolja. A tartomány elnökét, aki

elnökösködése alatt nem lehet tagja politikai pártnak, a tartományi képviselőház választja, négy évre.

Az igazságszolgáltatásról szóló fejezet szintén alternatívákra épül. Van olyan változat is, amely szerint ez a fejezet felesleges, de olyan is, amely fellebbviteli és legfelsőbb bíróság létesítését is előíranyozza Vajdaság számára.

„Ésszerű decentralizáció”

A vajdasági alkotmánytervezetet, pontosabban a legfontosabb kérdésekben alternatív változatokat javasoló előtervezetet érdemes összehasonlítani az *Új szerb szerb alkotmány alapítételei* című dokumentummal, hogy megérthessük azokat a különbségeket, amelyek a Milosevics utáni, demokratikusnak tekinthető szerb politikai szereplők között a decentralizáció értelmezésében jelen vannak. Az „alaptételek” mögött Vojislav Kostunica Szerbiai Demokrata Pártja áll, amely gyakran hangsúlyozza Szerbia decentralizációja és regionalizációja iránti elkötelezettségét, de szigorúan kerüli, hogy Vajdaság autonómiáját bármilyen formában is külön megemlítsé. A dokumentum szerzői szerint Szerbia új alkotmányának lehetővé kell tennie „az államigazgatás ésszerű decentralizációját”, és éppen ezért a hangsúlyt a regionális autonómira és a fejlett helyi önkormányzatra helyezik, „amely az egyetlen demokratikus válasz a hatalomnak a Milosevics-korszakból örökölt, jelenlegi területi szervezetszervezésére Szerbiában”.

Az SZDP által javasolt új szerbiai alkotmány értelmében, amelyet a párt véleménye szerint Alkotmányozó Nemzetgyűlésen kellene elfogadni, a Szerb Köztársaság területe hat régióból állna, azzal a kikötéssel, hogy a hatodik régió, pristinai székhellyel, Koszovó és Metóhija lenne, „státuszának végső rendezése után”. A többi öt régió székhelye: Belgrád, Krágujevác, Nis, Újvidék és Ucsice lenne. A régiók elnevezését az illetékes regionális közfgyűlések állapítanak meg, így ez a dokumentum seholsem említi a Vajdaság elnevezését. Az alkotmány magában foglalná a régiók létrehozásának a feltételeit is (de kizárólag az alkotmánymódosítási eljárás részeként), továbbá megállapítaná a régiók mint autonóm területi közösségek hatáskörét. A helyi önkormányzat egységei a községek és a városok.

A régióknak státútumuk lenne, amely a szerb képviselőház hozzájárulásával készülné, a szerb kormány pedig megkapná a jogot, hogy a szerb köztársasági alkotmány megsértése esetén javasolja az alkotmánybírószágnak a regionális szervek feloszlását. Az egykamarás, regionális parlamentek törvényhozói tevékenységét folytatnának saját hatáskörükben, a végrehajtó szerv a regionális kormány lenne, amelynek elnöke, lenne a kapcsolat a regionális autonómia és az államhatalom között”. A régiók hatalmi struktúráját köztársasági törvény fogalmazná meg, pontosan megállapítva, „milyen hatalmi szervei lehetnek, illetve nem lehetnek a régióknak”. Az SZDP javaslata szerint a régiók pénzügyi autonómiával rendelkeznének, jövedelmük a regionális adókból és illetekekből, valamint a köztársaság jövedelméből való részesedésből állna össze. Szembeötlő, hogy a regionális autonómia rendelkezik törvényhozási és végrehajtó hatalommal, de bírói hatalommal már nem. A régiók együttműködhetnek „idegen országok megfelelő területi közösségeivel”. Fontos pont, hogy a régiók közvetlenül részt vennének a központi hatalom gyakorlásában, az egész Szerbiára vonatkozó döntések meghozatalában, mert 10-25 képviselőt választának a Régiók Tanácsába. A szerb képviselőház ugyanis két tanácsból állna, a Polgárok Tanácsából (150 képviselő) és a Régiók Tanácsából (100 képviselő). A javaslat azt is tartalmazza, hogy „a kisebbségi képviselőket mindkét tanácsba pozitív diszkrimináció elvének alkalmazásával választanak”.

A Régiók Tanácsának vétőjoga lenne a Polgárok Tanácsában azokban a kérdésekben, amelyek az alkotmány szerint a régiók közvetlen érdekszférájába tartoznak. A központi hatalom ellenőrizné a régiók munkáját, de lennének eszközök a regionális autonómia jogvédelmére is, elsősorban különleges alkotmányos panasz formájában. Így például a Kostunica-féle SZDP által kidolgozott alkotmányos alapelvek szerint a régiók eljárást indíthatnának a köztársasági szintű, általános érvényű határozatok alkotmányosságának és törvényességének megállapítására. A régió és a köztársaság közötti hatásköri vita esetén az alkotmánybírószág döntése az irányadó.

Az SZDP dokumentuma leszögezi, hogy a Szerb Köztársaság „köteles biztosítani a nemzeti és etnikai közösségek egyenjogúságát, és elősegíteni azok fejlődését”, hangsúlyozva, hogy a nemzeti és etnikai kisebbségek jogvédelméhez hozzátartozik a pozitív diszkrimináció elvének alkalmazása is. A hivatalos nyelv a szerb és az írás a cirill betűs írás, de a nemzeti kisebbségeknek szavatolnák a jogot, hogy hivatalosan is használhassák saját nyelvüket. Az alkotmány külön fejezetben szavatolná az emberi és a kisebbségi jogok védelmét szolgáló *ombudsman* intézménynek létrehozatalát.

„A harmadik út”

Fontos még megemlíteni, hogy a Szerbia decentralizációjára és regionalizációjára vonatkozó elképzelések megfogalmazásában, a politikai pártokon és a vajdasági parlament említett alkotmányelőkészítő bizottságán kívül, jelentős szerepet játszanak a civil szférát képviselő független szakértők és civil szervezetek javaslatai is, amelyek a civil szférából, független szakértőktől és egyes civil szervezetektől érkeznek. A belgrádi Emberjogi Központ mellett megalkult hattagú független szakértői csoport egy évvel ezelőtt komoly figyelmet keltő új szerb alkotmánytervezetet dolgozott ki. A részletesen kidolgozott javaslat készítőinek az volt a fő üzenete, hogy szakítani kívánnak a többségi nemzet etnonacionalista államának az elvével, amelyben „a kisebbségeknek minden joguk megvan”, s egy olyan Szerbiáért szállnak síkra, amely „a területén élő minden polgár és nép multikulturális, demokratikus állam”, ami egyben azt is jelenti, hogy a nemzeti kisebbségek közvetlen al-

Folytatás a 12. oldalon

Folytatás a 11. oldalról

kotmányos védelem alatt állnak, és hogy a kisebbségi csoportoknak különjogokat biztosítsanak. A tervezet másik fontos üzenete Szerbia magasfokú decentralizációval párosított regionalizálására vonatkozott, „abból a meggyőződésből kiindulva, hogy a hatalom különböző szintjei közötti egyensúly a demokratikus átalakulás *conditio sine qua non*ja”.

A javaslat szerint Szerbia egész területe községekre, körzetekre, kerületekre és autonóm tartományokra bomlana, de a meglévő tartományok autonómiája érintetlen maradna. Két alternatív megoldást is felkínál: az egyik szerint az alkotmány minden tartományt felsorolna, és határait (kivéve Vajdaságot, valamint Koszovót és Metóhiját) törvényben rögzítenék; a másik szerint Vajdaság megtartaná eddigi elnevezését és határait, míg a többi tartomány esetében ezt alkotmánytörvénybe foglalnák. A saját alkotmányos alapokmánnyal rendelkező autonóm tartományok törvényhozási hatásköre többek között a területfejlesztésre, a gazdaságra, a szociális védelemre, a közkutatásra és a kultúrára terjedne ki. A javaslat szerzői egyedül abban nem tudtak egyhangúlag dönteni, hogy a tartományoknak legyen-e autonóm igazságszolgáltatásuk.

Miközben a vajdaságiak a regionális autonómiára vonatkozó és egymásnak gyakran ellentmondó belgrádi elképzelések többségét jó adag szkeptícizmussal szemlélik, a fenti javaslatot még a vajdasági autonomisták is jó kiindulópontnak tekintik, amely elvezethet egy elfogadható kompromisszumhoz. A vajdasági autonómia hívei elsősorban azt tartják e dokumentumban figyelemre méltónak, hogy „belgrádi szájból először hangzott el, hogy a tartományoknak joguk van saját alkotmányos alapokmányhoz”.

Vajdasági közvélemény nagy érdeklődéssel várja, hogy a független, tekintélyes szakemberek Forum Iuris nevű civil szervezetbe tömörült csoportja befejezze az eddig elkészült szerb alkotmányos alapelvek, alkotmánytervezetek és előtervezetek kiértékelését. Ez a szakértői csoport azt kívánja elősegíteni, hogy azokban a kérdésekben is sikerüljön kompromisszumra jutni, amelyekben eddig a leginkább megoszlottak a vélemények. Ezek közé a fontos és lezáratlan kérdések közé tartozik a tartományi autonómia alkotmányos státusának, vagyis a külön tartományi alkotmányoknak a kérdése, a hatáskörök pontos meghatározása (például a tartományi szintű bíróságok, az igazságszolgáltatás vonatkozásában), végül pedig, de távolról sem utolsósorban: Vajdaság különleges (aszimmetrikus) státusának a kérdése egy jövődöbeli regionalizált Szerbiában.

SZERENCSES ZSUSZANNA 1953-ban született Újvidéken, a Vajdaságban. Újságíró, leginkább szerb nyelven közlő politikai írókat a Naša Borba és a Vojvodina napilapban, a Neza Visni, a Vreme és a Reporter hetilapban; a Szabad Európa Rádió újvidéki tudósítója.

Az Egyesült Nemzetek Ideiglenes Koszovói Igazgatási Missziója

Az ideiglenes önkormányzat alkotmányos kerete

Első rész

Alapvető rendelkezések

1.1. Koszovó ideiglenes nemzetközi igazgatás alatt álló entitás, amely – népevel együtt – egyedülálló történelmi, jogi, kulturális és nyelvi sajátosságokkal bír.

1.2. Koszovó osztatlan terület, ahol *Az ideiglenes önkormányzat alkotmányos kerete* (a továbbiakban: Alkotmányos keret) értelmében létrehozott Ideiglenes Önkormányzati Intézmények gyakorolják a hatáskörüket.

1.3. Koszovó helyi törvényhatóságokból áll, amelyek a helyi önkormányzat alapvető területi egységei, s hatáskörükről az Egyesült Nemzetek Ideiglenes Koszovói Igazgatási Missziójának (UNMIK) a koszovói helyi önkormányzatokra és városi törvényhatóságokra vonatkozó érvényes jogszabályai rendelkeznek.

1.4. Koszovó demokratikus kormányzását törvényhozó, végrehajtó és bírói testületek, valamint intézmények biztosítják a jelen Alkotmányos keret és az Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanácsa 1999/1244. határozatának megfelelően.

1.5. Az Ideiglenes Önkormányzati Intézmények a következők:

- a Kögyűlés;
- Koszovó elnöke;
- a Kormány;
- a Bíróságok; illetve

e) a jelen Alkotmányos keretben meghatározott más testületek és intézmények.

1.6. Az Ideiglenes Önkormányzati Intézmények székhelye Pristina.

1.7. Az Ideiglenes Önkormányzati Intézmények csak olyan szimbólumokat használhatnak, amelyekről rendelkezik vagy rendelkezhet az UNMIK jogszabályok rendszere. (...)

Harmadik rész

Emberi jogok

3.1. Minden koszovói személy mindenfajta megkülönböztetés nélkül és teljes egyenlőségben élvezzi emberi jogait, illetve alapvető szabadságjogait. (...)

Negyedik rész

A Községek és tagjaik jogai

Általános rendelkezések

4.1. Az ugyanahhoz az etnikai, vallási vagy nyelvi csoporthoz tartozó lakosok közösségei (a továbbiakban: Községek) etnikai, kulturális, vallási és nyelvi identitásuk megőrzése, védelme meg kifejezése érdekében az ebben a részben rögzített jogokat élvezik.

4.2. Egyetlen személy sem kötelezhető annak kinyilvánítására, hogy melyik Községhez tartozik, illetve arra, hogy egy Községhez tartozónak vallja magát. A valamely Községhez való tartozás kinyilvánítására vagy ki nem nyilvánítására vonatkozó jog gyakorlásából egyetlen személynek sem származhat semmilyen hátránya.

4.3. Az Ideiglenes Önkormányzati Intézmények politikáját meg gyakorlatát a Községek együttélésének elősegítése és megbékélésének előmozdítása iránti, valamint annak az igénynek kell vezérelnie, hogy megfelelő körülményeket teremtsenek, amelyek lehetővé teszik a Községek számára identitásuk megőrzését, védelmét és fejlesztését. Ugyanakkor az intézményeknek megkülönböztetés nélkül támogatniuk kell minden koszovói Község közkulturális örökségének a megőrzését is.

A Községek és tagjaik jogai

4.4. A Községeknek és tagjaiknak joguk van:

(a) nyelvük és ábécéjük szabad használatához, beleértve a bírói, valamint a kormányzati szervekkel és más koszovói köztisztviselőkkel való kapcsolatukat is;

(b) az anyanyelven történő oktatáshoz;

(c) hozzáférni az anyanyelven közzétett információhoz;

(d) az esélyegyenlőséghez minden szinten a köztisztviselőkben való foglalkoztatás, illetve a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés terén;

(e) akadálytalanul érintkezni egymással és saját Községük tagjaival Koszovóban, illetve Koszovón kívül;

(f) a hatályos törvényeknek megfelelően használni Községük szimbólumait;

(g) egyesületeket alapítani Községük érdekeinek érvényesítése céljából;

(h) akadálytalan kapcsolatokat fenntartani a helyi, a regionális és a nemzetközi civil szervekkel, és részt venni azok tevékenységében az illető szervezetek szabályzatainak megfelelően;

(i) információkat szolgáltatni saját Községük nyelvén és ábécéje használatával, beleértve a saját tömegtájékoztatói eszközeik létrehozását és működtetését;

(j) gondoskodni az oktatásról és oktatási intézményeket létesíteni, különösképpen az anyanyelven meg a Község ábécéje használatával történő oktatás, illetve a Község kultúrájának és történelmének tanítása tekintetében, mely célból pénzügyi támogatás utalható ki akár közpénzekből is az érvényes jogszabályoknak megfelelően és azzal a feltétellel, hogy a tantervek az érvényes jogszabályok betartásával készüljenek, s a Községek közötti tolerancia szellemét, illetve az emberi jogok és az összes Község kulturális hagyományai iránti tiszteletet tükrözzék;

(k) előmozdítani a Községi hagyományok tisztelését;

(l) megóvni a Község számára vallási, történelmi vagy kulturális jelentőséggel bíró helyeket, az illetékes közhatalóságokkal együttműködve;

(m) megkülönböztetés nélkül részesülni közegészségügyi szolgáltatásokban és szociális védelemben, illetve ilyen szolgáltatásokat megvédelmet biztosítani az érvényben levő standardoknak megfelelően;

(n) vallási intézményeket működtetni;

(o) a közszolgálati hangosképes médiához való szavatolt hozzáféréshöz, az ilyen intézményekben való szavatolt képviselthez, továbbá a közösségi nyelven történő szavatolt műsorszóráshoz;

(p) tevékenységeiket a tagjaiktól beszedett önkéntes hozzájárulásokból, a Koszovón kívüli szervezetektől származó önkéntes pénzádományokból, illetve az Ideiglenes Önkormányzati Intézményektől vagy a helyi közhatalóságoktól származó pénzügyi támogatásokból finanszírozni azzal a feltétellel, hogy ez a finanszírozás teljes mértékben átvilágítható módon valósuljon meg.

A Községek és tagjaik jogainak védelme

4.5. Az Ideiglenes Önkormányzati Intézményeknek biztosítaniuk kell, hogy minden Község és tagjaik szabadon gyakorolhassák a fentbbi jogokat. Az ideiglenes intézmények továbbá biztosítják a Községek méltányos képviseletét a köztisztviselőkben történő alkalmazások terén is, minden szinten.

4.6. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1999/1244. határozatában megszabott, az emberi jogok védelmezésére és a békeerosztó tevékenységek támogatására vonatkozó közvetlen kötelezettségei értelmében a Főtitkár Különleges megbízottja megőrzi ama hatáskörét, hogy szükség esetén beavatkozzék az önkormányzat gyakorlásába a Községek és tagjaik jogainak védelme céljából.

Ötödik rész

Az Ideiglenes Önkormányzati Intézmények hatásköre

5.1. Az Ideiglenes Önkormányzati Intézmények hatásköre a következő területekre terjed ki:

(a) gazdaság- és pénzügypolitika;

(b) adóügyi és költségvetési kérdések;

(c) közigazgatási és vámügyi ügyviteli tevékenységek;

(d) bel- és külkereskedelem, ipar és beruházások;

(e) oktatás, tudomány és technológia;

(f) ifjúság és sport;

(g) művelődés;

(h) egészségügy;

(i) környezetvédelem;

(j) munkaügy és szociális védelem;

(k) család, társadalmi nem és kiskorúak;

(l) szállítás, posta, távközlés és információtechnológia;

(m) közigazgatási szolgáltatások;

(n) mezőgazdaság, erdőgazdálkodás és vidékfejlesztés;

(o) statisztika; (...)

5.4. Az Ideiglenes Önkormányzati Intézmények a tömegtájékoztató vonatkozásában az alábbiakért felelnek:

(a) törvények és végrehajtási mechanizmusok kidolgozása az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 19. és 29. cikkelyében, valamint az Európai Emberjogi Egyezményben és ennek Kiegészítő Jegyzőkönyveiben foglalt, az emberi jogokra és a szólás szabadságra vonatkozó nemzetközi szabványoknak megfelelően, annak elkerülésére, hogy gyalázkodó és gyűlöletstító beszéd terjedjen a koszovói tömegtájékoztatói rendszerekben;

(b) a hangosképes média szabályozása az említett nemzetközi törvényes korlátozásoknak és a legsikeresebb európai gyakorlatnak megfelelően független médiabizottság által, amelynek tagjait az Ideiglenes Önkormányzati Intézmények nevezik ki a koszovói civil szervek és nem politikai szervezetek jelöltjei közül figyelembe véve azt a követelményt, hogy a bizottságban mindkét nem képviselőinek jelen kell lenniük, valamint azt, hogy a bizottság összetételének tükröznie kell a koszovói társadalom etnikai és regionális sokszínűségét;

(c) a közszolgálati adók szerkesztői függetlenségének a szavatolása az adók vezetőtanácsai függetlenségének a megőrzése útján; a vezetőtanács tagjait az Ideiglenes Önkormányzati Intézmények nevezik ki a koszovói civil szervek és nem politikai szervezetek jelöltjei közül figyelembe véve azt a követelményt, hogy a bizottságban mindkét nem képviselőinek jelen kell lenniük, valamint azt, hogy a bizottság összetételének tükröznie kell a koszovói társadalom etnikai és regionális sokszínűségét;

(d) egy vagy több köztájékoztatói iroda létesítése azzal a céllal, hogy megismertesse az intézmények tanácskozásainak tartalmát, illetve határozatait a nemzetközi és a helyi médiával. (...)

Kilencedik rész

Az Ideiglenes Önkormányzati Intézmények:

1. fejezet: A Kögyűlés

9.1.1. A Kögyűlés a legmagasabb szintű képviseleti és törvényhozó, ideiglenes önkormányzati intézmény Koszovóban.

A Kögyűlés összetétele

9.1.2. A Kögyűlés 120 tagból áll, akiket titkos szavazással választanak meg.

A Kögyűlés megválasztása

9.1.3. A Kögyűlés megválasztása céljából Koszovó egyetlen, többmandátumos választókerületnek minősül.

(a) A 120 mandátuma közül száz (100) a különböző pártok, koalíciók, polgári kezdeményezések és független jelöltek között oszlik meg, a kögyűlési választáson megszerzett érvényes szavazatok arányában.

(b) A 120 mandátum közül húsz (20) a koszovói nem albán Községek kiegészítő képviselete érdekében tartatik fenn, az alábbiak szerint:

(i) Tíz (10) mandátum azok között a pártok, koalíciók, polgári kezdeményezések és független jelöltek között oszlik meg, akik a koszovói Szerb Község képviselőinek vallották magukat. Ezek a mandátumok a különböző pártok, koalíciók, polgári kezdeményezések és független jelöltek között a kögyűlési választáson megszerzett érvényes szavazatok arányában oszlik meg.

(ii) Tíz (10) mandátum más Községek között oszlik meg a következőképpen: négy (4) a Roma, az Ashkali és a Cigány Községnek jut, három (3) a Bosnyák Községnek, kettő (2) a Török Községnek és egy (1) a Goráni Községnek. A fenti Községek vagy közösségcsoportok mandátumai a kögyűlési választáson megszerzett érvényes szavazatok arányában azon különböző pártok, koalíciók, polgári kezdeményezések és független jelöltek között oszlanak meg, akik az illető Községek képviselőinek vallották magukat. (...)

A Kögyűlés Elnöksége

9.1.7. A Kögyűlés Elnöksége héttagú, a tagokat pedig a Kögyűlés tagjai közül a következőképpen választják ki:

(a) Két tagot a kögyűlési választásokon a legnagyobb szavazatszámot elért párt vagy koalíció nevez ki;

(b) Két tagot a kögyűlési választásokon a második legnagyobb szavazatszámot elért párt vagy koalíció nevez ki;

(c) Két tagot a kögyűlési választásokon a harmadik legnagyobb szavazatszámot elért párt vagy koalíció nevez ki;

(d) Egy tag azok közül neveztetik ki, akik magukat a koszovói Szerb Község képviselőinek valló pártok tagjai;

(e) Egy tag azok közül neveztetik ki, akik magukat a koszovói nem albán, illetve nem szerb Községek képviselőinek valló pártok tagjai. Ez utóbbi tag kinevezési eljárásáról a Kögyűlés azon tagjai határoznak, akik a szóban forgó Községekhez tartoznak.

9.1.8. A Kögyűlés ezeket a kinevezéseket formális szavazással erősíti meg.

A Kögyűlés Elnöke

9.1.9. A Kögyűlés elnöki tisztségét az Elnökség azon tagjainak egyike tölti be, akik a kögyűlési választásokon a legnagyobb szavazatszámot elért pártot vagy koalíciót képviselik.

A Kögyülés bizottságai

9.1.10. A törvénytervezetek felülvizsgálata és a szükség szerinti javaslatok megtétele érdekében a Kögyülés állandó meg különleges bizottságokat nevez ki.

Állandó bizottságok

Költségvetési Bizottság

9.1.11. A költségvetési Bizottság 12 tagból áll, akiket a Kögyülésben képviselt pártok és koalíciók tagjai közül az arányosság elve alapján választanak ki. A Bizottság költségvetési és pénzügyi kérdésekben általános illetékséggel bír. Ugyanakkor felelőssége biztosítani, hogy minden költségvetési vonatkozású törvénytervezethez pénzügyi elemzés is mellékeltségék.

Közösségi Jogi- és Érdekvédelmi Bizottság

9.1.12. A Kögyüléségi Jogi- és Érdekvédelmi Bizottságban a Kögyülésben képviselt koszovói Kögyössegek két-két taggal vesznek részt. Az egyetlen kögyületi képviselő által reprezentált Kögyössegeket a Bizottságban az illető személy fogja képviselni.

9.1.13. Valamely törvénytervezetet a Kögyülés Elnöksége bármely tagjának a kérésére be kell terjesztetni a Kögyössegi Jogi- és Érdekvédelmi Bizottsághoz. A Bizottság tagjainak többségi szavazata dönti el, hogy mellékelnek-e javaslatokat a szóban forgó törvénytervezethez az alább rögzített határidő betartása mellett.

9.1.14. Ha a Kögyössegi Jogi- és Érdekvédelmi Bizottság a javaslatlétel mellett dönt, a törvénytervezet kézbesítésétől számított két héten belül meg kell fogalmaznia javaslatait annak érdekében, hogy biztosítsa a kögyössegi jogok és érdekek adekvát figyelembevételét, majd be kell terjesztene ezeket a javaslatokat az illetékes funkcionális bizottsághoz vagy – esetenként – a Kögyüléshez.

9.1.15. A Bizottság saját kezdeményezéséből is javasolhat olyan törvényeket és a Kögyülés hatáskörébe tartozó más intézkedéseket, amelyeket megfelelőnek tart a Kögyössegek gondjainak orvoslására.

9.1.16. Mindegyik bizottsági tagnak joga van írott véleményt csatolni a Bizottsághoz benyújtott vagy a Bizottság által tekintetbe vett bármely törvénytervezethez.

9.1.17. A Kögyülés Elnöksége, a Kögyülésnek valamely állandó vagy különleges bizottsága, illetve egy tíz vagy több tagból álló csoportja valamely kérdésben konzultatív vélemény kikérése érdekében a Bizottsághoz fordulhat.

Különleges bizottságok

9.1.18. A Kögyülés hatáskörének ellátása céljából olyan különleges bizottságokat létesíthet, amelyeket szükségesnek és megfelelőnek tart.

9.1.19. A különleges bizottságok tagjainak számát a Kögyülés határozza meg. A funkcionális bizottságok tagságának tükröznie kell a Kögyülés tagságának sokszínűségét.

9.1.20. Ha a Kögyülésben képviselt pártok vagy koalíciók valamelyike nem szerzett mandátumot valamely különleges bizottságban, joga van meghívó státtussal egy kögyületi tagot küldeni az illető különleges bizottság minden ülésére.

A bizottságok elnökei és alelnökei

9.1.21. A kögyületi bizottságok elnöki tisztségeit az arányosság elve alapján kell betölteniük a Kögyülésben képviselt pártok és koalíciók tagjainak.

9.1.22. A bizottságok két alelnököt választanak azon tagok közül, akik nem tartoznak az elnök képviselte párthoz vagy koalícióhoz. Legalább egyik alelnöknek nem szabad ahhoz a Kögyösseghez tartoznia, amelynek tagja az elnök. (...)

A Kögyülés hatásköre

9.1.26. A Kögyülés hatáskörébe tartozik:

- (a) törvények és határozatok elfogadása az Ideiglenes Önkormányzati Intézményeknek az 5. részben rögzített illetékességi körében;
- (b) a Kögyülés Elnökségének megerősítése;
- (c) Koszovó elnökének megválasztása;
- (d) a miniszterelnök-jelölt s vele együtt az általa javasolt kormány miniszterei listájának a megszavazása, illetve elutasítása;
- (e) döntéshozatal más, a jelen Alkotmányos keretben szabályozott kinevezések tekintetében;
- (f) a hatáskörébe tartozó nemzetközi egyezményekre vonatkozó javaslatok felülvizsgálata és elfogadása;
- (g) döntéshozatal a Kormánnyal szembeni bizalmatlansági indítványokattal illetően;
- (h) a Kormányt törvénytervezetek elkészítésére utasítani; (...)

Döntéshozatali eljárások

9.1.32. A Kögyülés tagjai többségének jelenlétében határozatképes. Ha legalább a tagok egyharmada jelen van, kezdeményezheti és le is folytat-hatja eljárásait – azzal a feltétellel, hogy döntéshozatal esetén teljesüljön a határozatképeségi követelmény.

9.1.33. Azokban az esetekben, amelyekben a jelen okmány tételesen nem tartalmaz ellenkező rendelkezéseket, a Kögyülés a jelen lévő és a szavazásban részt vevő kögyületi tagok többségi szavazatával hozza döntéseit.

A törvényhozási eljárás

9.1.34. A törvénytervezeteket első olvasatra a Kormány vagy a Kögyülés egy vagy több tagja terjeszti a Kögyülés elé.

9.1.35. Az illetékes állandó és különleges bizottságok felülvizsgálják a törvénytervezetet, s szükség esetén módosításokat javasolnak.

9.1.36. Második olvasatban a Kögyülés a törvénytervezetet a bizottság(ok), a Kormány, illetve a Kögyülés tagjai vagy tagjainak csoportjai által benyújtott módosítóindítványokkal együtt veszi figyelembe.

9.1.37. Ezután a Kögyülés szavaz a módosítóindítványokról, majd a törvénytervezet egészéről. A törvénytervezet akkor tekinthető elfogadottnak, ha megkapja a jelen lévő és a szavazásban részt vevő kögyületi tagok többségének szavazatát.

9.1.38. A Kögyülés dönthet arról, hogy valamely törvénytervezetet, amely a második olvasatban elégtelen számú szavazatot kapott, harmadik olvasatban is előterjeszt az esetleges további jóváhagyott módosítóindítványokkal együtt. A törvénytervezet akkor tekinthető elfogadottnak, ha megkapja a jelen lévő és a szavazásban részt vevő kögyületi tagok többségének szavazatát.

9.1.39. Valamely törvénynek a Kögyülés általi, a 9.1.37. és 9.1.38. cikkeiben megszabottak szerint történő elfogadását követő 48 órán belül a Kögyülés bármely tagja – további öt tag támogatásával – óvást nyújthat be az Elnökséghez azzal az indoklással, hogy a törvény vagy annak bizonyos rendelkezései sértik az általa képviselt Kögyösseg létfontosságú érdekeit. Az óvásnak tartalmaznia kell az állítólagos érdeksértés részletes leírását. Óvási alapot a következő tények képeznek: a törvény vagy annak bizonyos rendelkezései hátrányos megkülönböztetést jelentenek a kérdéses Kögyösseg szempontjából; csorbítják a szóban forgó Kögyössegnek vagy tagjainak a 3. és 4. részekben rögzített jogait; illetve súlyosan akadályozzák a Kögyösseget etnikai, kulturális, vallási vagy nyelvi önazonosságának megőrzésében, védelmében vagy kifejezésében.

9.1.40. Ilyen esetekben az Elnökség felkéri a törvényt, illetve a rendelkezések támogatóit, hogy három napon belül részletes indoklást nyújtsanak be válaszul. Ugyanakkor az elnökség felkéri mindkét felet, hogy jelöljenek ki egy-egy képviselőt a 9.1.41. cikkben előírt bizottságban való részvételre. A válasz kézbesítésétől számított öt napon belül az Elnökségnek meg kell próbálnia egy konszenzusteremtő javaslat előterjesztésével.

9.1.41. Amennyiben az Elnökségnek nem sikerül benyújtania öt napon belül a konszenzusteremtő javaslatot, az ügyet automatikusan átveszi egyháromtagú különleges Bizottság, amely a két fél képviselőjéből és az ENSZ Főtitkár Különleges Megbízottja által kijelölt elnökből áll. A Bizottságnak öt napon belül döntenie kell az óvás elutasítását, a kérdéses törvény vagy rendelkezések elutasítását, avagy a törvény módosított formában történő elfogadását javasolva a Kögyülésnek, mely utóbbi esetben maga a Bizottság tesz módosítóindítványokat. A Bizottság döntéseit tagjai többségi szavazatával hozza.

9.1.42. A Kögyülés dönt arról, hogy elfogadja az Elnökség konszenzusteremtő javaslatát – amennyiben ez utóbbi tett ilyen javaslatot – vagy pedig a Bizottság ajánlását. Az eljárás szakaszában kizárólag a 9.1.40. és a 9.1.41. cikk szerint lehet módosítóindítványokat benyújtani. Ha a Kögyülés elutasítja az Elnökség konszenzusteremtő javaslatát vagy a Bizottság ajánlását, vagy ha elfogadja a konszenzusteremtő javaslatot, esetleg az óvás elutasítására tett javaslatot, a törvénynek a Kögyülés által elfogadott változata marad érvényben.

9.1.43. Ha nem nyújtanak be semmilyen óvást a 9.1.39. cikkben megszabott 48 órás határidőn belül, illetve a 9.1.42. cikk szerinti jóváhagyást követően, a törvény elfogadottnak tekintendő.

9.1.44. Az Elnök aláír minden, a Kögyülés által elfogadott törvényt, és kihirdetés végett továbbítja ezeket az ENSZ Főtitkár Különleges Megbízottjának.

9.1.45. Ellentétes rendelkezések hiányában a törvények az ENSZ Főtitkár Különleges Megbízottja általi kihirdetésük napján lépnek hatályba. (...)

A Kögyülés hivatalos nyelvei

9.1.49. A Kögyülés és bizottságainak ülései két – albán és szerb – nyelven folynak. A Kögyülés összes hivatalos okmányát szintén két nyelven (albán és szerb) kell kiállítani. A Kögyülésnek törekednie kell arra, hogy a valamely Kögyössegre vonatkozó hivatalos dokumentumokat az illető Kögyösseg nyelvén is hozzáférhetővé tegye.

9.1.50. A koszovói nem albán vagy nem szerb Kögyösseghez tartozó kögyületi tagoknak joguk van anyanyelvükön szólni a Kögyüléshez vagy annak bizottságaihoz, illetve joguk van a Kögyülésnek figyelembevétel végett benyújtott dokumentumokat anyanyelvükön megfogalmazni. Ilyen esetekben a Kögyülés többi tagja számára biztosítani kell az albán és a szerb nyelvű tolmácsolást, illetve fordítást.

9.1.51. Minden kihirdetett törvényt albán, angol, bosnyák, szerb és török nyelven is közzé kell tenni. (...)

3. fejezet: A kormány

A Kormány hatásköre

9.3.1. A Kormány gyakorolja a végrehajtó hatalmat, és az Ideiglenes Önkormányzati Intézményeknek a jelen Alkotmányos keretben rögzített hatáskörében alkalmazza a Kögyülés hozta törvényeket, illetve más törvényeket.

9.3.2. A Kormány saját kezdeményezéséből törvénytervezeteket nyújthat be a Kögyülésnek, illetve köteles ezt megtenni a Kögyülés kérésére.

Minisztériumok és végrehajtó szervek

9.3.3. A Kormány illetékességi körébe tartozó feladatok végrehajtása érdekében szükség szerint minisztériumokat és más végrehajtó szerveket kell létesíteni.

A Kormány összetétele

9.3.4. A Kormány tagjai a miniszterelnök és a miniszterek.

9.3.5. Legalább két miniszternek mindenkor a Kögyülésben többségi képvisellel rendelkezőtől eltérő Kögyössegből kell származnia.

(a) Ezen miniszterek közül legalább egyiknek a koszovói Szerb Kögyösseg tagjának kell lennie, a másíknak pedig egy másik Kögyösseg tagjának.

(b) Abban az esetben, ha a miniszterek száma meghaladja a tizenkettőt, egy harmadik miniszternek egy nem többségi Kögyösseg tagjának kell lennie.

(c) Ezek a miniszterek meg hatáskörüik a nem többségi Kögyösseget képviselő pártokkal, koalíciókkal vagy csoportokkal folytatott egyeztetéseket követően jelölhetők ki.

9.3.6. A miniszterelnök és a miniszterek lehetnek kögyületi tagok vagy a Kögyülésen kívüli, megfelelő képesítéssel rendelkező személyek. Azon miniszterek kinevezéséhez, akik nem a Kögyülésben többségi képvisellel rendelkező Kögyösseg tagjai, s továbbá nem is kögyületi tagok, az érintett Kögyösseg kögyületi képviselőinek formális jóváhagyása szükséges.

A miniszterek külső tevékenysége

9.3.7. Mandátumuk idején a miniszterelnök és a miniszterek nem tölthetnekbe más közhivatalt, nem vállalhatnak más teljes munkaidejű állást, s nem is folytathatnak semmilyen, a hivatalukkal összeférhetetlen részdíós tevékenységet.

A miniszterelnök és a miniszterek megválasztása

9.3.8. A kögyületi választásokat követően vagy a miniszterelnök felmondása, illetve hivatalának más okból bekövetkező megüresedése esetén Koszovó elnöke miniszterelnök-jelöltet javasol a pártokkal, koalíciókkal vagy a Kögyülésben képviselt csoportokkal folytatott tárgyalásokat követően. A miniszterelnök-jelölt a Kögyülés elé terjeszti a miniszterekre vonatkozó javaslatlistáját. A miniszterelnököt a miniszterekkel együtt a Kögyülés választja meg tagjainak többségi szavazatával.

9.3.9. Ha a javasolt jelölt nem szerzi meg az előírt többséget, Koszovó elnöke tíz napon belül újabb jelöltet javasol a miniszterelnöki tisztségre. Az új jelöltet és az általa javasolt miniszterek listáját a Kögyülés hagyja jóvá, tagjainak többségi szavazatával.

A bizalmatlansági indítvány

9.3.10. A Kögyülés csak akkor vonhatja meg bizalmát a Kormánytól, ha ezzel egyidejűleg, tagjainak többségi szavazatával, új miniszterelnököt is választ, s jóváhagyja az általa javasolt miniszterek listáját.

9.3.11. A lemondott Kormány mandátuma az új miniszterelnök és miniszterek megválasztásával ér véget.

A Kormány összetételének változása

9.3.12. Megválasztását követően a miniszterelnök leválthatja bármelyik miniszterét, a Kögyülés beleegyezése nélkül.

9.3.13. A miniszterelnök lemondása esetén lemond a teljes Kormány. A leköszönő Kormány ideiglenesen hivatalában marad az új miniszterelnök megválasztásáig.

A Kormány működésével kapcsolatos eljárások

9.3.14. A Kormány üléseit a miniszterelnök hívja össze és vezeti, illetve javasolja ezen ülések napirendjét. A miniszterelnök szükség esetén képviseli a Kormányt, meghatározza a kormánypolitika általános irányvonalait, és összehangolja a Kormány tevékenységét.

9.3.15. Mindegyik miniszter – a saját illetékességi területén – felel a kormánypolitika megvalósításáért.

9.3.16. A Kormánynak törekednie kell arra, hogy egyhangú döntéseket hozzon. Ha szavazásra kerül sor, a döntéseket a jelen lévő és a szavazásban részt vevő miniszterek többségének szavazatával hozza. Szavazategyenlőség esetén a miniszterelnök szavazata a döntő. A jelen okmányban nem szabályozott kérdéseket illetően a Kormány határozza meg saját eljárásjogi szabályait.

A Kormány hivatalos nyelvei

9.3.17. A Kormány és testületeinek ülései két – albán és szerb – nyelven folynak. A Kormány összes hivatalos okmányát szintén két nyelven (albán és szerb) kell kiállítani.

9.3.18. A koszovói nem albán vagy nem szerb Kögyösseghez tartozó kormánytagoknak joguk van anyanyelvüket használni. (...)

Tizedik rész
Ombudsman

10.1. A koszovói természetes és jogi személyeknek joguk van – anélkül hogy megfélemlítéstől vagy megtorlástól kellene tartaniuk – panaszt emelni egy független Hivatalnál bármely koszovói hatóságnak az emberi jogokat sértő vagy a hatalommal való visszaélést jelentő intézkedései ellen.

10.2. A hatályos UNMIK törvényeknek megfelelően, a Hivatalnak jogában áll panaszokat iktatni és kivizsgálni, monitorozni, megelőző intézkedéseket foganatosítani, javaslatot tenni és tanácsot adni minden ilyen ügyben.

10.3. Az Ombudsman különösképpen a nagyon súlyos vagy rendszeres jogsértésekre, a hátrányos megkülönböztetésekre (beleértve a Kögyösseg tagjait elleni diszkriminációt), illetve a Kögyössegek és tagjaik általi elszenvedett jogsértésekre vonatkozó bejelentéseket részesíti elsőbbségben.

Tizenegyedik rész
Független testületek és hivatalok

11.1. A következő testületek és hivatalok az Ideiglenes Önkormányzati Intézményektől függetlenül teljesítik feladataikat:

- (a) Központi Választási Bizottság;
- (b) Koszovói Bírói és Ügyészí Kar;
- (c) az Állami Számvevőszék;
- (d) a Koszovói Bankügyi Tanács;
- (e) a Független Médiabizottság;
- (f) a Közzszolgálati Hangos-Képes Média Vezetőtanácsa;
- (g) a Lakás- és Ingatlanügyi Igazgatóság, valamint az Ingatlan-visszaignénylési Bizottság.

11.2. A fent említett testületek és hivatalok, valamint a törvény útján létesített hasonló független testületek meg hivatalok hatáskörét, kötelezettségeit s összetételét a létesítésüket elrendelő jogszabályok határozzák meg. (...)

14. RÉSZ
Zárárendekezesek

14.1. A jelen Alkotmányos keret és a Kögyülés bármely törvénye közötti ellentmondás esetén a jelen Alkotmányos keret előírásai tekintendők hatályosnak. (...)

14.3. Az ENSZ Főtitkár Különleges Megbízottja saját kezdeményezéséből vagy a Kögyülés tagjai kétharmadának kérésére módosíthatja a jelen Alkotmányos keretet. (...)

14.5. A jelen Alkotmányos Keret az ENSZ Főtitkár Különleges Megbízottja általi kihirdetését követően azonnal hatályba lép.

Kelt 2001. május 15-én.
Hans HAEKKERUP
Az BNSZ Főtitkárának Különleges Megbízottja

Fordította: VENCZEL Enikő

Az európai architektúra vallási vonatkozásai

Az alább közölt cikk, mint a címe is mutatja, szigorúan Európa és a katolikus egyház közti viszonyra vonatkozik, mindkettőt közösségeként értelmezve. Csúpnán futólag – de elkerülhetetlenül – érinti az „Európa-terv” vallási oldalainak és az európai egyházak hozzájárulásának kérdését ebben az építmenyhez. Kevesen vannak ma, akik Európa meghatározásából kizárják a keresztény hagyományt. Mindazáltal az európai építkezésben a vallási oldal messze elmaradt a gazdasági, politikai és társadalmi oldal mögött (ha ezeket egyáltalán külön lehet választani). Szemére is bányták egyébként az egyházaknak – különösen a katolikus egyháznak – tartózkodásukat, mi több, távolságtartásukat. Maga az egyház szigorúan elemezte fennmaradásait, és, egy idő óta, támadásba ment át, elvárva – és megpróbálva –, hogy egyike legyen a jövő eme építkezése zászlóvivőinek. Ennek értelmében a katolikus egyház létrehozott néhány sajátos szervezetet és intézményt, hogy minél közelebb kerüljön az alapvető intézkedések meghozatalához, és hogy részt vehessen azok kidolgozásában. De ő maga is elégtelenségnek – vagy legalábbis nem teljesen megfelelőnek – tartja ezt a jelenléte. Másrészt, az európai tév vallási dimenziója nem tartozik szigorúan véve a katolikus egyház hatáskörébe. Az európai vallási sokféleség prizmján keresztül kell azt nézni, és a tervezésben részt kell venniük az ortodox és a protestáns hangoknak (ez utóbbiak már jelen vannak), valamint a kisegyházak kórusának is. A vallási sokféleség azonban nagyrészt megoldatlan feszültség-csomagot is jelent. Az első megoldandó probléma talán az lenne, hogy legalább a nagy európai felekezetek (a „nagy”-ot itt csúpnán a hívők számára értem) egyezessék szempontjaikat az európai építkezést illetően, hogy egy, ha nem is egységes, de legalább koberens álláspontot dolgozzanak ki azzal kapcsolatban. Kényes és összetett kérdés lesz az ortodox egyházak bevonása ennek a tervezetnek a megvalósításába. Egyelőre egyetlen „ortodox” ország – Görögország – tagja csúpnán az Európai Uniónak. És, természetesen, van még néhány, ugyanilyen vallási színezetű ország, amely az integrációt óhajtja. De az integrációt óhajtó hang nem olyan hangos, mint amennyire egy, már a közösségekhez tartozó hang. Lehet, hogy most, pillanatnyilag, legalább addig, amíg az európai tervezettel szembeni tartózkodásukat legyőző ortodox egyházak létre tudják hozni közös képviselői intézményeiket, a görög ortodoxia ilyen irányú felhasználása lenne a megoldás. A katolikus egyháznak, szervezeti felépítésénél fogva, természetesen, könnyebb a dolga. Önállóságuk következtében az ortodoxoknak valószínűleg több nehézséggel kell majd megküzdeniük ahhoz, hogy olyan intézményeket hozzanak létre, amelyek megállják helyüket az európai intézmények mellett. De meg kell találni az intézményes részvétel formáját ahhoz, hogy le lehessen győzni a partvonalról való bekiabálás komplexusát. (Al. C.)

Carlos CORRAL SALVADOR s. j.

A katolikus egyház és Európa viszonya*

Úgy tűnik, hogy egy közös európai tér létrehozása nemcsak politikai és gazdasági, hanem kulturális és társadalmi síkon is megfordíthatatlan folyamat. Szükséges tehát, hogy tisztazzuk azokat az elveket, amelyeknek a megfelelő intézmények szintjén szabályozniuk kell az egyház és Európa viszonyát.

Európa és nemzetközi szervezetei¹

Ma az Európai Unióról (EU) beszélnek, de milyen Európáról van szó? Léteznek nemzetközi intézmények, amelyekhez különböző európai országok tartoznak, és olyanok, amelyekhez ezeken kívül más földrészekon fekvő országok is tartoznak. Most következő elmékedésünk a „kéttüdejű” Európára vonatkoznak.

Ez az Európa három koncentrikus intézménybe szerveződött: a jelenleg 15 országból álló EU-ba, az Európa Tanácsba és az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetbe (EBESZ).²

Az EU-t az 1992. február 17-én megkötött és 1993. november 1-jén életbe lépett Maastrichti Szerződés hozta létre, amelyet az 1997. október 2-án aláírt és 1999. május 1-jén életbe léptetett Amszterdami Szerződés módosított. Új módosításokat hajtottak végre a 2000. decemberében megkötött és 2001. szeptember 26-án aláírt, még a ratifikálás alatt álló Nizzai Szerződéssel. Ennek megfelelően Európa úgy jelenik meg, mint egy olyan fejlettségi szintet és bonyolultsági fokot elérő test, amely mostantól fogva három vonalon mozog: a kormányközi, a közösségek közti (az autonómiával rendelkező közösségi intézmények közötti) és a demokratikus-részvételi vagy ágazati integrációs vonalon.

Az 1949. május 5-én megalkotott és 49 ország által aláírt Alapszabállyal létrehozott, strasbourg-i székhelyű Európa Tanács célja „szorosabb egység létrehozása a tagországok között a közös kincset jelentő eszmék és elvek megmentése és támogatása, valamint a gazdasági és társadalmi fejlődés megkönnyítése céljából” (1. cikkely). Ezért „az Európa Tanács minden tagjának el kell fogadnia a jogállamiság elvét, és biztosítania kell minden joghatósága alá tartozó személy számára az alapvető emberi jogok és szabadságok tiszteltes tartását” (3. cikkely).

Az EBESZ 1995. január 1-jétől az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (CSCE) intézményesítésének eredménye. Az előbbi, amelyet 1972-ben kezdeményeztek, és 1975. augusztus 1-jén, a Helsin ki Záróokmánnyal véglegesítették, a hidegháború befejezése és a Berli ni Fal leomlása után kezd intézményesülni a Párizsi Charta egy új Európáért alapján (1990. november 21.). Az EBESZ Vancouvertől Vlagyivosztokig terjed, és jelenleg 55 európai, kaukázusi, közép-ázsiai és észak-amerikai ország tartozik hozzá. A tanácsnak a Szentszék is tagja. Az EBESZ tevékenysége három területre terjed ki: a biztonság, a gazdaság és az emberi dimenzió területére.

1989 úgy marad meg a történelemben, mint egy óriási jelentőségű pillászer, amely a hidegháború végét jelzi: azóta vált kívánatosná a „kéttüdejű” Európa – Nyugat és Kelet – felépítése a Harmel Jelentés (1967) eredeti terve alapján, azé az Európáé, amely egyelőre nem lépne túl az Atlanti-óceánt és az Uralt.

Az egyház mint közösség

A formailag és anyagilag már közösségeként felépített Európát az egyház jelentős mértékben támogatta, lelkesítette és tanácsadással segítette, akár főpápsága révén, akár különböző szervein, intézményein, kommunikációs eszközein keresztül. Az egyház szociális testülete, amely komoly elkötelezette az európai ügynek, minden szinten eleget tett

ennek a feladatának; most érkezett el az ideje, hogy felülvizsgálja és újraértelmezze álláspontját, hogy esetleg, új tartalommal töltsön meg, új, alkotó lelket lehellen bele.

Az *Objectif Europe* folyóirat a *Hol az egyház?* című cikkében megálapítja: „a szép szavakat nem mindig követik konkrét cselekedetek”. A „katolikus alapító atyák”-nak (Schuman, De Gasperi, Adenauer) a hosszú távú munkába vetett hite valamennyire lankadt, amikor arra került a szó, hogy olyan területeken kell közelépn, amelyekről úgy tűnt, ki zárólag a bürokraták, a technikusok és a közösségi szakértők munkakörébe tartoznak. A maga során az egyház európai szervezete még a fejlesztés szakaszában van, és fogaskerékszerűen egymáshoz kapcsolódó, növekvő, de egyelőre még korlátozott módon tagolt intézményekből áll.

Ezeknek az intézményeknek a sorában a brüsszeli apostoli nunciatura az első és a legfontosabb. A nunciatura önálló jogán cselekszik a nemzetközi kapcsolatok terén mint diplomáciai szervezet. Más intézményeket azért hoztak létre, hogy részt vegyenek az európai törvényhozási és politikai folyamatokban. Az Európai Unió Püspökségi Bizottságának (COMECE), melynek Alapszabályzatát 1980. március 3-án fogadták el, van egy elnöke, egy végrehajtó bizottsága és egy főtitkára. A pasztoralis jellegű vonatkozásokkal közvetlenebb kapcsolatban álló COMECE és az apostoli nunciatura között, amelynek hatáskörébe a sajátos nemzetközi kapcsolatok tartoznak, szoros, egymást kiegészítő viszony van.

Az Európai Püspöki Konferenciák Tanácsát (CCEE) 1971-ben hozták létre. Az szóban forgó konferenciák nem tartoznak ugyan joghatóság alá, de háromévenként szimpóziumokat szervezhet, ahogy azt meg is teszi 1975-től erre felé. Szervezete túlnő az Európai Közösség határain, és nagyrészt megfelel az Európa Tanácsának. A CCEE Titkárságának székhelye a St. Gallen-i (Svájc) egyházmegyében van. Létezik még egy, az Európa Tanács világi katolikusainak és az *Etudes Européennes* szervezetnek, valamint az *Objectif Europe* folyóirat kiadójának, p. Weydentnak a kezdeményezésére, brüsszeli és strasbourg-i székhellyel létrehozott intézmény, a Katolikus Titkárság Európáért, amelyet hivatalosan *Office Catholique d'Information et d'Initiative pour l'Europe*-nek (OCIPE) neveznek.

Sajnos, az európai szervezeteken belül nagyon gyenge az egyházi szervezet. Hogy könnyebben érintkezhesen az EU szerveivel, meg kellene

Anik Sándor: Folk Art, 2002

erősíteni, elsősorban a Gazdasági és Társadalmi Bizottság mellett működő székhellyel.

II. János Pál pápa 1990-ben összehívta a Püspökök Zsinatát Európáért. A zsinaton elfogadott nyilatkozat az európai valóság átfogó elemzését tartalmazta; ez a valóság, az evangélium közegéből nézve, befo-

lyácsol más, mindig lényeges és, sajnos, mindig drámai vonásokat: az irredenta nacionalizmusok igazolására ürügüül szolgáló vallási türelmetlenséget, az egység és a felbomlás közti feszültséget. Az egyház felajánlja segítségét mind a feszültségek csökkentésével, mind pedig keresztény és az egyetemességre nyitott gyökerei által táplált „európai eszme” támogatásával. Az együttműködés, a párbeszéd, a kölcsönös segítségnyújtás lényeges eleme az egyházak együttélése elősegítésének, mivel azok voltaképpen éppen Európa népeivel azonosak.⁸

Az egyház és Európa közti kapcsolatok előzetes elvei

Kialakítva Európával mint közösséggel való kapcsolatait, az egyház annak érdekében, hogy elkerüljön minden félreértést, és kizárja a félremagyarázást minden lehetőségét, megfogalmazott néhány előzetes elvet, mint a közös európai jó konkrétizálásának és – végső soron – mint az európai polgár javának elvét.

Az első elv szerint egy közös európai ház felépítése az egyház feladata is, és – figyelme! – nemcsak a katolikus egyházé, hanem a többi európai egyházé és vallási felekezeté is. Valaki azzal gyanúsította a katolikus egyházat, hogy az új evangélicizációval a középkori kereszténység visszaállítására törekszik. Nem erről van szó, hanem arról, hogy el kell érn: Európa fedezze fel újra és értékelje át saját keresztény gyökereit.

A második elv kimondottan a középkori kereszténységhez való visszatérést zárja ki figyelembe véve a kultúrák sokféleségét, „ami egyszerre gazdagság és üszó akna: a sokféleség kulturális szempontból hasonlíthatatlan gazdag földrészt alakította Európát, de gyakorlati szinten nagyon törekennyé tette, olyanná, amely mindig a fegyveres összecsapások határára mozog”.⁹

A kulturális sokféleséghez hozzáadódik a vallási sokféleség is. Már felvetődött a többi egyházzal és egyházi közösséggel való együttműködés szükségességének gondolata Európa evangélicizációja érdekében; de megállapítható „az úgynevezett val vallások terjedése is, amelyek ha egyszerűen keresésének és a szentséghez való visszatérésnek a kifejezői is, másrészt babonából és fanatizmusból elmennek falat maguk köré, ha nem éppen fundamentalista és totalitarista szektákban öltenek testet.”¹⁰

A vallásos pluralizmus öszinte elfogadása még világosabban kiderült a Bazelben 1989. május 15–21-én megtartott Európai Ökumenikus Nagygyűlésen, amelyet a protestáns és ortodox egyházakat felőléző Ökumenikus Egyházi Tanács és a katolikus egyház Püspöki Konferenciájának Tanácsa hívott össze. Ezen elhangzik, hogy „az igazság, a béke támogatásának és a hit megmentésének folyamata mindenekelőtt a Szentlélek műve”.¹¹

Általános elvek

Az egyház és Európa közti kapcsolatok általános elvei ugyanazok, mint az egyház és állam közti hagyományos elvek, vagy, pontosabban, mint az egyházi közösség és a politikai közösség közti, figyelembe véve Európának mint közösségnek a sajátos vonásait.

A *kölcsönös függetlenség és az autonómia*. Az első elv a közösség vallási és politikai dualizmusának elve, vagy, hivatalos szóhasználatával élve, a diarchia, amelyet a II. Vatikáni Zsinat „kölcsönös függetlenség és autonómia” kifejezéssel fogalmaz meg.¹² Eppen Európában, a „keresztény kinyilatkoztatás hatására és a történelem hosszú megpróbáltatásain keresztül, az európai civilizációban megvalósult az egyházi és a politikai rend maradéktalan különválása, amely különválás oly igen hozzájárult az emberiség haladásához.”¹³

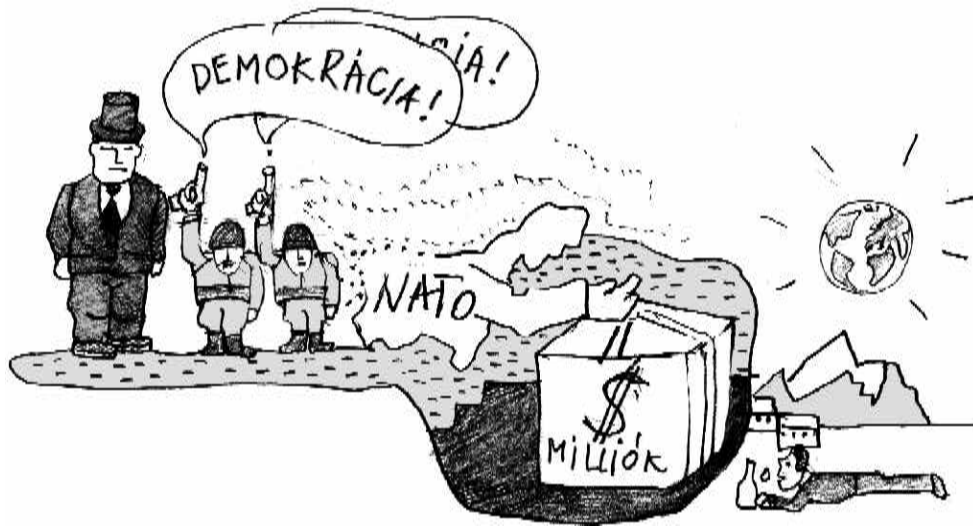
Az „ami a Cézáré” és „ami az Istené” (Mt 22,21) megkülönböztetés eredetileg Krisztus által kinyilatkoztatott elve a társadalmi és politikai, valamint a vallási jellegű közösségi szervezetek közti különbségre mutat rá. Ezt az elvet II. János Pál is hangsúlyozta az Európai Parlament-

ben 1988-ban tartott beszédében: „A személyeknek ezt az autonómiáját annak a politikai közösségnek a természete alapján kell értelmezni, amelyhez szükségeszerűen minden állampolgár tartozik, illetve annak a vallási közösségnek a természete alapján, amelyhez minden hívő szabadon csatlakozhat”.¹⁴ Ezért kell tehát eleve elutasítani mind az egyház, mind a politikai közösségek totalitarista magatartását. Annál inkább, mert „úgy tűnik, hogy az a vallási teljesség, amely nem tesz különbséget a hit és a polgári élet köre közt, összeférhetetlen Európának a keresztény üzenet által felváltott sajátos jellegével”.¹⁵

Ami a politikai közösséget, különösen az államot illeti, strukturái „nem vehetik át az emberi lelkiismeret és az igazság, valamint a teljesség keresésének a szerepét. Ezért az a kijelentés, hogy „ami az Istené, az a vallási közösségé, és

nem az államé”, az emberi hatalom egészséges határainak a meghúzását jelenti. Egy ilyen határ a lét, az abszolút felé való nyitás, „az erőfeszítést ösztönző és a jogos vágyakat illethő, soha el nem ért tökéletesség felé vezető feszültség” meghatározó értelmében vett „végső valóság” talaján áll.¹⁶

Voltaképpen Európában az emberre és a társadalomra nézve legnagyobb veszélyek éppen akkor forogtak fenn, amikor az ideológiák abszolutizáltak a társadalmat vagy egy uralkodó csoportot, anélkül hogy tekintettel lettek volna az emberi lényre és szabadságára. Mindazáltal, adva lévén az egyház és az állam közti dualizmus több mint általános elvnek átfogó és összetett volta, szükséges azt két általános elvre lebontanunk: egyrészt az egyház, másrészt a politikai, jelen esetben az európai közösség függetlenségének és autonómiájának elvére. A II. Vatikáni Zsinat kimondja: „Az egyház szabadsága alapvető elv az egyház, valamint a közhatalom és az egész polgári rend kapcsolatában. (...) Ha érvényben marad a vallásszabadság nem csupán szóban kijelentett és törvényileg meghatározott, hanem ösztintén a gyakorlatba ültetett elv, akkor az egyház, jogilag és gyakorlatilag, rendelkezik majd az isteni küldetése beteljesítéséhez szükséges függetlenség elengedhetetlen feltételével.”¹⁷

Ánk Sándor: Folk Art, 2002

II. János Pál az Európai Parlament előtt ugyanilyen értelemben elismerte, hogy amikor „a polgári szabadság uralkodik, és teljes egészében biztosítja van a vallásszabadság, a hit, felvállalva a hitelenség kihívását, csak nyerhet elvenségben, az ateizmus pedig nem tehet egyebet, mint hogy felmérje saját határait a hit állhatosságával szemben”¹⁸. Másrészt, ahogy a II. Vatikáni Zsinat ünnepélyesen kijelenti, a politikai közösségek függetlensége és autonómiája nem csupán saját hatáskörük megőrzésében áll, hanem az egyház autonómiájának egyértelmű elismerésében is.

Ugyanezt teszi II. János Pál az európai intézmények előtt tartott beszédeiben. Az Európa Tanács küldetése, hogy az „igazságszolgáltatás által megalapozott béke”, valamint az emberi társadalom és civilizáció megvédése érdekében „népeinek közös kincsét jelentő szellemi és erkölcsi értékekhez való szigorú ragaszkodással” közelebb hozza egymáshoz a földrész nemzeteket. Elismeri az Emberi Jogok Bizottságát és a Bíróságát, mint az „1950-ben Rómában aláírt, az emberi jogokra vonatkozó Európai Konvenciót illető magasrólú ideálok és szellemiség jelképét”¹⁹.

A „suo modo” kölcsönös együttműködés. Az egyház és az európai intézmények az ember és mindkét közösség tagjainak szolgálatában állnak; ezért parancsoló módon tövök fel a mindenik sajátos természetének megfelelő kölcsönös együttműködés kötelezettsége. Ez, egész Európa megbékélése érdekében, a nacionalizmusok és etnocentrikusságok meghaladásával, a béke keresésével, és, általában, Európa dinamikus építésével a lojális és őszinte együttműködést tetelezi fel a környezettel, az emberekkel, valamint az utóbbiakét önmagukkal.

Magasrendű elvek. Az egyház és Európa közti kapcsolatok általános elvei más, magasabbrendű és egyetemesebb elveknek vannak alárendelve, amelyek minden szociális szférát áthatnak: a családi, a magán- és az egyetemes szférát. Ezek az elvek magasabbrendűek, mert sajátos módon, közösségeként tekintik az egyházat és Európát. Mindezekfelett, minden hitűl független, egyetemes értéként, bár különböző megjelenési formában, ott áll az emberi lény elsőbbsége és az Isten elsőbbsége és szuverenitása, amit minden teista felfogás elismer.

Az **emberi lény elsőbbsége** a nemzeti jogrendet átható, alapvető jogok biztosításában mutatkozik meg. Ezért az „egyház kötelessége ezen a téren tökéletes összhangban áll vallási és erkölcsi missziójával, mivel úgy ítéli meg, hogy ez a kötelesség egy része annak a hálának, amelyet az Isten képére teremtett emberi lény Krisztus által visszaszerzett méltóságával szemben tanúsítani kell”²¹. Mivel Európa az új idők kihívásaira válaszoló aktív lelkiismeret értelmében az emberi jogok bölcsője volt, azok az országok, amelyek önmagukat ehhez a hagyományhoz tartozónak vallják, kötelesek elszántan harcolni azért, hogy a „demokráciának, az emberi jogoknak és az alapvető szabadságjogoknak a gyakorlatban való tiszteletben tartása – a biztonságon túli gazdasági szabadság és társadalmi jogszolgáltatás – természetes, mindennapi fejlődésük részé legyen.”²²

A pápa kijelentette: „van egy alapvető dimenzió, amely képes már alapjaiban megváltoztatni az emberiség testét felépítő rendszereket, és képes felszabadítani az egyéni és közösségi emberi létet az őt nyomasztó fenyegetések alól. Ez az alapvető dimenzió az ember, az ember a maga teljességében.”²³

Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy az ember szabadsága ellen csak a kommunista országokban követtek el erőszakot: a nyugati országokban is megtörténtek ők egy olyan kultúra által, amely megfeleltetett szellemi jellegéről és természetfölötti elhivatottságáról. Az ember „az egyetlen teremtmény, amelyet Isten önmagáért szeretett, és amely

számára elkészített egy tervezetet, belefoglalva őt az örök megváltásba”²⁴. Erre a társadalmon belüli emberközpontúságra emlékezteti az egyház Európát. Ebben az értelemben kell felfogni – jelenti ki P. Poupard kardinális – a *homo europaeus*-t, aki, akárcsak Európa, „mágn viseli a kereszténység mellett a görög–római örökség jegyeit is, anélkül hogy ember és egyéb kulturális értékű vonásaival együtt. Ezért a »szovjet embert« nem lehet egyszerű pénz-injekcióval talpra állítani, csupán igazi és alapvető szlav és keresztény önazonosságának újrafelfedezésével. Ami Európa legnagyobb országára nézve igaz, az ugyanannyira igaz a többire nézve is. *Homo italicus, homo hispanicus, homo germanicus* – mindenik belefoglalt a fogyasztóiságba, nekik is fel kell fedezniük eredeti gyökereiket, hogy hozzájáruljanak vele a közös európai kincshez, Krisztus életadó nedvéhez.”²⁵ Csak az értékekkel ezzel a társadalmal lehet majd felépíteni Európát, nem mint a nemzeti sokféleség földrajzi kifejezőjét, hanem mint az emberek közösségét, mert soha nem létezhet majd hiteles emberi közösség azok nélkül az értékek nélkül, amelyek segítségével az ember teljes mértékben ember lehet.

Isten elsőbbsége és szuverenitása. Ha a társadalmi rendszerben az emberé az elsőbbség, az abszolút elsőbbség az Istené. Ez, ugyebár, a negyedik általános elv, amelyet az egyház soha nem felejt el, amikor az emberközpontúságot vallja. A valóságban az egyháznak Istenre és az ember végső sorsára vonatkozó üzenetének volt a legnagyobb hatása az európai kultúrára. „Hogyan lenne elképzelhető egy transzcendentális dimenziótól megfosztott Európa?” – teszi fel a kérdést a pápa az Európai Parlament előtt.²⁶

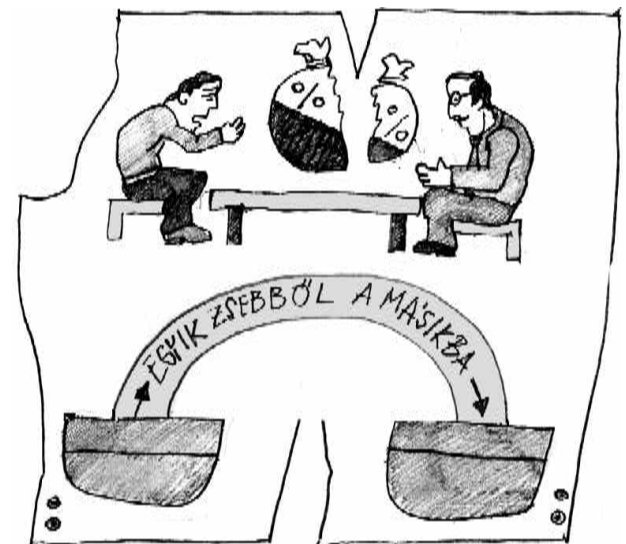
Mióta a modern korban az európai talajon olyan szellemi irányzatok fejlődtek fokozatosan ki, amelyek kizárták az Isten az ember és a világ-mindenség megértésének folyamatából, két ellentétes irányzat táplálta a feszültséget a hívők és az agnosztikus humanizmus vagy gyakran az ateizmus támogatói között.

Alkalmazási elvek

Miután felállítottuk az egyház és Európa mint közösség közti kapcsolatot szabályozni hivatott elsőbbségi, általános és magasabbrendű elveket, feltevhők alkalmazásuk és a gyakorlatba ültetésük módjának a kérdése.

Az **egyház nyilvános dimenziója.** Íme, mit ír A. M. Rouco kardinális, Madrid érseke: „Az igazi vallásos közeg tökéletes elismerése abszolút létfontosságú az egyháznak a társadalomban való megfelelő és termékeny jelenlétéhez. A vallásos ember túllép a prédikáció és a kultusz tipikus aktusain; saját természetében nyilatkozik meg és fejezi ki önmagát, a nevelésből és a társadalmi jelenlétből és elkötelezettségből, házasságából és műveltségéből levont emberi és erkölcsi tapasztalatának megfelelően. Mindez feltételezi jogilag nem korlátozott nyilvános jelentőségének az elfogadását.”²⁷

Csak ebben a formában működhet együtt az egyház az ember szolgálatának nagy, közös küldetésében a társadalom minden csoportjával és erejével, különös tekintettel az államra. A valóságban „sürgősen beszélnünk kell ma Európában a hit társadalmi és emberiesítő értékéről, hogy újra felbresszük a nyilvános lelkiismeret az új szegényekkel, a harmadik világ állandósult hatalmas szegénységével szemben, hogy vi-

Ánk Sándor: Folk Art, 2002

lágossá tegyik az erkölcsi megújulás, a megtérés, az anyagi és hedonista élet alóli igazi felszabadulás szükségességét”²⁸.

A **normatív párbeszéd és megegyezés.** A meghirdetett elvek gyakorlati aktualizálása mindig nehézségekbe ütközik; de a történelmi tapasztalat lehetőséget nyújt a megoldások megtalálására: ezek, mindelekött, a párbeszéd és a normatív megegyezés, melynek formái a szerződések, konvenciók és egyezmények. Ma, különösen a második világháború után az egyetemes törekvés az, hogy nemzetközi szinten biztosítsák az emberi jogokat és az alapvető szabadságjogokat. Ezen a

vonalon mozog az egyház – mint Isten (Krisztusban egyesült emberek alkotta) népe – kérve a szabadság biztosítását a megmentés missziója érdekében, amely mentésnek nem szabad csupán az állam és jogrendszere kezében maradnia.

Következtetések

C. M. Martini kardinális többek között ezt írja: „Az egyház különleges érdeklődéssel fordul Európa felé – a felé az Európa felé, amely a társadalmi, gazdasági és politikai egység felé halad –, és azzal a fogadalommal, hogy felajánlja saját segítségét, amely Isten Birodalma értékeinek az emberi közösség szívébe való belelehelését jelenti. És éppen, mert hű marad Isten ügyéhez, hű marad az ember ügyéhez is, és azt lehet mondani, hogy féltékenyen figyeli azt.”²⁹ Jelen pillanatban úgy tűnik, hogy egy hasonló küldetésnek különleges jelentősége van; sok új kérdés vetődik fel, amely sajátos és minősített választ vár: a genetikai manipuláció, a környezeti tartalékokkal való visszaélés, a marginalizálás, a szegénység, a kivándorlás, a munkanélküliség. Mind olyan realitások, amelyekkel bátran és szolidárisan kell foglalkoznunk: ezt mondja az evangéliumi üzenet is.

Az általános elveknek, természetükön fogva, szabályozniuk kell az egyház viszonyát a különböző európai intézményekhez: az EBESZ-hez, akkor is, ha az túllépi Európa határait, és kiterjed Európára, az Egyesült Államokra és a volt Szovjetunió területére; az Európa Tanácshoz – amely az Atlanti-óceántól az Uralig terjed – az Európai Unióhoz.

De az általános elvek alkalmazása egyrészt az egyes európai intézmények szerkezetétől, hatékonyságától és céljától, másrészt az egyház jelenlétének erejétől függ ezekben az intézményekben.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

Jegyzetek

- * Megjelent a *La Civiltà Cattolica* folyóirat 2002. július 20-i, 3650-es számában.
- ¹ C. Corral, P. Ferrari da Passano, *La Chiesa e la Comunità Europea dopo Maastricht* (Az egyház és az Európai Unió Maastricht után). In: *Rivista di Studi politici internazionali*, 1994/51.
- ² Az említett három legfontosabb intézményen kívül Nyugat-Európában más együttműködési szervezetek is léteznek. a. általános célkitűzésűek: a Skandináv országokban, 1953-ban létrehozott Északi Tanács és az 1975-ben létrehozott Északi Minisztertanács; b. katonai együttműködési intézmények: NATO (Északatlanti Szövetség), UEO (Nyugat-európai Unió); c. gazdasági együttműködési intézmények: EFTA (Európai Szabadkereskedelmi Egyesület). A szerződés, amely létrehozta a még mindíg érvényben levő EURATOM-ot, a ma az EU ellenőrzése alatt álló *Euratom Supply Agency*-ra (ESA) ruházta a nukleáris energia fejlesztéséhez szükséges berendezések ellenőrzését az Unión belül, és egy közös üzemanyagellátási politika megvalósítását. Ld.: G. Schiavone, *A Dictionary and Directory*, New York, 2001.
- ³ *La Civiltà Cattolica*, 2001/A.
- ⁴ A Mangas Martin, D. J. Linan Nogueas, *Instituciones y Derecho de la Unión Europea* (Az Európai Unió intézményei és feladatai), Madrid, 1992.
- ⁵ A Carrascosa Coso, *La Santa Sede y la Conferencia sobre la Seguridad y Cooperación en Europa* (A Szentkez és a Konferencia az európai biztonságról és együttműködéséről), Cuenca, 1990. Ld. még G. Rulli, *Per un Europa senza frontiere. Da Yalta a Helsinki* (Egy határokon nélküli Európáért, Jaltától Helsinkig), Róma, 1985, valamint G. Rulli, *Le Saint-Siege et la Sécurité en Europe* (A Szentkez és az európai biztonság). In: Benoit D'Onorio (szerk.), *Le Vatican et la politique européenne* (A Vatikán és az európai politika), Párizs, 1995.
- ⁶ Ld.: C. Corral, G. Picazo. In: C. Corral, *La construcción de la Casa Común Europea* (A Közös Európai Ház építése), 10, 20.
- ⁷ Ld.: C. Corral, G. Picazo, uo., idézi L. Turowsky. In: *Objectif Europe*, 10, 20.
- ⁸ J. A. Garcia Vilar, *H Sinodo de los Obispos y la nueva Europa en construcción* (A püspökök zsinata és az épülő új Európa). In: C. Corral, id. mű, I. fejezet.
- ⁹ P. Poupard, *L'Europa in una prospettiva cristiana* (Európa keresztény távlatai). In: *Ecclesia*, 1734-1746.
- ¹⁰ Conferenza Episcopale Spagnola, 1993. Február 19.
- ¹¹ M.E.D. Steel, *Reconciliacion en Europa. Herencia y vision* (Európai megbékélés. Valóság és látomás). In: *Paz con justicia*, Madrid, 1989.
- ¹² *Gaudium et spes*, 7.
- ¹³ Sinodo dei Vescovi sull'Europa, *Dichiarazione finale* (A végső elszakadás), 1991, IV, 11.
- ¹⁴ II. János Pál, *Discorso al Parlamento europeo* (Beszéd az Európa Parlamentben), 1988. október 11, 9.
- ¹⁵ Uo., 8.
- ¹⁶ Uo., 9.
- ¹⁷ *Dignitatis humane*, 13.
- ¹⁸ II. János Pál, id. mű, 8.
- ¹⁹ *Gaudium et spes*, 76.
- ²⁰ II. János Pál, *Discorso alla Commissione e alla Corte dei Diritti dell'uomo* (Beszéd az Emberi Jogok Bizottsága és Bírósága előtt), Strasbourg, 1988. Október 8., 1.
- ²¹ Idem., I, 6.
- ²² Idem., *Discorso al Corpo Diplomatico accreditato presso la Santa Sede* (A Szentkezhez akreditált diplomaták előtt tartott beszéd), 1991. január 12.
- ²³ Idem., *Discorso all'Assemblea dell'ONU* (Az ENSZ naggyűlésén tartott beszéd), 1980. január 2.
- ²⁴ Idem., a *Centessimus annus* pápai körlevél, 53.
- ²⁵ P. Poupard, *L'Europa in una prospettiva cristiana* (Európa a keresztény megújulás útján), II, 1.
- ²⁶ II. János Pál, *Discorso al Parlamento europeo*. 7.
- ²⁷ A. M. Rouco Varela, *Relaciones Iglesia-Estado en la España del siglo 21* (Az egyház és az állam viszonya a 21. Századi Spanyolországban), Salamanca, Universidad Pontificia, 1996, 36.
- ²⁸ Idem.
- ²⁹ C. M. Martini, *Les devoirs de l'Eglise dans l'Europa en marche vers l'unité* (Az egyház feladatai az egység felé menetelő Európában), 1992. 17, 5.

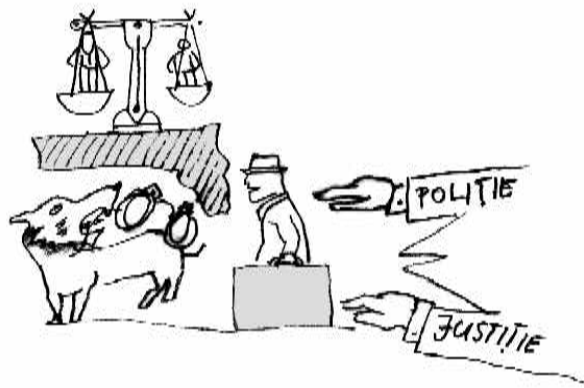

Paul DRUMARU

Transzlandi levelek

Ott ültem, kisfiam, a tévdoz előt – apropó, abban a bizonyos Szaranykórában volt az anyósomnak Galacon egy kiskutyája, Flipsy (pszilonnal írom, ne vádoljanak azzal, hogy sznob vagyok), bizonytalan fajta, tulajdonképpen azt sem tudom, hogy nézett ki, nem ismertem valami jól, inkább csak mások elbeszéléséből, nos ez a Flipsy beleváló kutynak bizonyult, nem volt harapós, még csak nagyon ugató sem, barátságosan csóválgatta a farkát, hát igen, a fark, láúd, Armageddonkám, egy másik fogalom, amelyik neked nem túl sokat mond majd, amikor a szinapszoid kezdenek összeállni, és kezd a dolgokról véleményed lenni, de akkor nekünk, abban a korban a kigyózó sorok, a sorok végén a kunkorodó farkok, ajvé, sokat jelentett ám! –, egyszer a feleségem ott állt a sorban vagy négy órát, és megszerzte az utolsó csirkét, úgy válaszolta el az elárúsító az utolsó párt egymástól, mint sziámi ikreket (mert amúgy párosával adták őket, 900 grammnyi lehetett a duó, de volt még az egész Pacsirta Együttessel is, ez öt darabból állt, egy kilónál is több volt), no de kapott is a fejére szegény egy táskával a mögötte álló nőtől, akinek már nem jutott, azanyádát, mondta, mi, én nem álltam sorba ugyanúgy, mint te, lehetőleg volna te mögöttem, mi a francnak nem történt fordítva?! – emlékszel, írtam én neked erről a Fordítvárról is, a júliusi levemben, megnézheted, mi is tehát a fordítva? Úgy bizony, kicsoda ő? Aviszont? Mert ha arról volna szó, hogy csupán csak ennyi, akkor mi tényleg fordítottan élünk, visszafelé, a farkától a fejéig, úgyhogy mi ketten rövidesen találkozunk, felelőn, mindketten vagy harminc-évesek leszünk, és virágkorunkból összeálltunk egy szép nagy csokrot, és elvisszük a katonai temetőbe, te melabús nosztalgázó, ezt fogjuk mondani egymásnak, és ami engem illet, ez még igaz is lesz, nosztalgias voltam születésemről fogva, az előző évezredből, mindig sóvárogtam – mire is? megmondok majd egyszer ezt is, most legyen elég annyi, hogy könyvet is írtam effélékről, A jövő mint múlt, az volt a címe, nem közöltem, ki az ördög közölte volna akkor, a Szaranykórában, most meg ki az ördög közölte támogatás nélkül, magyarán: pénz, kenyér nélkül, na, nekem olyan nincs, de nem sírok, sírjon az, aki nem tud engem olvasni, mindegy, hogy miért, nincs semmi mentség, sőt fordítva, és az is megfordítva, ha pedig azt hiszed, hogy a visszajárának a visszaja: a színe, akkor ostoba vagy, kisfiam, kelekótya fráter, te kis kényelvű, apropó, tudod-e, hogy egy bihari községben (mintha így hallottam volna) felvetődött – vagy felvetették, hogy fel kéne vetni – a kényelvű utcanévtábla ügyét, figyelembe véve, hogy a romák vannak ott többségben, amiktől egy újságíró majd megpukkadt nevetésben, sőt tényleg megpukkadt, nem húzható már fel a kis kulcsal, csak úgy működik, ha kap egyet a fejére –, úgyhogy csodálkozom is, hogy a farkok nem kerültek a jelentések sorában az első helyre, oda, ahova a címszavak kerülnek egymás után a határozó szótárban, Armageddonkám, tudod-e te, kisfiam, hogymiaszótár? – és tehát ott csettelt-botlott a lábok között, mindig valami ennivaló után mászkált, talán ez volt az egyetlen hibája, ezért néha bele-bele is rúgtak, de általában kedvelték őt, szimpatikus is volt, mondták, és meg hát szórakoztatta is őket, a kutya, kedvesem, kímás? – ennek a Flipsynek tehát az volt a szokása, hogy mindig bement a házba, valahányszor Ceausescu beszélt a tévében, és amíg a beszéde tartott – márpedig eltartott, én mondom neked –, Flipsyült afenekén a tévdoz előt, vau-vau-vau, vau-vau-vau, ugatott megállás nélkül, de amint véget ért, rohant is ki az udvarra, ahol mindig ott volt egy rakás csodálkozó és kuncogó ember, jöttek a szomszédos utcákból is, hogy a saját szemükkel lássák, ami a fülkébe jutott, csodálkozom, hogy nem jöttek szekusok is, bár lehet, hogy jöttek, fene

tudja, mindenestre elvinni nem vitték el a kutya tulajdonosait, hisz Flipsy tulajdonképpen az egész udvar közös tulajdona volt, ahol abban az időben ott lakott nagymama is, meg Gila néni, a fiúk, Ilie bácsi, Marin bácsi, Kulica, a cigány és az odátévedt Andrei, akit ha a piaraküldek, többször kellett meneszteni, külön mindenért, ugyanis ha azt mondták neki, hozzon káposztát is, krumplit is, hagymát is, akkor hazaállított egy dinnyével, a többiit elfelejtette – egy filmre várva, amelyet egyébként fekete-fehérben már láttam, Ellis szigete a címe, egy sorozat, amelyet szerettek, különösen amikor az a Strul, Rubinstein, Jack, a zeneszerző a hajóról meglátja a Szabadságszobrot fejjén a töviskoszorúval, és azt mondja: „Ameriiiká”? ... (nem sokkal többet ért rá mondani, illetve írni Kafka sem, Franz, a német ajkú prágai, aki szintén állandóan ki akart vándorolni, míg végül befelé vándorolt, önmagába, egyszerű K-und-K-und-K-vá válvá: Kaiserliche und Königliche Kakánia), szemem sarkából a képernyőt néztem, nem tudom már, milyen műsorban egy kisasszony azt kérdezte valami fiúktól, hogy vannak-e rajongóik, fanjaik, azok először nem értették, lehet, úgy gondolták, vannak-e fontjaik, penyőjük, az egyik közülük, egy rokonszenves szőke meg is kérdezte: Hogy tehát kicsodaánk?, fanok, ismételte meg a lány, hallottam, hogy létesültek ilyen fanclubok, Igen, mondta a fiú, vagy ötven, és a legnagyobb Marosvásárhelyen, és én akkor azt hittem, hogy azok magyarok, de ő szonja: nálunk, Moldovában nemigen, azt hiszem, csak három van, végül kiderült, hogy egy együtes volt, le is nyomtak egy részletet a videoklipjükből, egészen jónak tünnek azok a fiúk, rájöttem, hogy Chişinăuból jöttek, vagy lehet, hogy rosszul írtam, de nem ez a fontos, Tudod, mondta a főnök fiú, mit láttok ebben a klipben? Mi ketet háromszáz év múlva, vagyis hát Chişinău háromszáz év múlva, az épületek mind digitális szimuláció nyomán jelennek meg, bár valós adatok alapján, az a nagy kerek tudjátok, hogy mi? Nem tudjuk, mondja a beszélgetőtárs, a tóksós lány, bár nem tudom, hogy tényleg tóksó volt-e – hát a Cirkusz! – mondja a fiú diadalmasan, aztán megkezdődött az Ellis szigete, csatornát kellett váltanunk, ott a főcímben az ukrainai Jacob Rubinstein, és azt mondja, „Amerika...”, mire durr bele a reklám, „Domb-lankás tájban, mennynek kapujá-

Antik Sándor: Folk Art, 2002

ban”, megjelennek a zöld juhok, amint vonulnak a lejtőn felfelé a farkashoz, hogy nyírja meg őket, aztán megiszznak egy nemtommilyen hűsítő vodkát, és ők nyírják meg a farkast, ott benn a deszkakabinban, amelyik pont olyan, mint a galaci kertben a budi, minekutána az egyik elkezd önállóan nyírni magát, örületes, barátom, szeretem a bolondulást ezt a reklámat, minek kopasszanak meg mások, megkopaszadjuk mi magunkat, öntevékenyen, mert mi is képesek vagyunk, mikor lesz mán egy reklám, amelyikben ellopjuk a fejükről a saját sapkákat, elvágjuk magunk alatt az ágat, és apropó, szegény megboldogult Flipsy, zöld levelet nyessünk a kutyanak?! Most már, kis ajándék kölykőm, Armageddonkám, tudom én, hogy nem volt ez egy amolyan intim levél, amilyenek szeretted volna, és amilyenek szerettem volna, ha a te helyedben lennék, néhány – no nem éppen háromszáz – év múlva, ezzel az ózonlyukkal meg egyebekkel, amikor majd olvasni tudsz, mert eszembe sem jut, hogy megmaradsz a szóbeli kultúra szintjén, tudom, ez egy amolyan, a világgal szemfényvesztésére megírt levél volt, az anyja világát, a hatmilliárd dioptriás vakok világát, akik az élen haladó vakokat követik, gödörből gödörbe, de valahogy mégis eltalálnak, tudjuk ám mi, Bráila, hadd lássa a világ: fehér mezőben fekete – esetleg zöld? – birkák, talán a falvédős lovak rokonai? ki tudja ezt megmondani a minden lehetőségek országában, digitálisan lehetséges csupa fehér bivalyokat előállítani, a bivalyka hűsítőhöz majd csinálunk egy reklámfilmet fehér bivalyakkal egy kék vagy zöld tóban, mint a Fekete-tenger, ne hogy félreérts, nekem tényleg kimondottan tetszik az a reklám, igen, mindenesetre jobban, mint az a másik, amely becégezi az aromát, amelyteged dédelget, mikor látod a szépnetet okosan kilépni a fürdőből, ne búsulj, majd legközelebb írok arról, amiről most akartam írni, de már nem jutottam oda, az „élelmiszer-bankokról”, és arról, hogymit kérdezett még Romániát illetően John Idahóból – úgyhogy Armageddonkám, tanulj meg hamar olvasni, ne alapozz csupán a szóbeliségre, ne hogy te is a kórházba juss, mint az a fiú, akinek a testére bedugott egy golyót a fülebe, és mind beljebb és beljebb

nyomta egy pasztás tollal, mert hallotta, amint a tanítónő azt mondta, hogy ami az egyik füln be, az a másikon ki, és meg akarta nézni, hogy tényleg így van-e. Szereted-e a szitakötőket? Én igen.

Fordította ÁGOSTON Hugó

PAUL DRUMARU 1938-ban született Gyulafehérváron. Író, műfordító, Bukarestben él. *Transland – poeții mei maghiari* (Transland – az én magyar költőim) (2 kötet), Bukarest, 1999.

ÁGOSTON Hugó

Bukarest mint provincia

Egy napom. Milyen egy napom? Milyen egy napom a román fővárosban, ahol lakom? Mondjuk szeptember közepén, egy olyan alkalomkor, amikor mindhárom lapnak, amelynél dolgozom – jól beosztottam azért: egy közéleti napilap, egy közéleti és kulturális hetilap és egy kulturális és politikai havilap! – épp lapzártva van. Ilyenkor az ember elmegy színházba. Én tehát most egy olyan napomat írom meg, amely egyáltalán nem olyan, mint a többi, amikor a számítógép előtt reggeltől estig nyugalomban mindenfélét írok meg fordítok – ez egy olyan nap, amikor nem otthon ülök, hanem nyugtalanul menekülök.

Ne higgyék, hogy kikapcsolódtam a színházban! De nem is csatlódtam. Lassan, és ez nagy baj, az ember a kikapcsolódás örömét is a számítógép előtt leli meg: mászkál az interneten, levelezik névtelenül, vagy valamilyen játékot játszik (még a sakk megy a legjobban, ahol a szerencse szerepe szinte teljesen ki van zárva, de balkánian jó és mázlista vagyok a táblajátékokban, s a kockázatot és a véletlent színtelenül félételező biliárdban is van néha sikerélményem).

A színházról, a megtekintett előadásról bár nem csaldóttam, de gondterheltebben és töprengőbben jöttem ki, mint ahogy bementem. Amikor elhatároztam, hogy elmegyek arra a matinéra, arra gondoltam, itt vannak ezek a lapzártak, a fene egye meg, ahogy az ember túl van az egyikén, ott a másik. Most, miután kijöttem, arra gondolok, milyen jó, hogy vannak ezek a lapzártak, van az értelmes cselekvés lehetősége (általásza?), nem is beszélve a lét viszonylagos biztonságáról, amit a megkeresett kicsi pénz nyújt. A mozaikszertűn felépített darab ugyanis, amelyet láttam – magyar szerző műve, a nagyvári Szigligeti Társulat igen jó, kissé posztmodern előadásában, a nemzetiségek őszi bukaresti színházi fesztiválján – olyan emberekről szól, akik nem találják a maguk helyét, létük értelmét a kegetlen világban. Az ember nem ura sorsának, valami ilyesmi lehet a filozófiai mondandó. Nagyon szépen ki van rendezve és alakítva, hogy a tudati és léti bizonytalanságban vergődő társaság (egy elhagyott, foglalkozás nélküli tánctrupp) sorsát, de még a tetteit is a vak véletlen irányítja. Bár a darab alapján inkább illene azt mondanom, hogy a kegetlen és kaján véletlen. Én ebben hiszek – Jung nyomán is –, hogy tehát a véletlen kikérülhetetlen, kaján, kegetlen és kínzó. (Az, hogy megmagyarázhatatlan, nem nyugtalanít. A megmagyarázhatatlan megmagyarázására mindig ott vannak a rejtett paraméterek vagy a statisztika, mindkettőt szokták istennek is nevezni.)

No de vissza a napomhoz. A színházba menet gyalogoltam egy jót (a Károly sugárút az Egyetem térig fel van túrva, mentén rosszul öltözött munkások támaszkodnak röhögve reszkető légsűrítőktől működtetett légtalpacsokra, kiabálás és bűz teszi egyedivé az egészet). A kereskedelmi iskola előtti járdán, egy ereszcsozma mellett, hátára esett verébfióka tátogott. Milyen véletlen ejtette ki a fészkeből? Meny-mj esélye lehetett a megmaradásra? De különben is, mi a különbség, ha megmarad, vagy ha nem marad meg? Van-e pillanatnyi létének fontossága akár önmaga számára? Amikor szertefoszlik, mi marad meg belőle utoljára? Odább, egy naposabb helyen vídám verébcsoport furdott a porban. Még odább, egy kapualjban, toprongyos, iradatlanul koszos részeg nő lihegett ájult álmában. Mellette péksüteményes kioszk takaros elárúsítólányai komoly szemmel néztek a vásárlókra. (Almás rétest szoktam itt venni, érrefelé strudelnek hívják, kuglófot és kürtöskalácsot nem készítenek.) Az újságárú rég meguntan nagy hangon kiabálni a szenzációkat. Egy öregúr elgondolkozva lépdelt a buszmegálló felé.

Most, amikor ezeket írom, Beethoven *Appassionátját* hallgatva, úgy érzem, a világon nagyon kevés igazán lényeges dolog van.

Hát ilyen volt az a napom Bukarestben.

ÁGOSTON HUGÓ 1944-ben született Medgyesen, Szeben megyében. A kolozsvári *Krónika* és a bukaresti *A Hét* fémunkatársa. *Bukaresti élet, képek*, Nagyvárad, 2000.

Előfizetés

A *Provincia*ra előfizetni a *Krónika* kézbesítőinél, a *Krónika* képviselőin, postai úton és a szerkesztőségben lehet (3400 Cluj-Napoca/Kolozsvár, Ţebei u. 21., tel.: +40-64-420490). Az előfizetési díj 1 hónapra 15 000 lej, 3 hónapra 45 000 lej. Postai előfizetés esetén az előfizetési díjat a következő címre kell elküldeni: Fundația CRDE – Revista Provincia, cont nr. 264100078588, Banca ABN AMRO BANK (Románia), Sucursala Cluj (3400 Cluj-Napoca, Calea Dorobanților nr. 70).

Külföldi előfizetés esetében az előfizetési díj 6 USD/3 hónap, amit a következő bankszámlára lehet befizetni: Fundația CRDE, cont nr. 264100078588 USD, Banca ABN AMRO BANK (Románia), Sucursala Cluj (3400 Cluj-Napoca, Calea Dorobanților nr. 70, SWIFT KÓD ABNAROBU).

PROVINCIA, magyar nyelvű kiadás

KIADÓ: Etnokulturális Kisebbségek Forrásközpontja

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Ágoston Hugó, Bakó Miklós, Mircea Boari, Al. Cistelean (felelős szerkesztő), Marius Cosmeanu, Caius Dobrescu, Marius Lazár, Molnár Gusztáv (felelős szerkesztő), Ovidiu Pecican, Traian ² tef, Szokoly Elek, Daniel Vighi; LAPSZERKESZTŐ: Hadházy Zsuzsa; ADMINISZTRÁCIÓ: Ádám Gábor; MŰVÉSZETI SZERKESZTŐ: Antik Sándor; TÖRDELŐSZERKESZTŐ: Szabó Gyula;

KORREKTOR: Benedek Sándor. ISSN: 1582-3954

Cím: 3400 Kolozsvár, Ţebei u. 21.; tel.: 064-420-490, fax: 064-420-470; e-mail: provincia@edrc.osf.ro; web: www.provincia.ro

A *Provincia* bármely részének másolásával és a lap terjesztésével kapcsolatos minden jog fenntartva. Tilos a lap elektronikus tárolása, feldolgozása és értékesítése a kiadó írásos hozzájárulása nélkül. Az első évfolyam a *Krónika* (magyar nyelvű kiadás) és a *Ziua de Ardeal* (román nyelvű kiadás) napilapok havi mellékleteként jelent meg.